

STUDIA
PRAWNICZE
KUL

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji

RADA NAUKOWA

Adam BŁAŚ, Remigio BENEYTO BERENGUER, Wiesław CHRZANOWSKI,
Janina CIECHANOWICZ-McLEAN, Andrzej DZIĘGA, Giorgio FELICIANI,
Mirosław GRANAT, Józef KRUKOWSKI, Wojciech ŁĄCZKOWSKI,
Barbara MIKOŁAJCZYK, Henryk MISZTAŁ, Marek SAFJAN,
Stanisław SAGAN, Marian STASIAK, Adam STRZEMBOSZ,
Hanna SUCHOCKA, Renata SZAFARZ, Andrzej SZAJKOWSKI,
Marian ZDYB, Andrzej ZOLL

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Redaktor naczelny – Antoni DĘBIŃSKI

Zastępcy redaktora naczelnego:

Piotr STANISZ
Stanisław WRZOSEK

Członkowie redakcji:

Wiesław BAR
Andrzej HERBET
Artur KUŚ

Anna PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK

Tadeusz STANISŁAWSKI
Krzysztof WIAK

Redaktorzy tematyczni:
Wojciech Sz. STASZEWSKI
Monika WÓJCIK

Redaktorzy językowi:
Jadwiga POTRZESZCZ
Delaine R. SWENSON

Sekretarze redakcji:
Anna SZAREK-ZWIJACZ
Marzena RZESZÓT

Wszystkie artykuły i studia zamieszczone w czasopiśmie są recenzowane.

STUDIA
PRAWNICZE
KUL

3 (51) 2012

Wydawnictwo KUL
Lublin 2012

Tłumaczenia streszczeń
na język angielski: Jacek Barcik, Michalina Duda, Marzena Rzeszót
na język rosyjski: Bohdan Kukhareenko

Opracowanie redakcyjne
Anna Szarek-Zwijacz

Opracowanie komputerowe
Wojciech Olech

Projekt okładki
Agnieszka Gawryszuk

Wersją pierwotną wydawnictwa jest wersja drukowana

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2012

ISSN 1897-7146

nakład 250 egz.

Adres redakcji
„Studia Prawnicze KUL”
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raclawickie 14
20-950 Lublin
tel. 0-81 445-35-31, fax 0-81 445-37-26
sp_red@kul.lublin.pl

Wydawnictwo KUL
ul. Zbożowa 61, 20-827 Lublin
tel. 0-81 740-93-40, fax 0-81 740-93-50
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl
<http://wydawnictwo.kul.edu.pl>

Druk i oprawa
elpil
ul. Artyleryjska 11
08-110 Siedlce
e-mail: info@elpil.com.pl

STUDIA I ARTYKUŁY

JACEK BARCIK*

CHARAKTER PRAWNY ACTA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM I PRAWIE UNII EUROPEJSKIEJ

Charakter prawny umowy handlowej dotyczącej zwalczania obrotu towarami podrabianymi (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement – ACTA*¹) z pozoru zdaje się nie budzić wątpliwości. Tymczasem, tak na gruncie prawa międzynarodowego, jak i europejskiego, powstały kontrowersje co do jej statusu. Dotyczyły one podstawowego pytania, czy ACTA może być w ogóle klasyfikowana jako prawnie wiążąca umowa międzynarodowa? Jeżeli tak, to z jakiego rodzaju umową mamy do czynienia? Co oznacza, że ACTA jest umową mieszaną i czy Unia Europejska posiadała kompetencje do jej negocjowania? Jaki będzie status ACTA w prawie europejskim po jej ewentualnym wejściu w życie?

1. Wątpliwość, czy rzeczywiście ACTA jest wiążącym traktatem międzynarodowym, pojawiła się na gruncie amerykańskim, z którego została przeniesiona do Europy. Wiąże się ona z wewnętrznymi, konstytucyjnymi procedurami USA w odniesieniu do zawierania umów międzynarodowych. Odróżnia się tam bowiem traktaty (*treaties*) wymagające zgody Senatu na ratyfikację (art. II § 2 Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki) od porozumień wykonawczych, które mogą być zawierane za zgodą Kongresu (*congressional executive agreements*) albo samodzielnie przez prezydenta (*sole executive agreements*)². Jedynie te pierwsze mają status równy ustawom federalnym i korzystają z pierwszeństwa przed prawem stanowym (na mocy

*Dr, Uniwersytet Śląski.

¹ Tekst umowy w języku polskim zob.: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/pl/11/st12/st12196.pl11.pdf> [dostęp: 13 czerwca 2012 r.]. Językami autentycznymi ACTA pozostają: angielski, francuski i hiszpański.

² R.E. Dalton, *National treaty law and practice: United States*, „Studies in Transnational Legal Policy” 1999, nr 30; J. Sozański, *Prawo traktatów*, Warszawa–Poznań 2009, s. 70-71; M. Frankowska, *Prawo traktatów*, Warszawa 1997, s. 105; R.M. Małajny, „Rada i zgoda” *Senatu USA w postępowaniu traktatowym*, „Studia Prawnicze” 1993, nr 2-3.

art. VI Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki)³. Negocjujący umowę w imieniu USA Urząd Przedstawiciela Handlowego Stanów Zjednoczonych (*Office of the United States Trade Representative*) uznał ACTA za porozumienie wykonawcze zawierane samodzielnie przez głowę państwa⁴. Zdaniem R. Kirka, pełniącego funkcję Przedstawiciela Handlowego Stanów Zjednoczonych, ocenę tę uzasadnia fakt, że ACTA jest zgodna z obowiązującym prawem USA, zaś prezydent ma ogólne zwierzchnictwo nad stosunkami międzynarodowymi USA i jest upoważniony do zawarcia ACTA na podstawie federalnej ustawy o handlu z 1974 r.⁵ Taka kwalifikacja ACTA z jednej strony pozwala ominąć kontrolę sprawowaną przez amerykańską legislację nad procedurą zawierania umowy, z drugiej jednak nie gwarantuje zgodności prawa amerykańskiego z ACTA⁶.

Nie wchodząc w niuanse amerykańskiego systemu konstytucyjnego, należy wyraźnie rozróżnić dwie płaszczyzny rozważań. Pierwsza związana jest z wewnętrznym prawem USA, druga z prawem międzynarodowym. O ile na gruncie prawa amerykańskiego wystąpiły kontrowersje co do kwalifikacji ACTA, o tyle z perspektywy prawa międzynarodowego nie ulega wątpliwości, że stanowi ona wiążącą umowę międzynarodową. Choć ACTA nie w pełni odpowiada definicji traktatu zawartej w art. 2 ust. 1 pkt a Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 r. (dalej: KWPT)⁷, gdyż stroną umowy ma być, obok państw, także organizacja międzynarodowa (UE), jednak nie wpływa to na jej moc obowiązującą. Przesądza o tym art. 3 KWPT⁸. Należy więc uznać, że ACTA nie podlega regulacjom

³ C. Linde, *The U.S. Constitution and international law: finding the balance*, „Journal of Transnational Law and Policy” 2006, nr 2, vol. 15, s. 305-339. W praktyce zdecydowaną większość zawieranych przez USA umów międzynarodowych stanowią współcześnie porozumienia wykonawcze. O.A. Hathaway, *Presidential power over international law: restoring the balance*, „Yale Law Journal” 2009, nr 2, vol. 119, s. 140.

⁴ J. Love, *US Congress is not bound by ACTA, according to White House answers to Senate finance on ACTA and TPP negotiations*, Knowledge Ecology International, April 19, 2011: <http://keionline.org/node/1115> [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁵ S. Flynn, *ACTA's constitutional problem: the treaty is not a treaty*, „American University International Law Review” 2011, nr 3, vol. 26, s. 919-922.

⁶ *ACTA public comments: submissions of legal academics*, <http://infojustice.org/wp-content/uploads/2011/02/ACTA-Comment-Thirty-Professors-USTR-2010-0014.pdf> [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁷ Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona dnia 23 maja 1969 r., Dz. U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439; art. 2 ust. 1 pkt a: „traktat” oznacza międzynarodowe porozumienie między państwami, zawarte w formie pisemnej i regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego, czy jest ujęte w jednym dokumencie, czy w dwóch lub więcej dokumentach, i bez względu na jego szczególną nazwę”.

⁸ Art. 3 KWPT: „Fakt, że niniejszej konwencji nie stosuje się ani do porozumień międzynarodowych, zawartych między państwami a innymi podmiotami prawa międzynarodowego lub między takimi innymi podmiotami prawa międzynarodowego, ani do porozumień między-

KWPT⁹, a zatem nie ma znaczenia, że USA jedynie podpisały, ale jeszcze nie ratyfikowały KWPT. ACTA podlegać będzie natomiast regulacjom międzynarodowego zwyczajowego prawa traktatowego, które w znacznej mierze zostało odzwierciedlone w KWPT¹⁰. KWPT stanowi bowiem kodyfikację istniejącego międzynarodowego prawa zwyczajowego.

Sama ACTA w art. 2 ust. 1 przewiduje swój wiążący, międzynarodowy charakter¹¹. Oznacza to, że, zgodnie z zasadą *pacta sunt servanda*, ACTA będzie wiązać strony, które muszą wykonywać postanowienia umowy w dobrej wierze. Nie mogą również powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonywania przez nie umowy¹². Mają jednak dużą swobodę w wyborze sposobu implementowania postanowień ACTA, w tym w przyjmowaniu nowych regulacji prawa wewnętrznego¹³. W razie gdyby USA, po wejściu w życie ACTA, nie wykonywało postanowień umowy, musi liczyć się z odpowiedzialnością na zasadach przyjętych w prawie międzynarodowym.

Reasumując, dualistyczny model relacji prawa międzynarodowego do prawa wewnętrznego w USA powoduje, że ACTA wiązać będzie Stany Zjednoczone w relacjach międzynarodowych, jakkolwiek w ramach systemu

narodowych zawieranych w formie innej niż pisemna, nie wpływa na: a) moc prawną takich porozumień; b) zastosowanie do nich którejkolwiek z norm sformułowanych w niniejszej konwencji, którym podlegałyby one na podstawie prawa międzynarodowego, niezależnie od tej konwencji; c) zastosowanie konwencji do wzajemnych stosunków między państwami, opartych na porozumieniach międzynarodowych, których stronami są również inne podmioty prawa międzynarodowego”.

⁹ Przeciwnie stanowisko zajęła Komisja Europejska, zob.: *Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA)*, *Written questions by the European Parliament*, s. 52: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/february/tradoc_149102.pdf [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

¹⁰ Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w kilku sprawach stwierdził, że niektóre z postanowień ujętych w KWPT stanowią kodyfikację istniejącego międzynarodowego prawa zwyczajowego. Stanowisko to potwierdza także wysoka liczba państw-stron KWPT. Zob. sprawy: *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, I.C.J. Reports 1997, s. 46; *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports. 1971, s. 47; *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland)*, Jurisdiction of the Court, Judgment, I.C.J. Reports 1973, s. 18.

¹¹ Art. 2 ust. 1 ACTA: „Każdą Stroną nadaje skuteczność postanowieniom niniejszej Umowy [...] Każdej Stronie pozostawia się swobodę określenia właściwego sposobu wprowadzania w życie postanowień niniejszej Umowy w ramach własnego systemu prawnego i praktyki”.

¹² Oznacza to, że bezzasadne są obawy o powstanie nierówności zobowiązań stron umowy. Obawy takie wyraziła grupa posłów do Parlamentu Europejskiego w pisemnym pytaniu (E-1447/2011) do Komisji Europejskiej. Argumentowała ona, że o ile np. UE byłaby związana restrykcyjnymi postanowieniami ACTA, korzystającymi z prymatu nad unijnym prawem pochodnym, o tyle podobne zobowiązanie nie wystąpiłoby na gruncie prawa USA.

¹³ Zgodnie z art. 3 ACTA: „1. Niniejsza Umowa nie narusza przepisów prawa Stron dotyczących dostępności, nabywania, zakresu i utrzymywania w mocy praw własności intelektualnej”.

prawa amerykańskiego jej przepisy nie będą korzystać z pierwszeństwa nad prawem federalnym.

2. W zależności od przyjętych kryteriów podziału, w prawie międzynarodowym umowy międzynarodowe klasyfikuje się według kryteriów materialnych albo formalnych. Te pierwsze biorą za podstawę naturę traktatu, jego treść i funkcje, te drugie koncentrują się na formie lub elementach umowy¹⁴.

Kryteria materialne. ACTA może być klasyfikowana jako traktat normotwórczy, a nie jako umowa – kontrakt. ACTA zawiera przepisy o charakterze abstrakcyjnym, w zamyśle jej twórców ma być również umową o skutku generalnym, wpływającym na państwa trzecie i ustanawiającym uniwersalne standardy ochrony własności intelektualnej¹⁵.

Ze względu na przedmiot traktatu, ACTA, jak wynika z samej jej nazwy, jest umową handlową. Trudno jednak zgodzić się z oceną, że ACTA jest klasycznym porozumieniem handlowym. Zawiera raczej regulacje z zakresu ochrony własności intelektualnej i powinna być zaliczona do umów z tej dziedziny. Skąd zatem kwalifikacja omawianej umowy jako handlowej? Prawdopodobnie zdecydowały o tym względy związane z negocjacją treści umowy. Umowy handlowe są negocjowane w sposób poufny, w przeciwieństwie do umów z zakresu ochrony własności intelektualnej¹⁶. Kwalifikacja ACTA jako umowy handlowej umożliwiła prowadzenie sekretnych negocjacji nad jej treścią, co z kolei pozwalało wyłączyć kontrolę i nacisk opinii publicznej zaniepokojonej projektowanymi postanowieniami ACTA¹⁷.

¹⁴ W. Czaplinski, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004, s. 36; zob. także: A. Wyrozumska, *Umowy międzynarodowe, teoria i praktyka*, Warszawa 2006, s. 5 i n.

¹⁵ K. Weatherall, *ACTA as a new kind of international IP lawmaking*, „American University International Law Review” 2011, nr 3, vol. 26, s. 839-901.

¹⁶ D.S. Levine, *Transparency soup: the ACTA negotiating process and „Black box” lawmaking*, „American University International Law Review” 2011, nr 3, vol. 26, s. 831. Zarówno na forum WTO, jak i WIPO oraz WHO negocjacje pozostają przejrzyste, czemu służy publikacja na stronach internetowych odpowiednich instytucji agendy negocjacji, listy uczestników, protokołów negocjacyjnych i projektów dokumentów. Dwie umowy WIPO: Traktat o prawach autorskich (*WIPO Copyright Treaty – WCT*) i Traktat o wykonaniach artystycznych i fonograficznych (*WIPO Performance and Phonograms Treaty – WPPT*) były negocjowane na otwartych posiedzeniach w Genewskim Centrum Kongresowym. Uczestnictwo w posiedzeniach nie wymagało akredytacji, zaś projekty umów poddane zostały konsultacjom. Zob.: M. Geist, *ACTA guide, part three: transparency and ACTA secrecy*, <http://www.michaelgeist.ca/content/view/4737/125/>; zob. także, *ACTA is secret. How transparent are other global norm setting exercises?*, http://www.keionline.org/misc-docs/4/attachment1_transparency_ustr.pdf [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

¹⁷ Brak dostępu do dokumentów negocjacyjnych powoduje, że utrudnione będzie dokonywanie wykładni ACTA po jej wejściu w życie. Zgodnie z art. 31 KWPT, wykładni traktatu należy dokonywać w dobrej wierze, zgodnie ze zwykłym znaczeniem, jakie należy przypisywać użytym w nim wyrazom w ich kontekście (podkreślić należy, że ACTA jest sporządzona w trzech językach autentycznych: angielskim, francuskim i hiszpańskim), oraz w świetle jego

Jak stwierdziły państwa negocjujące ACTA: „[...] Istnieje powszechnie akceptowana praktyka w czasie negocjacji handlowych pomiędzy suwerennymi państwami nieuwzględniania opinii publicznej dokumentów negocjacyjnych, szczególnie we wcześniejszych stadiach negocjacji. Umożliwia to delegacjom wymianę poglądów w zaufaniu, ułatwiając negocjacje i kompromis, niezbędny do osiągnięcia kompleksowego porozumienia”¹⁸.

Czy ACTA jest umową tworzącą organizację międzynarodową? Przyjrzyjmy się elementom definicji organizacji międzynarodowej ukształtowanej w praktyce prawa międzynarodowego¹⁹. Tradycyjnie zalicza się do nich celowy charakter związku zawartego przez podmioty prawa międzynarodowego, utworzenie organizacji w drodze umowy międzynarodowej i wyposażenie jej w system stałych organów²⁰. W przypadku ACTA mamy do czynienia ze związkiem celowym (zgodnie z preambułą ACTA jej celem jest skuteczniejsze dochodzenie i egzekwowanie praw własności intelektualnej oraz zwalczanie procederu podrabiania towarów i ich rozpowszechniania), powstałym na podstawie statutu o charakterze umowy międzynarodowej (umowa ACTA) i wyposażonym w jeden stały organ²¹. Ten ostatni wymóg spełnia powołanie w rozdziale V ACTA (zatytułowanym *Postanowienia instytucjonalne*) Komitetu ds. ACTA oraz punktów kontaktowych w państwach członkowskich. Komitet ma składać się z przedstawicieli państw stron ACTA i zbierać się co najmniej raz w roku. Decyzję będą zasadniczo zapadać w drodze konsensusu. Komitet będzie posiadał przyjęty przez siebie regulamin, został także wyposażony w kompetencję do podejmowania decyzji wyliczonych w art. 36 ust. 3 ACTA. Ogólnie obejmują one kontrolę nad wdrażaniem umowy w życie, włącznie z prawem do udzielania zaleceń

przedmiotu i celu. Jednakże, według art. 32 KWPT, można także sięgnąć do uzupełniających środków interpretacji, łącznie z pracami przygotowawczymi do traktatu (*travaux préparatoires*) oraz okolicznościami jego zawarcia, jeśli wykładnia przeprowadzona na podstawie art. 31 KWPT i oparta na zwykłym znaczeniu przepisu, w świetle jego przedmiotu i celu, pozostawiłaby znaczenie dwuznacznym lub niejasnym albo prowadziłyby do rezultatu wyraźnie absurdalnego lub nierozsądnego.

¹⁸ „The Anti-Counterfeiting Trade Agreement – summary of key elements under discussion”: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/factsheets/2009/asset_upload_file917_15546.pdf. [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

¹⁹ Z.M. Doliwa-Klepacki, *Encyklopedia organizacji międzynarodowych*, Warszawa 1999, s. 11-14; J. Menkes, A. Wasilkowski, *Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne*, Warszawa 2006, s. 54-63.

²⁰ Tamże.

²¹ Precyzując, co oznacza określenie „stały” organ, Z.M. Doliwa-Klepacki uznaje, że organy takie są „utworzone na czas istnienia organizacji i że stały jest ich byt prawny”. Choć organizacja powinna posiadać przynajmniej dwa organy: organ naczelny i administracyjny, to Autor dodaje zarazem, że „nie można wykluczać możliwości istnienia międzynarodowej organizacji między państwowej, posiadającej jedynie organ naczelny”. ACTA zdaje się stanowić taki przypadek. Zob. Z.M. Doliwa-Klepacki, dz. cyt., s. 14.

i zatwierdzania związanych z nimi wytycznych dotyczących najlepszych praktyk. Podkreślić należy, że kompetencje decyzyjne Komitetu nie są wymienione w sposób wyczerpujący, o czym świadczy art. 36 ust. 3 pkt e („Komitet może podejmować decyzje dotyczące: [...] e) podejmowania innych działań związanych z wypełnianiem swoich funkcji”). Powołanie Komitetu dało podstawy do obaw, iż ACTA kreuje nową organizację w zakresie ochrony własności intelektualnej, konkurencyjną do dotąd funkcjonujących w tym obszarze Światowej Organizacji Handlu (*World Trade Organization* – WTO) i Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (*World Intellectual Property Organization* – WIPO)²². Sama ACTA w kilku postanowieniach stara się rozproszyć te obawy²³, jednak w praktyce mogą ujawnić się sprzeczności pomiędzy ACTA a TRIPS²⁴ oraz nakładanie się kompetencji ACTA, WTO i WIPO.

Zachodzi pytanie, czy powołanie tylko jednego organu ACTA daje podstawy do uznania jej za organizację międzynarodową? Przegląd struktur istniejących organizacji międzynarodowych upewnia, że najprostsze organizacje międzynarodowe składają się przynajmniej z dwóch organów, z których jeden pełni funkcję decyzyjną (np. szczyt, konferencja), drugi zaś administracyjną, usługową w stosunku do organu decyzyjnego (np. sekretariat, biuro). Czasami występuje jeszcze trzeci organ, o ograniczonym składzie, zajmujący się bieżącym zarządzaniem organizacją (np. rada)²⁵.

²² H.G. Ruse-Khan, *From TRIPS to ACTA: towards a new 'gold standard' in criminal IP enforcement?*, „Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law Research Paper” 2010, nr 6, s. 1-22; M. Kaminski, *The origins and potential impact of the Anti-Counterfeiting Trade Act*, „Yale Journal of International Law” 2009, vol. 34, s. 247-255.

²³ Art. 1 ACTA: „Żadne postanowienie niniejszej Umowy nie stanowi odstępstwa od żadnego zobowiązania Strony wobec jakiegokolwiek innej Strony wynikającego z istniejących umów, w tym porozumienia TRIPS”.

Art. 2 ust. 3 ACTA: „Cele i zasady określone w części I porozumienia TRIPS, w szczególności w art. 7 i 8, mają zastosowanie odpowiednio do niniejszej Umowy”.

Artykuł 5 ACTA: „Jeżeli nie określono inaczej, dla celów niniejszej Umowy: [...] e) kraj należy rozumieć tak samo, jak określono w uwagach wyjaśniających Porozumienia ustanawiającego Światową Organizację Handlu; [...] h) własność intelektualna odnosi się do wszystkich kategorii własności intelektualnej stanowiących przedmiot postanowień sekcji 1-7 części II porozumienia TRIPS”.

Ar. 36 ust. 11 ACTA: „Dla większej pewności – Komitet nie kontroluje ani nie nadzoruje krajowych lub międzynarodowych dochodzeń dotyczących dochodzenia i egzekwowania praw lub postępowań karnych dotyczących określonych spraw z dziedziny własności intelektualnej”.

²⁴ Porozumienie w sprawie Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights* – TRIPS) przyjęte w 1994 r. jako załącznik do Porozumienia ustanawiającego Światową Organizację Handlu (WTO). Zob. Dz. U. 1996 Nr 32, poz. 143.

²⁵ Przykładem takiej organizacji jest, powstała w 1919 r., Międzynarodowa Organizacja Pracy.

W przypadku ACTA niewątpliwie mamy do czynienia z elementami instytucjonalizacji, niewystarczającymi jednak do uznania tej umowy za kreującą organizację międzynarodową. Jest ona raczej zbliżona do, występującej w Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC), Konferencji Stron Konwencji.

Kryteria formalne. Biorąc pod uwagę liczbę stron umowy, ACTA jest szczególnym międzynarodowym porozumieniem wielostronnym (określanym jako porozumienie plurilateralne – *plurilateral agreement*). Stosuje się je w ramach WTO²⁶. Umożliwiają wybranej, zainteresowanej grupie państw dobrowolne podjęcie dodatkowych zobowiązań bez zmuszania do tego pozostałych członków organizacji. Ich istota zbliżona jest, z zachowaniem wszystkich różnic, do przyjętej w UE instytucji wzmocnionej współpracy, uregulowanej w tytule IV TUE²⁷. Charakteryzują się: niewielką liczbą państw negocjujących umowę, szczególnym przedmiotem i celem porozumienia oraz ograniczoną możliwością składania zastrzeżeń do umowy. Ta ostatnia cecha wynika z art. 20 ust. 2 KWPT²⁸. Do tej pory porozumienia plurilaterne nie były stosowane w dziedzinie ochrony własności intelektualnej. ACTA wyraża wolę związania się przez część członków WTO wzmocnionymi standardami w powyższym zakresie.

Ze względu na czas obowiązywania, ACTA jest umową bezterminową, nie zawiera bowiem klauzuli określającej długość obowiązywania traktatu. Przewiduje natomiast możliwość wycofania się przez stronę z umowy, co odbywa się w drodze pisemnego zawiadomienia złożonego depozytariuszowi (rządowi Japonii) na 180 dni przed planowanym odstąpieniem od umowy (art. 41 ACTA). Termin ten stanowi wyjątek od ustalonej w art. 56 ust. 2 KWPT ogólnej zasady, iż notyfikacja zamiaru wycofania się z umowy powinna nastąpić z co najmniej dwunastomiesięcznym wyprzedzeniem.

Zmiana umowy wymaga spełnienia dość sztywnej procedury z art. 42 ACTA. Propozycje zmian może przedkładać Komitetowi ds. ACTA każda strona umowy. Komitet w drodze konsensusu podejmuje decyzję o ewentualnym przedstawieniu proponowanych zmian stronom do ratyfikacji, akceptacji lub zatwierdzenia. Wejdą one w życie dopiero po pozytywnym

²⁶ Aktualnie w ramach WTO funkcjonują dwie umowy plurilateralne: Porozumienie dotyczące handlu samolotami cywilnymi (*Agreement on Trade in Civil Aircraft*) i Porozumienie dotyczące zamówień rządowych (*Agreement on Government Procurement – GPA*).

²⁷ Traktat o Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana Traktatem z Lizbony, Dz. U. UE 2010/C 83/13.

²⁸ Art. 20 ust. 2 KWPT: „Gdy z ograniczonej liczby państw negocjujących oraz z przedmiotu i celu traktatu wynika, że stosowanie traktatu w całości między wszystkimi stronami jest istotnym warunkiem zgody każdego z nich na związanie się traktatem, zastrzeżenie wymaga przyjęcia przez wszystkie strony”.

zakończeniu wewnętrznych procedur wyrażania zgody we wszystkich państwach stronach ACTA.

Ze względu na charakter prawny stron umowy ACTA pozostaje umową zawieraną między państwami i jedną organizacją międzynarodową (Unia Europejska). Zgodnie z art. 43 ACTA, do umowy mogą przystępować państwa członkowskie WTO. Umowa wyklucza zatem uzyskanie statusu strony przez międzynarodowe organizacje rządowe.

ACTA jest umową półotwartą, o czym przesądza brzmienie jej art. 43. Należy przy tym wspomnieć, że była ona negocjowana przez wąską grupę zainteresowanych państw, swoistą koalicję chętnych (*coalition of willing*)²⁹. Negocjacje toczono poza tradycyjnymi forami w postaci WIPO i WTO. Zdecydował o tym fakt, że pozostałe państwa członkowskie tych organizacji, zwłaszcza te z rozwijającymi się gospodarkami, nie były zainteresowane w przyjmowaniu prawnie wiążących zobowiązań w odniesieniu do zwalczania podrabiania towarów i piractwa³⁰. Gros państw negocjujących stanowiły państwa rozwinięte³¹, jednak w zamyśle umowa ma objąć także państwa rozwijające się³². Jak stwierdziła Komisja Europejska „ostatecznym celem jest przystąpienie do globalnego paktu dużych rozwijających się gospodarek, takich jak Chiny czy Rosja, w których możliwe jest poprawienie ochrony własności intelektualnej”³³. Państwa te prezentują jednak postawę

²⁹ Propozycja zawarcia ACTA została zgłoszona przez Japonię i mocna wsparta przez USA, głównego orędownika umowy. W negocjacjach uczestniczyły ponadto: Kanada, Unia Europejska, Szwajcarii, Australia, Meksyk, Maroko, Nowa Zelandia, Korea Płd. i Singapur. W dniu 30 września 2010 r. meksykański Senat zdecydował o wycofaniu się Meksyku z negocjacji.

³⁰ P.K. Yu, *TRIPS enforcement and developing countries*, „American University International Law Review” 2011, nr 3, vol. 26, s. 737-782; tenże, *Six secret (and now open) fears of ACTA*, „Southern Methodist University Law Review” 2011, vol. 64, s. 1-85.

³¹ Jak zauważył P.K. Yu, negocjacje rozpoczęły się, gdy Japonia i USA ustaliły wspólny mianownik („*highest common denominator*”) w zakresie najwyższych standardów ochrony i wzmocnienia praw własności intelektualnej. Następnie zaczęły poszukiwać rozwiązania wielostronnego, by ustalone standardy rozszerzyć na pozostałe państwa WTO. Koresponduje z tym opinia M. Blakeney’ a i L. Blakeney, dla których negocjacje były „logicznym rozszerzeniem bilateralnego podejścia USA do tworzenia norm TRIP-s plus, gdy mocniejsza siła przetargowa pozwalała Stanom Zjednoczonym narzucać zgodne z własnymi narodowymi interesami rozwiązania w zakresie własności intelektualnej”. Zob.: P.K. Yu, *ACTA and its complex politics*, „WIPO Journal” 2011, nr 3(1), s. 4; M. Blakeney, L. Blakeney, *Stealth legislation? Negotiating the Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA)*, „International Trade Law & Regulation” 2010, nr 16(4), s. 94-95.

³² Opinia Komisji Europejskiej, *Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA)*, *Written questions by the European Parliament*, s. 28: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/february/tradoc_149102.pdf [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

³³ European Commission Trade Office, *Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA) Fact Sheet (November 2008)*: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_140836.11.08.pdf [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

niechętną przystąpieniu do ACTA³⁴. Ponieważ zaś, zgodnie z art. 34 KWPT, umowa międzynarodowa wiąże tylko jej strony (*ius facit inter partes*), stąd założenie o objęciu zakresem ACTA także państw rozwijających się może okazać się iluzją, zwłaszcza że mogą one nie mieć politycznej woli i interesu w przystąpieniu do ACTA³⁵. Można przypuścić, że część z tych państw byłaby skłaniana do przystąpienia do ACTA w drodze nacisku ekonomicznego, niemniej duże gospodarki, jak np. chińska, wydają się być odporne na tego rodzaju działania. Ograniczony tylko do bogatej Północy globu zakres terytorialny ACTA niezwykle zmniejszyłby skuteczność tej umowy. Z kolei dla rozwijających się państw biednego Południa środki przyjęte w ramach ACTA jawią się jako protekcyjnistyczne, zaś będące ich konsekwencją restrykcje handlowe jako sprzeczne z nadrzędną zasadą WTO, jaką jest liberalizacja handlu³⁶.

ACTA pozostaje otwarta do podpisu od dnia 31 marca 2011 r. do 31 marca 2013 r. W tym okresie członkami pierwotnymi ACTA mogą zostać uczestnicy negocjacji nad umową, a także wszyscy inni członkowie WTO, na których uczestnicy negocjacji wyrażą zgodę w drodze consensusu (art. 39 ACTA). Zagadnienie członkostwa pochodnego reguluje art. 43 ACTA. Po dniu 31 marca 2013 r. o przystąpienie do umowy może ubiegać się każdy ze 157 (stan na grudzień 2011 r.) aktualnych członków WTO³⁷. Musi jednak spełnić warunki przystąpienia ustalone każdorazowo dla poszczególnego wnioskodawcy w drodze decyzji Komitetu ACTA. Oznacza to, że kryteria przystąpienia nie są ściśle określone. Obok warunków wiążących się z członkostwem w WTO³⁸, aplikant musi dostosować się do reguł ustanowionych w drodze konsensusu przez dotychczasowe strony ACTA. Członkowie „klubu ACTA” zapewnili sobie tym samym dyskrecjonalną swobodę w decydowaniu, kogo dopuścić do swojego ekskluzywnego grona³⁹.

³⁴ A. Adam, *What is „commercial scale”? A critical analysis of the WTO panel decision in WT/DS362/R*, „European Intellectual Property Review” 2011, nr 33(6), s. 347.

³⁵ Dotyczy to zwłaszcza Chin, Indii i Brazylii. Zob. P.K. Yu, *ACTA...*, s. 8.

³⁶ H.G. Ruse-Khan, *A trade agreement creating barriers to international trade? ACTA border measures and goods in transit*, „American University International Law Review” 2011, nr 3, vol. 26, s. 646; N. Kotthapally, *From World Intellectual Property Organization (WIPO) to World Innovation Promotion Organization (WIPO)? Whither WIPO?*, „WIPO Journal” 2011, nr 3(1), s. 69.

³⁷ Brzmienie art. 39 i 43 ACTA pozwala sądzić, że o przystąpienie do ACTA mogłyby także ubiegać się: Hong Kong, Macau i Tajwan, będące członkami WTO.

³⁸ Które same w sobie są nieprzejrzyste, nie będąc ściśle prawnie zdefiniowanymi. Powoduje to długotrwałość procesu akcesyjnego (ok. 10 lat) i prowokuje zarzuty o nierówne traktowanie poszczególnych państw aspirujących do członkostwa. Zob. S.J. Evenett, C.A. Primo Braga, *WTO accession: lessons from experience*, <http://www.agri-peri.ir/AKHBAR/anserson/WTO%20Accession-Braga0405.pdf> [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

³⁹ W przeciwieństwie do WTO, w ramach ACTA nie przewidziano statusu obserwatora w organizacji.

3. W świetle prawa Unii Europejskiej ACTA jest umową mieszaną (*mix agreement*)⁴⁰. Charakterystyczny dla takich umów jest fakt, że ich stronami obok UE są także jej państwa członkowskie. Występują one w dziedzinie kompetencji dzielonych Unii z państwami członkowskimi (art. 4 TfUE⁴¹), gdyż w zakresie kompetencji wyłącznych UE (art. 3 TfUE) stroną umowy jest sama Unia. Traktatową podstawą zawarcia ACTA są art. 207 TfUE (dotyczący wspólnej polityki handlowej, obejmującej m.in. handlowe aspekty własności intelektualnej) oraz art. 83 ust. 2 TfUE (dotyczący zbliżania przepisów ustawowych i wykonawczych państw UE w sprawach karnych, gdy jest to niezbędne w celu zapewnienia skutecznego wprowadzania w życie polityki Unii w dziedzinie, która stała się przedmiotem środków harmonizujących). Pierwszy z tych przepisów związany jest z kompetencjami wyłącznymi UE, choć zaistniała wątpliwość, czy ACTA rzeczywiście obejmuje jedynie handlowe aspekty własności intelektualnej, czy też ma szerszy zakres, skupiając się kompleksowo na ochronie praw własności intelektualnej⁴². Przyjęcie drugiego stanowiska prowadziło do wniosku, że UE nie miała podstaw traktatowych do negocjowania i związania się ACTA⁴³. Zastosowanie art. 207 TfUE było także krytykowane, jako że TfUE zawiera odrębną regulację poświęconą ochronie własności intelektualnej (art. 118), z której nie wynika jednak upoważnienie do zawierania umów międzynarodowych.

Druga z podstaw uzasadniających przyjęcie ACTA, art. 83 ust. 2 TfUE, dotyczy kompetencji dzielonych UE z państwami członkowskimi. ACTA zawiera przepisy karne związane z egzekwowaniem i dochodzeniem praw własności intelektualnej. Dziedzina ta nie była dotąd przedmiotem harmonizacji prawa w UE, stąd jako strony ACTA musiały wystąpić także państwa członkowskie UE⁴⁴. Zastrzeżenia wzbudzał fakt, że art. 83 ust. 2 TfUE upoważnia jedynie do przyjmowania dyrektyw w ramach harmonizacji norm minimalnych odnoszących się do określania przestępstw oraz kar,

⁴⁰ Zob. M. Niedźwiedź, *Umowy międzynarodowe mieszane w świetle prawa Wspólnoty Europejskiej*, Warszawa 2004.

⁴¹ Dz. U. UE 2010/C 83/01.

⁴² Jak stwierdza S. Peers, po wejściu w życie Traktatu Lizbońskiego wspólna polityka handlowa (WPH) UE nadal obejmuje zagadnienia związane z własnością intelektualną, z zastrzeżeniem jednak kompetencji dzielonych. Ponadto, nie ma jeszcze jasności co do zakresu WPH UE w odniesieniu do takich zagadnień. S. Peers, *The constitutional implications of the EU patent*, „European Constitutional Law Review” 2011, nr 7(2), s. 239-240.

⁴³ Dlatego też, aby UE posiadała podstawy do zawarcia ACTA, konieczne było zakwalifikowanie tej umowy jako handlowej.

⁴⁴ *Anti-Counterfeiting Trade Agreement between the EU and its Member States, Australia, Canada, Japan, The Republic of Korea, Mexico, Morocco, New Zealand, Singapore, Switzerland and the USA*, „Juri Report, The newsletter of the European Parliament Legal Affairs Committee” 2011, nr 11-7L, s. 15-16.

a nie do zawierania umów⁴⁵. Ponadto zaszła wątpliwość, czy jego zastosowanie nie narusza zasad pomocniczości i proporcjonalności z art. 5 ust. 3 i ust. 4 TUE⁴⁶. Powołanie się na art. 83 ust. 2 TfUE nasuwa przypuszczenia, że wraz z wejściem w życie ACTA konieczne będzie wydanie dyrektyw harmonizacyjnych. Komisja Europejska (KE) zdecydowanie odrzuca takie stanowisko, argumentując, że ACTA nie wymaga uzupełnienia lub zmian prawa UE⁴⁷. Ewentualne zmiany prawa będą natomiast, w razie potrzeby, wprowadzane w państwach członkowskich Unii⁴⁸.

ACTA negocjowane było zgodnie z procedurą z art. 218 TfUE. Negocjacje prowadziła KE, w oparciu o upoważnienie i wytyczne negocjacyjne udzielone przez Radę. Ze względu na mieszany charakter umowy, w kwestiach związanych z art. 83 TfUE obok KE w negocjacjach występowała rotacyjna Prezydencja UE⁴⁹. Dla wejścia ACTA w życie konieczna jest zgoda Parlamentu Europejskiego (PE), zaś na podstawie art. 218 ust. 11 TfUE umowa może zostać poddana antycypacyjnej kontroli przed Trybunałem Sprawiedliwości UE (TS UE)⁵⁰. KE w dniu 10 maja 2012 r. wystąpiła do TS UE

⁴⁵ A. Ramalho, *The European Union and ACTA – or making omelettes without eggs (again)*, „International Review of Intellectual Property and Competition Law” 2011, nr 42(1), s. 97-101.

⁴⁶ Art. 5 ust. 3 TUE: „3. Zgodnie z zasadą pomocniczości, w dziedzinach, które nie należą do jej wyłącznej kompetencji, Unia podejmuje działania tylko wówczas i tylko w takim zakresie, w jakim cele zamierzonego działania nie mogą zostać osiągnięte w sposób wystarczający przez Państwa Członkowskie, zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym oraz lokalnym, i jeśli ze względu na rozmiary lub skutki proponowanego działania możliwe jest lepsze ich osiągnięcie na poziomie Unii [...]”.

⁴⁷ Opinia Komisji Europejskiej, zob. *Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA), Written questions by the European Parliament*, s. 29: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/february/tradoc_149102.pdf [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁴⁸ Jak wynika z uzasadniania wniosku o udzielenie zgody na podpisanie ACTA przez RP, w prawie polskim takie zmiany nie będą konieczne. Zob. www.mkidn.gov.pl/media/docs/acta/Uzasad_wniosku_podpisanie.doc [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁴⁹ Brak przejrzystości procesu negocjacyjnego spowodowany jego tajnością prowokował zarzuty o naruszenie art. 218 TfUE (poprzez nieinformowanie Parlamentu Europejskiego o uzgodnieniach negocjacyjnych) oraz art. 15 ust. 3 TfUE i art. 42 Karty Praw Podstawowych UE gwarantujących dostęp do dokumentów unijnych instytucji, w tym związanych z negocjacjami. Ujawniło się tu zagadnienie stosowania w ich toku aktów nienazwanych („atypical acts”), nieprzewidzianych w katalogu aktów prawa pochodnego z art. 288 TfUE. Aktami nienazwanymi były m.in.: mandat negocjacyjny ACTA wydany przez Radę, protokoły posiedzeń w sprawie ACTA w PE, projekty rozdziałów ACTA i stanowiska państw negocjujących. Zob. H.G. Ruse-Khan, T. Jaeger, T. Kordic, *The role of atypical acts in EU external trade and intellectual property policy*, „European Journal of International Law” 2010, nr 21(4), s. 901-939.

⁵⁰ Art. 218 ust. 11 TfUE: „Państwo Członkowskie, Parlament Europejski, Rada lub Komisja mogą uzyskać opinię Trybunału Sprawiedliwości w sprawie zgodności przewidywanej umowy z Traktatami. W przypadku negatywnej opinii Trybunału, przewidywana umowa nie może wejść w życie, chyba że nastąpi jej zmiana lub rewizja Traktatów”.

o przeprowadzenie takiej kontroli⁵¹. Ma ona charakter prewencyjny, zaś jej negatywny wynik uniemożliwiłby wejście ACTA w życie⁵². W dniu 4 lipca 2012 r. PE odmówił wyrażenia zgody na zawarcie ACTA⁵³.

Zgodnie z art. 216 ust. 2 TfUE, umowy zawarte przez UE wiążą instytucje i państwa członkowskie⁵⁴. Ze względu na mieszany charakter ACTA, aby mogła ona wejść w życie, konieczne jest przeprowadzenie procedur ratyfikacyjnych we wszystkich 27 państwach UE. Sprzeciw któregokolwiek z nich zniweczy możliwość związania umową całej UE⁵⁵.

Pojawiło się pytanie o status ACTA po jej ewentualnym wejściu w życie w stosunku do UE. Ponieważ akty unijnego prawa pochodnego UE nie mogą być sprzeczne z umowami międzynarodowymi wiążącymi Unię, istotnym stało się zbadanie, czy postanowienia ACTA są zgodne z przepisami prawa UE. W przeciwnym wypadku, po wejściu ACTA w życie, umowa ta stałaby się częścią prawa unijnego, zaś Trybunał Sprawiedliwości UE musiałby dokonywać wykładni pochodnego prawa europejskiego tak dalece, jak to tylko możliwe, w zgodzie z ACTA. Poprzez postanowienia ACTA możliwe byłoby wymuszenie zmiany istniejącego prawodawstwa europejskiego, w tym standardów ochrony jednostki (m.in. w zakresie ochrony prywatności, ochrony danych osobowych). Zdaniem KE niebezpieczeństwo takie nie istnieje, gdyż ACTA jest w pełni zgodna z *acquis communautaire*.

⁵¹ KE zapytała TS UE o zgodność ACTA z TUE i TfUE oraz Kartą Praw Podstawowych UE. Zob. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=799> [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁵² W orzecznictwie TS UE pojawiła się kwestia, czy posiada on właściwość do orzekania o ważności wykładni umów mieszanych, czy też jego właściwość ogranicza się tylko do umów mieszczących się w granicach kompetencji UE (dawniej Wspólnoty Europejskiej), ewentualnie do części umów mieszanych obejmujących kompetencje wyłączne. Zagadnienie to było rozważane w wyrokach w sprawach *Haegeman* (wyrok z 30 kwietnia 1974 r. w sprawie *R. & V. Haegeman v. państwu belgijskiemu*, 181-73, s. 449, pkt 4-6), *Demirel* (wyrok z 30 września 1987 r., w sprawie *Meryem Demirel v. Ville de Schwäbisch Gmünd.*, 12/86, s. 03719), *Hermès* (wyrok z 16 czerwca 1998 r. w sprawie *Hermès International (société en commandite par actions) v. FHT Marketing Choice BV.*, C-53/96, s. I-3603), *Dior* (wyrok z 14 grudnia 2000 r. w sprawach *Parfums Christian Dior SA przeciwko TUK Consultancy BV i Asco Gerüste GmbH i Rob van Dijk v. Wilhelm Layher GmbH & Co. KG i Layher BV.*, C-300/98 i C-392/98, s. I-11307), w których ówczesny ETS, aczkolwiek z ograniczeniami, przyznał sobie tę właściwość.

⁵³ Uczynił to większością 478 głosów przeciwko wyrażeniu zgody na zawarcie ACTA przy 39 głosujących za i 165 wstrzymujących się. Zob. <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/press-room/content/20120217BKG38488/html/ACTA-before-the-European-Parliament> [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁵⁴ W zakresie, w jakim ich postanowienia są objęte wyłączną kompetencją UE, mają one taką samą rangę w unijnym porządku prawnym, jak umowy dotyczące kompetencji wyłącznych UE (zob. wyrok z 30 kwietnia 1974 r. w sprawie *R. & V. Haegeman v. państwu belgijskiemu*, 181-73, s. 449, pkt 4-6).

⁵⁵ Powstaje pytanie, czy w takim przypadku ACTA mogłaby wejść w życie w poszczególnych państwach UE, nie wiążąc samej UE. Ponieważ większość postanowień ACTA podlega pod zakres, związanego z kompetencjami wyłącznymi UE, art. 207 TfUE, takie rozwiązanie, jako sprzeczne z prawem europejskim, wydaje się nie do zaakceptowania.

Nie wymaga także dokonywania w nim jakichkolwiek zmian⁵⁶. Ten pogląd KE nie zdołał przekonać wszystkich posłów PE. Z pewnością miałby większe szanse na zrozumienie, gdyby towarzyszył mu przejrzysty proces negocjacyjny nad ACTA.

Ważną kwestią jest ustalenie, czy przepisy ACTA będą korzystać z bezpośredniego skutku, rozumianego jako uprawnienie jednostki do powołania się na przepisy umowy w postępowaniu przed organem krajowym. W odniesieniu do przepisów umów mieszanych Trybunał Sprawiedliwości UE w sprawie *Merck Genéricos*⁵⁷ uznał, że „uprawnienie do przypisania skutku bezpośredniego danemu przepisowi zależy od tego, czy przepis ten należy do dziedziny, w której Wspólnota wydała przepisy. Jeżeli ma to miejsce, prawo wspólnotowe (będące przedmiotem wykładni Trybunału) znajduje zastosowanie; w przeciwnym zaś razie nie istnieje wymóg ani zakaz, aby porządek prawny państwa członkowskiego przyznawał jednostkom prawo do bezpośredniego powołania się na omawiany przepis”. Zatem jeśli przepis zawarty w umowie należy do dziedziny kompetencji dzielonych UE i Unia nie wydała w tym zakresie aktu prawnego, nie korzysta on automatycznie z bezpośredniego skutku na zasadach przyjętych w prawie unijnym. Przeciwnie stanowisko prowadziłoby do niezgodnego z TUE rozszerzenia kompetencji UE. Skutek bezpośredni przepisu umowy międzynarodowej może być przewidziany w treści samej umowy. W razie braku takiego ustalenia, do sądów stron umowy należy stwierdzenie istnienia lub braku takiego skutku. Zdaniem Trybunału Sprawiedliwości UE, przepis umowy międzynarodowej zawartej przez Unię uznawany jest za bezpośrednio skuteczny, jeżeli, zważywszy na jego brzmienie oraz cel i charakter tej umowy, zawiera on jasny i precyzyjny obowiązek, który nie jest uzależniony, w zakresie jego wypełnienia lub skutków, od wydania kolejnego aktu⁵⁸. Przepisy ACTA, w zakresie wykraczającym poza art. 207 TfUE, zdają się nie spełniać powyższych wymogów, pozbawione zatem będą skutku bezpośredniego.

⁵⁶ Opinia Komisji Europejskiej, zob. *Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA), Written questions by the European Parliament*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/april/tradoc_147852.pdf [dostęp: 13 czerwca 2012 r.].

⁵⁷ Wyrok z 11 września 2007 r. w sprawie *Merck Genéricos – Produtos Farmacêuticos Ld^a v. Merck & Co. Inc. i Merck Sharp & Dohme Ld^a*, C-431/05, s. I-7001; zob. także wyrok z 8 marca 2011 r. w sprawie *Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej Republiky*, C-240/09, s. I-01255.

⁵⁸ Wyrok z 13 grudnia 2007 r. w sprawie *Asda Stores Ltd v. Commissioners of Her Majesty's Revenue and Customs*, C-372/06, s. I-11223, pkt 82.

* * *

Ze względu na swój charakter, ACTA jest przykładem umowy niezwykle interesującej, ale także bardzo złożonej. Niezależnie od wątpliwości wiążących się z jej treścią, budzi także kontrowersje natury formalnej. Niewątpliwie stanowi traktat międzynarodowy, przewidujący pewną luźną formę instytucjonalizacji kontaktów pomiędzy stronami. Mimo że ma on ograniczoną liczbę sygnatariuszy, wynikającą z zastosowania formuły traktatu plurilateralnego, wywierać będzie pośrednio efekt także w stosunku do państw trzecich. Na gruncie prawa UE mieszany charakter ACTA prowokuje wiele pytań i nastęrcza trudności związane m.in. ze skomplikowanym procesem ratyfikacyjnym. Jego dotychczasowy przebieg zdaje się świadczyć, że szanse na wejście w życie traktatu w odniesieniu do UE zmalały niemal do zera.

Słowa kluczowe: ACTA, charakter prawny, umowa plurilateralna, umowa mieszana

THE NATURE OF ACTA IN INTERNATIONAL AND EUROPEAN LAW

Summary

The article analyzes the legal nature of the Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA). On the surface it seems to be no doubt. Meanwhile, as under international law and EU law, controversy arose as to its legal status. They concerned the fundamental question whether the ACTA could be generally classified as legally binding international agreement? If so, what kind of agreement do we have? What does it mean that ACTA is a mixed agreement and does the European Union have the power to negotiate? What is the status of ACTA in European law after its possible entry into force?

Key words: ACTA, legal nature, plurilateral agreement, mixed agreement

ХАРАКТЕР АСТА В СВЕТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО И ЕВРОПЕЙСКОГО ПРАВ

Резюме

В данной статье анализируется юридический характер торгового договора по борьбе с контрафактными товарами (Anti-Counterfeiting Trade Agreement – ACTA). На первый взгляд кажется, что он не вызывает сомнений. Тем временем, на основе как международного, так и европейского права появились раз-

ноглася о его статусе, касающиеся главного вопроса: может ли АСТА вообще квалифицироваться как юридически обязывающий международный договор. Если это так, то с какого рода договором мы имеем дело? Что означает, что АСТА является смешанным договором, и есть ли у Евросоюза компетенции вести переговоры об этом договоре? Каким будет статус АСТА в европейском праве после его эвентуального вступления в силу?

Ключевые слова: АСТА, юридический характер, плюрилатеральный договор, смешанный договор

MICHALINA DUDA*

POTRZEBA OCHRONY RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ A TRYB WPROWADZANIA ZMIAN W PRAWIE PODATKOWYM. WYBRANE ZAGADNIENIA¹

1. Uwagi wprowadzające

W dobie recesji gospodarczej i kryzysu finansowego o zasięgu światowym niezwykle istotnego znaczenia nabiera potrzeba ochrony wartości, jaką jest bezpieczeństwo finansowe państwa. Oznacza to konieczność podjęcia działań mających na celu przeciwdziałanie pogłębianiu się nierównowagi finansów publicznych oraz wzmocnienie dyscypliny finansowej. Podkreślić przy tym należy, że obowiązek względnego zrównoważenia budżetu oraz zapewnienia takiego stanu finansów publicznych, w którym państwo może realizować swoje funkcje, wynika zarówno z przepisów Konstytucji RP², jak i norm prawa wspólnotowego³.

*Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

¹ Artykuł finansowany w ramach grantu MNiSW *Potrzeba naprawy finansów publicznych. Proponowane scenariusze rozwiązań* (N N113117034), kierownik grantu: prof. dr hab. Alicja Pomorska.

² W przypadku norm konstytucyjnych podstawowe znaczenie ma w tym zakresie restrykcja finansowa dotycząca przekroczenia granic państwowego długu publicznego (art. 216 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483; sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319 ze zm.), dalej jako: Konstytucja RP.

³ Traktat o funkcjonowaniu UE nakłada na państwa członkowskie obowiązek unikania nadmiernego deficytu budżetowego oraz przewiduje środki, jakie mogą być zastosowane w sytuacji pojawiania się takiego deficytu. W przypadku stwierdzenia, że deficyt przekracza określone wartości odniesienia, Rada przyjmuje zalecenia skierowane do danego państwa członkowskiego w celu doprowadzenia w oznaczonym terminie do obniżenia jego poziomu (art. 126 ust. 1, 6 i 7 wersji skonsolidowanej Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. U. C 83 z 30 marca 2010, s. 47). W Polsce w 2008 r. deficyt sektora instytucji rządowych i samorządowych przekroczył wartość referencyjną z Maastricht (3,0% PKB), w następstwie czego Rada Ecofin, w dniu 7 lipca 2009 r., podjęła decyzję o istnieniu w Polsce nadmiernego deficytu i równocześnie wydała zalecenia dotyczące jego redukcji (decyzja Rady 2009/589/WE z dnia

Realizacji celu, jakim jest ograniczenie deficytu sektora finansów publicznych i państwowego długu publicznego, służyć mają między innymi zmiany prawa podatkowego w zakresie preferencji podatkowych w podatku dochodowym od osób fizycznych. Zgodnie z przyjętymi założeniami programowymi rządu, planowane jest podwyższenie o 50% ulgi prorodzinnej na każde trzecie i kolejne dziecko. Jednocześnie przewiduje się uchylenie prawa do ulgi w stosunku do podatników wychowujących jedno dziecko, których dochód przekracza rocznie 85 tys. zł, oraz likwidację ulgi z tytułu użytkowania sieci Internet. Ograniczeniu ulec ma również prawo do odliczania ryczałtowo określonych kosztów w wysokości 50% przychodów. Ponadto planowane jest wprowadzenie systemowych zmian w zakresie opodatkowania dochodów rolników⁴.

Jest rzeczą oczywistą, że zapewnienie odpowiednich dochodów budżetowych stanowi nakaz konstytucyjny i co do zasady władzy ustawodawczej przysługuje swoboda w zakresie kształtowania polityki podatkowej państwa, a tym samym prawo wyboru konkretnych konstrukcji podatkowych służących realizacji założeń tej polityki⁵. Nie budzi również wątpliwości fakt, że swoboda ustawodawcy podlega ograniczeniom wynikającym z konieczności przestrzegania innych zasad konstytucyjnych, w szczególności obowiązku szanowania proceduralnych aspektów zasady demokratycznego państwa prawnego, w tym reguł przyzwoitej legislacji⁶. W sytuacji kryzysu gospodarczego oraz zagrożenia bezpieczeństwa finansowego państwa problem miejsca równowagi budżetowej w hierarchii wartości konstytucyjnych nabiera jednak nowego znaczenia. W nowym świetle jawi się również pytanie o dopuszczalny zakres ograniczania działania innych zasad konstytucyjnych, w tym standardów dotyczących wprowadzania zmian w podatku

7 lipca 2009 r. w sprawie istnienia nadmiernego deficytu w Polsce, Dz. U. L 202 z 4 sierpnia 2009, str. 46-47). Zgodnie z tymi zaleceniami, Polska powinna do 2012 r. zredukować nadmierny deficyt w sposób wiarygodny i trwały. Zob. także Uchwała Rady Europejskiej z dnia 17 czerwca 1997 r. w sprawie Paktu Stabilności i Wzrostu (Dz. Urz. C 236 z 2 sierpnia 1997, str. 1), rozporządzenie Rady Nr 1466/97/WE z dnia 7 lipca 1997 r. w sprawie wzmocnienia nadzoru pozycji budżetowych oraz nadzoru i koordynacji polityk gospodarczych (Dz. Urz. UE L 2009 z 2 września 1997, str. 1-5) oraz rozporządzenie Rady nr 1467/97 z dnia 7 lipca 1997 r. w sprawie przyspieszenia i wyjaśnienia procedury nadmiernego deficytu (Dz. Urz. L 209 z 2 sierpnia 1997, str. 6-11).

⁴ Zob. *Expose* premiera Donalda Tuska, 18 listopada 2011 r., Warszawa, <http://www.premier.gov.pl/files/download/5677.pdf>. [dostęp: 28 listopada 2011 r.].

⁵ Powyższe stanowisko wielokrotnie wyrażane było w orzecznictwie TK. Zob. orzeczenie TK z dnia 14 grudnia 1993 r., sygn. akt K 8/93, OTK 1986-1995, t. 4, 1993, cz. 2, poz. 43; orzeczenie TK z dnia 24 maja 1994 r., sygn. akt K 1/94, OTK 1986-1995, t. 5, 1994, cz. 1, poz. 10; orzeczenie TK z dnia 12 stycznia 1995 r., sygn. akt K 12/94, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 1, poz. 2.

⁶ Zob. np. orzeczenie TK z dnia 18 października 1994 r., sygn. akt K 2/94, OTK 1994, cz. II, s. 49-51; orzeczenie TK z dnia 25 listopada 1997 r., sygn. akt K 26/97, OTK ZU 1997, nr 5-6, s. 449; wyrok TK z dnia 25 kwietnia 2001 r., sygn. akt K 13/01, M. P. Nr 13, poz. 217.

dochodowym od osób fizycznych, z uwagi na potrzebę ochrony wartości, jaką jest równowaga budżetowa.

2. Standardy konstytucyjne w zakresie dokonywania zmian w podatku dochodowym od osób fizycznych

W doktrynie i judykaturze podkreśla się, że wyodrębnienie zasady niewprowadzania zmian w prawie daninowym w czasie trwania roku podatkowego wynika ze szczególnego znaczenia społecznej sfery podatków i opłat. Zasada ta wyprowadzona została z klauzuli demokratycznego państwa prawnego i, podobnie jak pozostałe szczegółowe zasady państwa prawnego, wywołała dyskusję dotyczącą zarówno jej zakresu, jak i dopuszczalnych odstępstw⁷.

Zakaz wprowadzania zmian w prawie podatkowym w czasie trwania roku podatkowego nie został *explicite* wyrażony ani w przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., ani w poprzednio obowiązujących unormowaniach rangi konstytucyjnej. Asumpt do sformułowania powyższej zasady dało rozpatrywane przez Trybunał Konstytucyjny zagadnienie zakresu czasowego niekonstytucyjności normy podatkowej dotyczącej tzw. podatku rocznego, a ściślej pytanie, czy w przypadku retroaktywności ustawowej normy podatkowej dotyczącej podatku rocznego niekonstytucyjność tej normy obejmuje jedynie okres od 1 stycznia do dnia jej publikacji w Dzienniku Ustaw, czy też należy uznać, że niekonstytucyjność ta dotyczy całego roku podatkowego. W ocenie Trybunału fakt, iż podatek wymierza się od sumy dochodów uzyskanych w ciągu roku podatkowego, bez względu na to, w jakiej dacie tego roku dochody wpłynęły do podatnika, uzasadnia tezę, że zmian podatków płaconych w skali rocznej nie można wprowadzić w toku danego roku podatkowego, lecz w roku poprzednim. Trybunał podkreślił ponadto potrzebę zapewnienia możliwości rozporządzania przez obywateli swoimi interesami przy uwzględnianiu obowiązku podatkowego jeszcze przed rozpoczęciem roku podatkowego, wskazując, że podatnicy powinni mieć czas na dostosowanie swoich decyzji do podatku, który będą musieli zapłacić w nadchodzącym roku podatkowym⁸.

Wyrok z 1994 r. zapoczątkował linię orzecniczą, która rozwijana była w kolejnych sprawach. W wyroku z 12 stycznia 1995 r. Trybunał stwierdził, że w procesie stanowienia norm prawa podatkowego ustawodawca nie

⁷ Zob. J. Oniszczyk, *Podatki i inne daniny w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2001, s. 114.

⁸ Zob. wyrok TK z dnia 29 marca 1994 r., sygn. akt K 13/93, OTK 1986-1995, t. 5, 1994, cz. 1, poz. 6.

może naruszyć kardynalnych zasad państwa prawa, a mianowicie: zakazu retroaktywności, odpowiedniej *vacatio legis*, ochrony praw niewadliwie nabytych oraz zakazu ingerowania w system podatkowy w toku roku podatkowego⁹. Analogiczne konkluzje wynikają z wyroku z 15 marca 1995 r.¹⁰ Trybunał Konstytucyjny podkreślił wówczas, że wymogi pewności prawa i zaufania obywateli do państwa nabierają szczególnego znaczenia w prawie daninowym, w zakresie ustanawiania obowiązku podatkowego wyjątkowo ostro rysuje się bowiem władztwo państwa. Z tego też powodu w prawie podatkowym tak duże znaczenie, i to zarówno w płaszczyźnie materialno-prawnej, jak i proceduralnej, mają gwarancje prawne ochrony interesu jednostki. W ocenie Trybunału: „Chodzi o możliwość rozporządzania przez obywateli swoimi interesami przy uwzględnianiu obowiązku podatkowego jeszcze przed rozpoczęciem roku podatkowego. Stwarza to wymóg takiego sposobu wprowadzania regulacji prawnych, aby ustawodawstwo dotyczące podatków płaconych w skali rocznej znane było podatnikom ze stosownym wyprzedzeniem czasowym przed początkiem roku podatkowego, a tym bardziej, aby nie było wprowadzane z mocą wsteczną. Jest to wyraz sformułowanej jeszcze przed dwoma wiekami przez Adama Smitha zasady pewności podatku”¹¹.

Powyższe stanowisko znalazło potwierdzenie w późniejszych orzeczeniach¹². W tym kontekście szczególną uwagę warto zwrócić na wyrok z 25 kwietnia 2001 r.¹³ W uzasadnieniu powołanego orzeczenia Trybunał stwierdził, że: „[...] zakaz wprowadzania zmian w prawie podatkowym w czasie trwania roku podatkowego związany jest ściśle zarówno z zasadą ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa, ochrony bezpieczeństwa prawnego oraz należytego zabezpieczenia tzw. interesów w toku, jak również z obowiązkiem ustanowienia przez ustawodawcę stosownej *vacatio legis*. Jest ich uszczegółowieniem w odniesieniu do prawa daninowego. Wobec szczególnego natężenia władztwa państwa w stosunku prawnopodatkowym zakaz ten pełni istotną funkcję gwarancyjną dotyczącą ochrony prawnej interesów jednostki. Jego treścią jest bowiem zabezpieczenie możliwości rozporządzania przez jednostkę swoimi interesami życiowymi przy uwzględnieniu regulacji podatkowych opublikowanych i znanych podatnikowi jeszcze przed rozpoczęciem roku podatkowego”. W tym samym orzeczeniu Trybunał zaznaczył, że nigdy nie wyrażał stanowiska o absolutnym charakterze zakazu zmian w prawie podatkowym

⁹ Wyrok TK z dnia 12 stycznia 1995 r., sygn. akt K 12/94, OTK 1995, poz. 2; zob. także orzeczenie TK z dnia 15 marca 1995 r., sygn. akt K 1/95, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 1, poz. 7.

¹⁰ Wyrok TK z dnia 15 marca 1995 r., sygn. akt K 1/95, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 1, poz. 7.

¹¹ Tamże, pkt 3 uzasadnienia.

¹² Zob. wyrok TK dnia 5 stycznia 1999 r., sygn. akt K 27/98, Z.U. 1996, nr 6, poz. 50.

¹³ Wyrok TK z dnia 25 kwietnia 2001 r., sygn. akt K 13/01, OTK 2001, nr 4, poz. 81.

w ciągu roku podatkowego, w szczególności tam, gdzie chodzi o cofnięcie ulg lub przywilejów, zastrzegając jednocześnie, iż: „zmiany takie zawsze jednak powinny być usprawiedliwione balansowaniem wchodzących w grę wartości konstytucyjnych”.

Rozpatrując kwestie konkretnych wymagań czasowych w odniesieniu do *vacatio legis*, Trybunał Konstytucyjny odnosił się do funkcji danej ustawy w systemie prawa, jej charakteru oraz rodzaju normowanych relacji społecznych. W przypadku ustaw wprowadzających zmiany w podatku dochodowym od osób fizycznych problem znalezienia właściwych ram czasowych, które czyniłyby zadość kryterium odpowiedniości *vacatio legis*, doprowadził do ukształtowania **standardu konstytucyjnego, zgodnie z którym publikacja ustawy nowelizującej powinna nastąpić nie krócej niż na miesiąc przed końcem danego roku podatkowego**. Powyższa teza została sformułowana w wyroku z 28 grudnia 1995 r.¹⁴ W powołanym orzeczeniu Trybunał podkreślił obowiązek zachowania odpowiedniej *vacatio legis* poprzedzającej wprowadzenie zmian przepisów podatkowych, wskazując, iż wymóg ten stawiany jest ustawodawcom od co najmniej 200 lat, tj. od czasu sformułowanej przez Adama Smitha zasady pewności podatków. Trybunał zaznaczył również, że naruszenie zasady stosowania odpowiedniej *vacatio legis* jest szczególnie dotkliwe dla podatnika w przypadku, gdy zmiany prawa podatkowego są niekorzystne dla wszystkich lub dla niektórych kategorii podatników. Podejmując próbę określenia właściwych ram czasowych dla „spoczywania ustawy”, Trybunał odwołał się do przepisu ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych nakładającego na Ministra Finansów obowiązek ustalenia w drodze rozporządzenia, w terminie do 30 listopada roku poprzedzającego rok podatkowy, skali podatku dochodowego na każdy rok podatkowy¹⁵. W ocenie Trybunału od tej daty podatnicy mogli zasadnie oczekiwać, że żadne niekorzystne dla podatników zmiany przepisów podatku dochodowego od osób fizycznych już nie nastąpią.

Warto zwrócić uwagę, że odnosząc się do zasady zachowania odpowiedniej *vacatio legis*, Trybunał Konstytucyjny ustosunkował się także do zagadnienia znaczenia okoliczności, które spowodowały zwłokę w dojściu do skutku zakwestionowanych przepisów. W orzeczeniach z 15 marca 1995 r.¹⁶ i 28 grudnia 1995 r.¹⁷ stwierdził jednoznacznie, że przyczyny, które spowodowały zwłokę wejścia w życie ustawy, nie mają wpływu na ocenę

¹⁴ Wyrok TK z dnia 28 grudnia 1995 r., sygn. akt K 28/95, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 2, poz. 40.

¹⁵ Art. 27 ust. 4 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn. Dz. U. z 2010 r. Nr 51, poz. 307, z późn. zm.) uchylony ustawą z dnia 12 listopada 2003 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 202, poz. 1956).

¹⁶ Wyrok TK z dnia 15 marca 1995 r., sygn. akt K 1/95, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 1, poz. 7.

¹⁷ Wyrok TK z dnia 28 grudnia 1995 r., sygn. akt K 28/95, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 2, poz. 40.

naruszenia zasad, które stanowić mają dla obywatela gwarancję pewności prawa. Podatnik nie może bowiem ponosić konsekwencji działań lub zaniechań podmiotów uczestniczących w procesie tworzenia ustawy. Dla oceny konstytucyjności przedmiotowych regulacji nie ma także znaczenia fakt, że dana sprawa była szeroko omawiana w środkach masowego przekazu, jak również to, jak licznej grupy podatników dotknęły skutki wejścia w życie danych przepisów¹⁸.

Pogląd, zgodnie z którym zmiany w regulacji prawnej podatku dochodowego od osób fizycznych powinny być ogłaszane co najmniej na miesiąc przed końcem poprzedniego roku podatkowego, podtrzymano także po wejściu w życie Konstytucji RP z 1997 r., zastrzegając, że zasada ta ma zastosowanie także do zmian dotyczących innych podatków, w których wymiar dokonywany jest za okresy roczne¹⁹. W wyroku z 15 lutego 2005 r. Trybunał potwierdził, że obserwacja i ocena praktyki legislacyjnej ukształtowanej między innymi na podstawie przepisu ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, nakazującego ustalenie skali podatkowej w terminie do 30 listopada roku poprzedzającego rok podatkowy, pozwoliła na przyjęcie zasady, że miesięczny termin przed rozpoczęciem roku podatkowego jest ostatecznym terminem, po którym nie można już dokonywać zmian mogących mieć wpływ na wysokość podatku w nadchodzącym roku podatkowym. Jednocześnie zwrócił jednak uwagę, że wymagania dotyczące „podatkowej” *vacatio legis* zachowują swoją aktualność pomimo uchylenia, od 31 grudnia 2003 r., mocy obowiązującej powołanego przepisu, ponieważ jej miesięczny termin wywodzi się w istocie nie z przepisów ustawy, lecz wprost z zasady demokratycznego państwa prawnego i wyprowadzonej z niej zasady zaufania do państwa i prawa²⁰.

Na proces petryfikacji powyższych zasad w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego istotny wpływ miało także stanowisko doktryny. W piśmiennictwie prawnofinansowym wielokrotnie podkreślano bowiem potrzebę zachowania odpowiedniej *vacatio legis* w odniesieniu do zmian przepisów podatkowych²¹.

¹⁸ Zob. orzeczenie TK z dnia 24 maja 1994 r., sygn. akt K 1/94, OTK 1986-1995, t. 5, 1994, cz. 1, poz. 10.

¹⁹ Zob. wyrok TK z dnia 25 kwietnia 2001 r., sygn. akt K 13/01, OTK ZU 2001, nr 4, poz. 81; wyrok TK z dnia 27 lutego 2002 r., sygn. akt K 47/01, Dz. U. Nr 19, poz. 199.

²⁰ Wyrok TK z dnia 15 lutego 2005 r., sygn. akt K 48/04, Dz. U. Nr 30, poz. 262.

²¹ Zob. R. Mastalski, *Zasada państwa prawnego w prawie podatkowym*, [w:] E. Ruśkowski, W. Konieczny (red.), *Podatki w orzecznictwie sądowym – Zjazd Katedr Prawa Finansowego, Wigry '95*, Warszawa 1996, s. 37 oraz tegoż *Glosa do orzeczenia z 12 stycznia 1995 r., K. 12/94*, „Państwo i Prawo” 1995, z. 6, s. 105; J. Oniszczyk, *Źródła prawa w orzecznictwie i powszechnie obowiązującej wykładni ustaw Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 1999, s. 96-97; W. Łączkowski, *Orzecznictwo polskiego Trybunału Konstytucyjnego dotyczące trybu uchwalania ustaw podatkowych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1998, t. VIII, s. 85-93; J. Szczęśny, „Cywilizowanie” prawa podatkowego w orzecznictwie

3. Równowaga budżetowa jako wartość konstytucyjna

W doktrynie i judykaturze istnieje zgodność co do tego, że równowaga budżetowa, jako element składający się na zasadę racjonalnego prowadzenia polityki finansowej państwa, jest wartością chronioną konstytucyjnie²². Potrzeba ochrony równowagi budżetowej została dostrzeżona przez Trybunał Konstytucyjny po zmianie ustroju gospodarczego państwa²³. Już w orzeczeniu z 29 stycznia 1992 r. Trybunał uznał równowagę budżetową za samodzielną wartość konstytucyjną, wskazując, że ochrona budżetu może w określonych sytuacjach mieć większe znaczenie niż realizacja innych wartości konstytucyjnych²⁴. W ocenie Trybunału: „Nie można wykluczyć, iż drastyczne załamanie się równowagi budżetowej może stanowić podstawę ograniczenia, a nawet przejściowego zniesienia indeksacji wynagrodzeń pracowników sfery budżetowej”²⁵. Warto także zwrócić uwagę, że w wyroku z 30 listopada 1993 r. Trybunał Konstytucyjny przyjął, że nie tylko nagłe pogorszenie sytuacji finansowej państwa, ale również długotrwale zła sytuacja finansowa może stanowić przesłankę ograniczenia lub zniesienia praw nabytych²⁶.

Rozpatrując problem równowagi budżetowej jako wartości konstytucyjnej, należy uwzględnić fakt, iż samo pojęcie „równowagi budżetowej” może być używane w różnych znaczeniach. Po pierwsze, może odnosić się

Trybunału Konstytucyjnego, „Glosa” 2004, nr 8, s. 33-35; A. Nowak, *Znaczenie przepisów przejściowych przy zmianach prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 1997, nr 5, s. 3-4.

²² Zob. W. Łączkowski, *Czy budżet państwa jest wartością konstytucyjną podlegającą ochronie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] T. Dębowska-Romanowska, A. Jankiewicz (red.), *Konstytucja, ustroj, system finansowy państwa. Księga pamiątkowa ku czci prof. Natalii Gajl*, Warszawa 1999, s. 283-291; W. Grygorowicz, *Hierarchia wydatków budżetowych a uprawnienia Rady Ministrów i Ministra Finansów w zakresie ograniczania wydatków budżetu państwa*, [w:] A. Dobaczewska, E. Juchniewicz, T. Sowiński (red.), *System finansów publicznych. Prawo finansowe wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa 2010, s. 146, 148-152; orzeczenia TK z dnia: 12 stycznia 1995 r., sygn. akt K 12/94, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 1, poz. 2; 17 lipca 1996 r., sygn. akt K 8/96, OTK 1996, t.II, s. 46-65; 16 czerwca 1999 r., sygn. akt P 4/98, Dz. U. Nr 55, poz. 588; 8 maja 2000 r., sygn. akt SK 22/99, Dz. U. Nr 38, poz. 438; 2 kwietnia 2002 r., sygn. akt K 21/01, Z. U. 2002, nr 2A, poz. 17; 7 września 2004 r., sygn. akt SK 30/03, Z. U. 2004, nr 8A poz. 82; 13 grudnia 2004 r., sygn. akt K 20/04, Dz. U. z 2005 r. Nr 273, poz. 2720; 24 kwietnia 2006 r., sygn. akt P 9/05, Dz. U. Nr 75, poz. 530; 8 stycznia 2009 r., sygn. akt P 6/07, Dz. U. Nr 9, poz. 56; 15 lipca 2011 r., sygn. akt K 21/09, Z. U. 2010, nr 6A, poz. 64.

²³ Zob. J. Skórzewska, *Budżet, finanse publiczne jako wartość konstytucyjna*, [w:] S. Fundowicz, F. Rymarz, A. Gomułowicz (red.), *Prawo i Godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, Lublin 2003, s. 232.

²⁴ Orzeczenie TK z dnia 29 stycznia 1992 r., sygn. akt K 15/91, OTK 1986-1995, t. 3, 1992, cz. 1, poz. 8.

²⁵ Tamże.

²⁶ Wyrok TK z dnia 30 listopada 1993 r., sygn. akt K 18/92, OTK 1986-1995, t. 4, 1993, cz. 2, poz. 41; szerzej zob. J. Skórzewska, dz. cyt., s. 234.

do stanu zrównoważenia budżetu państwa, czyli braku deficytu budżetowego. Po drugie, może oznaczać stan, w którym dochody państwa osiągają niezbędny poziom, a jego wydatki znajdują się pod kontrolą, przy czym dochody i wydatki nie muszą równoważyć się w danym roku budżetowym. Mówiąc o równowadze budżetowej w drugim z powyższych ujęć, wskazuje się, że stan finansów publicznych powinien tworzyć odpowiednie warunki dla rozwoju gospodarczego²⁷.

Konstytucja RP nie zawiera nakazu zrównoważenia budżetu państwa. Ustanawia natomiast zasadę względnego zrównoważenia gospodarki finansowej. Zasada ta odnosi się do działań wszystkich organów władzy publicznej i z przyczyn oczywistych dotyczy również budżetu państwa²⁸. Normatywnym wyrazem zasady względnego zrównoważenia gospodarki finansowej jest restrykcja finansowa, zgodnie z którą nie wolno zaciągać pożyczek lub udzielać gwarancji i poręczeń finansowych, w następstwie których państwowy dług publiczny przekroczy 3/5 wartości rocznego produktu krajowego brutto²⁹.

W świetle powyższych regulacji uzasadnione wydaje się twierdzenie, że wartością konstytucyjną jest równowaga budżetowa rozumiana jako stan względnego zrównoważenia gospodarki finansowej. Powyższa konkluzja znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który wskazując na wartości podlegające ochronie konstytucyjnej, posługuje się takimi określeniami jak: „równowaga budżetowa”, „równowaga gospodarcza w państwie”, „stan finansów w państwie”, „stan finansów publicznych”, czy „równowaga finansów publicznych”. Podkreślając potrzebę dążenia do równowagi gospodarczej w państwie, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że jej zapewnienie stanowi wartość konstytucyjną „[...] bo od tego zależy nie tylko ogólna zdolność Państwa do działania, ale też możliwość sprostania przez Państwo konstytucyjnemu nakazowi realizowania socjalnych praw obywateli. Zapewnienie tej równowagi jest więc konstytucyjnym obowiązkiem wszystkich organów państwowych, spoczywa więc w szczególności na parlamencie jako organie odpowiedzialnym za nadanie budżetowi ostatecznego kształtu normatywnego. Odpowiedzialność ta polega m.in. na wyrażeniu różnokierunkowych interesów i potrzeb Państwa”³⁰.

²⁷ Zob. J. Skórzewska, dz. cyt., s. 231.

²⁸ Szerzej zob. M. Zubik, *Budżet państwa w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 2001, s. 138-139; T. Dębowska-Romanowska, *Istota i treść władztwa finansowego – samowola finansowa (samowola podatkowa), restrykcje finansowe – zagadnienia pojęciowe*, [w:] T. Dębowska-Romanowska, A. Jankiewicz (red.), dz. cyt., s. 349 i 359.

²⁹ Art. 216 ust. 5 Konstytucji RP.

³⁰ Orzeczenie TK z 21 listopada 1994 r., sygn. akt K 6/94, OTK 1986-1995, t. 5, 1994, cz. 2, poz. 39.

W wyroku z 18 lutego 2004 r. Trybunał Konstytucyjny odniósł się do „równowagi budżetowej i stanu finansów publicznych” jako wartości podlegających ochronie³¹. W innych wyrokach wskazał, że wartościami konstytucyjnymi są odpowiednio „równowaga finansów publicznych”³², „równowaga budżetowa i stan finansów państwa”³³ oraz „zachowanie równowagi budżetowej i zapobieganie nadmiernemu zadłużaniu się państwa”³⁴. Na szeroki kontekst, w jakim należy rozpatrywać pojęcie równowagi budżetowej jako wartości konstytucyjnej, wskazują również wyroki z 24 listopada 2009 r. i 13 kwietnia 2011 r.³⁵ W pierwszym z nich Trybunał uznał, że: „Pomimo że państwo ma obowiązek podejmować działania, które zapewnią odpowiednie środki finansowe niezbędne dla realizacji konstytucyjnych praw i wolności, to nie można zapominać, że musi przy tym uwzględniać sytuację gospodarczą i konieczność zapewnienia warunków rozwoju gospodarczego”. W drugim utożsamiał równowagę budżetową z interesem ogółu podatników.

Warto zwrócić uwagę, że w ocenie Trybunału Konstytucyjnego źródeł równowagi budżetowej jako wartości podlegającej ochronie należy upatrywać w zasadzie sprawiedliwości społecznej. W wyroku z 25 lutego 1997 r. Trybunał wskazał, że w szerokim katalogu wartości konstytuujących sprawiedliwość społeczną mieści się: „tworzenie warunków zdrowego i stabilnego rozwoju gospodarczego, równowaga budżetowa, a także prawo obywateli i ich wybranych przedstawicieli do ustalania – i korygowania pod wpływem okoliczności – aktualnych kierunków i priorytetów polityki społecznej oraz gospodarczej na drodze odpowiednich procedur demokratycznych”³⁶. Pogląd, że równowaga budżetowa stanowi jedną z wartości składających się na treść zasady sprawiedliwości społecznej, wyrażany był również w późniejszych orzeczeniach³⁷.

Równowaga budżetowa jako wartość konstytucyjna była również rozpatrywana w kontekście zasady dobra wspólnego. W wyroku z 30 listopada 1993 r. Trybunał stwierdził, iż: „Nie jest zadaniem Trybunału Konstytucyjnego ocenianie sytuacji finansowej Państwa, jednak interes wszystkich obywateli i ich bezpieczeństwo płacowe nie pozwala w pełni od tej sytuacji się

³¹ Wyrok TK z dnia 18 lutego 2004 r., sygn. akt K 12/03, Dz. U. Nr 34, poz. 304.

³² Zob. wyrok TK z dnia 20 listopada 2001 r., sygn. akt SK 15/01, Dz. U. Nr 138, poz. 1564.

³³ Zob. wyrok TK z dnia 15 lipca 2011 r., sygn. akt K 21/09, Z. U. 2010, nr 6A, poz. 64.

³⁴ Zob. wyrok TK z dnia 20 stycznia 2010 r., sygn. akt Kp 6/09, Dz. U. Nr 4, poz. 46.

³⁵ Zob. wyrok TK z dnia 24 listopada 2009 r., sygn. akt SK 36/07, Dz. U. Nr 207, poz. 1602 oraz wyrok z dnia 13 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 33/09, Dz. U. Nr 87, poz. 494.

³⁶ Wyrok TK z dnia 25 lutego 1997 r., sygn. akt K 21/95, Z. U. 1997, nr 1, poz. 7.

³⁷ Zob. wyrok TK z dnia 19 lutego 2001 r., sygn. akt SK 14/00, Dz. U. Nr 14, poz. 144; wyrok TK z dnia 5 września 2006 r., sygn. akt K 51/05, Dz. U. Nr 165, poz. 1180; wyrok TK z dnia 16 listopada 2010 r., sygn. akt K 2/10, Dz. U. Nr 222, poz. 1456.

odrywać”³⁸. W wyroku z 27 lutego 2002 r. wskazał już jednoznacznie na zasadę dobra wspólnego jako źródło wartości konstytucyjnej, jaką jest równowaga budżetowa, stwierdzając, iż: „Równowaga budżetowa i stan finansów publicznych są wartościami podlegającymi ochronie konstytucyjnej. Wynika to z całokształtu regulacji konstytucyjnych zawartych w rozdziale X Konstytucji, zwłaszcza zaś z art. 216 oraz art. 220 Konstytucji, ale także z art. 1 Konstytucji, który stanowi, że Rzeczpospolita jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”³⁹. Podobnego rodzaju konkluzje wynikają z wyroku z 24 listopada 2009 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł wówczas, że: „Budżet państwa stanowi podstawowy plan dochodów i wydatków państwa. Bez poprawnie zbudowanego i zrównoważonego budżetu państwo nie jest zdolne do realizacji stawianych przed nim celów, a zwłaszcza do spełnienia konstytucyjnego wymogu troski o dobro wspólne. Tym samym nie ulega wątpliwości, że zachowanie równowagi budżetowej, mimo że nie wyrażone wprost w konkretnym przepisie Konstytucji, stanowi samodzielną wartość konstytucyjną, podlegającą ochronie”⁴⁰. O ujmowaniu równowagi budżetowej jako elementu dobra wspólnego świadczy również utożsamianie jej z interesem ogółu podatników⁴¹.

4. Równowaga budżetowa a inne wartości konstytucyjne

Uznanie równowagi budżetowej, rozumianej jako stan finansów publicznych w państwie, za samoistną wartość konstytucyjną rodzi pytanie o miejsce tej wartości w hierarchii wartości konstytucyjnych. Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie brak jednoznacznego stanowiska w tej kwestii. W piśmiennictwie wskazuje się, że „[...] budżet państwa, jeżeli służy dobru wspólnemu obywateli, jest samoistną wartością konstytucyjną podlegającą ochronie Trybunału Konstytucyjnego. W związku z powyższym nie można wykluczyć, że dobro obywateli i państwa będzie wymagać, aby ochrona ta w pewnych sytuacjach była silniejsza od ochrony niektórych innych wartości konstytucyjnych występujących w postaci zasad skonkretyzowanych w ustawach”⁴². Podkreśla się również, że obowiązująca Konstytucja pozwala na uznanie wartości, jaką jest równowaga budżetowa – jako element składający się na zasadę racjonalnego prowadzenia polityki

³⁸ Wyrok TK z dnia 30 listopada 1993 r., sygn. akt K18/92, OTK 1986-1995, t. 4, 1993, cz. 2, poz. 41. Szerzej zob. J. Skórzewska, dz. cyt., s. 234-235.

³⁹ Wyrok TK z dnia 27 lutego 2002 r., sygn. akt K 47/01, Dz. U. Nr 19, poz. 199.

⁴⁰ Wyrok TK z dnia 24 listopada 2009 r., sygn. akt SK 36/07, Dz. U. Nr 207, poz. 1602.

⁴¹ Zob. wyrok TK z dnia 13 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 33/09, Dz. U. Nr 87, poz. 494.

⁴² W. Łączkowski, dz. cyt., s. 291.

finansowej państwa – za jedną z wartości priorytetowych⁴³. Jednocześnie zwraca się jednak uwagę, że ochrona wewnętrznej suwerenności finansowej państwa czy ochrona równowagi finansów publicznych to wartości, które napotykają na silną konkurencję innych wartości konstytucyjnych. W opozycji do nich pozostaje przede wszystkim zasada państwa prawnego⁴⁴.

Jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o miejsce równowagi budżetowej w systemie wartości konstytucyjnych nie przynosi również analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. W dotychczasowym orzecznictwie Trybunał Konstytucyjny przyznawał pierwszeństwo omawianej wartości konstytucyjnej kosztem ochrony praw nabytych między innymi w wypadkach:

- przejściowego zniesienia indeksacji wynagrodzeń w sferze budżetowej oraz zawieszenia systemu waloryzacji wynagrodzeń w sferze budżetowej⁴⁵;

- zawieszenia podwyżki płac dla pracowników państwowych szkół wyższych⁴⁶:

- ograniczenia uprawnień kombatanckich⁴⁷;

- zawieszenia wypłacania świadczeń z ubezpieczenia społecznego z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych⁴⁸;

- ograniczenia uprawnień gwarantowanych w uprzednio obowiązującym systemie emerytalno-rentowym⁴⁹;

- ograniczenia lub zniesienia ulg podatkowych⁵⁰;

- zmniejszenia subwencji z budżetu państwa dla partii politycznych⁵¹.

Dopuszczając co do zasady możliwość ograniczenia innych praw z uwagi na potrzebę zachowania równowagi budżetowej, Trybunał Konstytucyjny zastrzegł, że może to nastąpić z zachowaniem określonych warunków. W sposób jednoznaczny warunki te określone zostały w sprawie dotyczącej ograniczenia indeksacji wynagrodzeń. Trybunał wskazał wówczas, że zmiany powodujące powyższe ograniczenia nie powinny wchodzić w życie bez odpowiedniej *vacatio legis*, a tym bardziej z mocą wsteczną. Po wtóre, nie

⁴³ Zob. J. Skórzewska, dz. cyt., s. 239.

⁴⁴ Szerzej zob. T. Dębowska-Romanowska, *Charakter i klasyfikacja tzw. wydatków sztywnych a granice swobody politycznej władz państwa*, [w:] J. Głuchowski, A. Pomorska, J. Szolno-Koguc (red.), *Uwarunkowania i bariery w procesie naprawy finansów publicznych*, Lublin 2007, s. 288-289.

⁴⁵ Zob. orzeczenie TK z dnia 30 listopada 1993 r., sygn. K 18/92, OTK 1986-1995, t. 4, 1993, cz. 2, poz. 41; wyrok TK z dnia 17 listopada 2003 r., sygn. akt K 32/02, Dz. U. Nr 206, poz. 2010.

⁴⁶ Zob. wyrok TK z dnia 18 stycznia 2005 r., sygn. akt K 15/03, Dz. U. Nr 14, poz. 444.

⁴⁷ Zob. wyrok TK z dnia 9 marca 2004 r., sygn. akt K 12/02, Dz. U. Nr 46, poz. 444.

⁴⁸ Zob. wyrok TK z dnia 31 stycznia 2006 r., sygn. akt K 23/03, Dz. U. Nr 22, poz. 171.

⁴⁹ Zob. wyrok TK z dnia 20 listopada 2001 r., sygn. akt SK 15/01, Dz. U. Nr 138, poz. 1564.

⁵⁰ Zob. orzeczenie TK z dnia 12 stycznia 1995 r., sygn. akt K 12/94, OTK 1986-1995, t. 6, 1995, cz. 1, poz. 2 oraz wyrok TK z dnia 27 lutego 2002 r., sygn. akt K 47/01, Dz. U. Nr 19, poz. 199.

⁵¹ Zob. wyrok TK z dnia 20 stycznia 2010 r., sygn. akt Kp 6/09, Dz. U. Nr 4, poz. 46.

powinny prowadzić do niesprawiedliwego rozłożenia na poszczególne grupy zawodowe dolegliwości z tytułu recesji gospodarczej i załamania się równowagi budżetowej. Trzeci warunek to jednoznaczne upewnienie się ustawodawcy co do prawidłowości rozdziału środków budżetowych na poszczególne kierunki rozchodów (wydatków) oraz co do wyczerpania wszystkich możliwości zwiększenia dochodów budżetowych. Obowiązek dokonania oceny prawidłowości rozdziału środków budżetowych oraz możliwości zwiększenia dochodów budżetowych należy bowiem do parlamentu⁵².

Z treści przytoczonego orzeczenia wynika jednoznacznie, że ograniczenie praw konstytucyjnych z uwagi na potrzebę ochrony równowagi budżetowej wymaga spełnienia zarówno warunków o charakterze formalnym, jak i materialnym. Warunki formalne dotyczą obowiązku poszanowania zasad prawidłowej legislacji, w tym tych, które nakazują zachowanie odpowiedniej *vacatio legis*. Jednocześnie należy jednak zaznaczyć, że zgodnie z obowiązującą linią orzeczniczą ocena „odpowiedniości” *vacatio legis* zależy także od innych zasad i wartości konstytucyjnych, odnoszących się do danej regulacji prawnej. Jest to zatem zależność dwustronna. W orzeczeniu z 18 października 1994 r. Trybunał wprost stwierdził, że: „Argument »ważnego interesu publicznego« może – wyjątkowo – uzasadniać ograniczenie lub nawet rezygnację z ustanowienia *vacatio legis*. Za taki »ważny interes publiczny« można bez wątpienia uważać dążenie ustawodawcy do przeciwstawienia się oszustwom i nadużyciom podatkowym, prowadzącym do uchylania się od obowiązku uiszczania należnych podatków”⁵³.

W wyroku z 27 lutego 2002 r. Trybunał zaznaczył, że ochrona wartości, jakimi są równowaga budżetowa i stan finansów publicznych, nie ma ani charakteru absolutnego, ani też przeważającego w stosunku do innych wartości konstytucyjnych. „Odwołanie się do dobra wspólnego obywateli, związanego z prawidłowym kształtowaniem stanu finansów publicznych państwa, może jednak wywierać istotny wpływ na ocenę wprowadzonych regulacji ustawowych w kwestiach dotyczących poszanowania zasad prawidłowej legislacji, w tym tych, które nakazują zachowanie odpowiedniego okresu *vacatio legis*”⁵⁴. Powyższa teza powtórzona została w wyroku z 25 czerwca 2002 r., w którym Trybunał stwierdził: „Nie podlega dyskusji, że przestrzeganie prawa i ochrona interesów finansowych państwa stanowią wartości konstytucyjne, które mogą uzasadniać zmiany ustaw podatkowych na niekorzyść podatników. Co więcej, mogą również uzasadniać skrócenie

⁵² Zob. wyrok TK z dnia 29 stycznia 1992 r., sygn. akt K 15/91, OTK 1986-1996, t. 3, 1992, cz. 1, poz. 8.

⁵³ Orzeczenie TK z dnia 18 października 1994 r., sygn. akt K 2/94, OTK 1986-1996, t. 5, 1994, cz. 2, poz. 36.

⁵⁴ Wyrok TK z dnia 27 lutego 2002 r., sygn. akt K 47/01, Dz. U. Nr 19, poz. 199.

zwykłego okresu *vacatio legis* przy wprowadzaniu zmian przepisów podatkowych⁵⁵.

Rozważając dopuszczalność skrócenia okresu „spoczywania” ustawy podatkowej z uwagi na potrzebę ochrony równowagi budżetowej, należy także pamiętać, że zgodnie z przyjętą linią orzeczniczą „odpowiedniość” *vacatio legis* należy oceniać w konkretnej sytuacji z uwzględnieniem nie tylko przedmiotu i treści nowej ustawy, lecz także kręgu podmiotów prawa, których normy te dotyczą⁵⁶. Inne będą zatem kryteria oceny „odpowiedniości” *vacatio legis* w przypadku regulacji, których celem jest przeciwdziałanie przypadkom naruszania już obowiązującego prawa, inne przy wprowadzaniu w życie unormowań ingerujących w sytuację prawną adresatów szanujących prawo dotychczas obowiązujące⁵⁷. Analizując dopuszczalność skrócenia okresu *vacatio legis*, należy również uwzględnić to, czy dane normy nakładają na podmioty określone nowe ciężary finansowe, rozszerzają zakres dotychczasowych obowiązków, czy też wywołują skutek w postaci ograniczenia lub likwidacji przyznanych preferencji podatkowych⁵⁸.

W ocenie Trybunału, stosowane przez państwo środki mające na celu ochronę równowagi finansów publicznych muszą być zgodne z regułami określonymi przez Konstytucję RP⁵⁹. Oznacza to przede wszystkim obowiązek uwzględnienia takich wartości konstytucyjnych, jak zasady: sprawiedliwości społecznej, równości czy zdolności płatniczej. W sytuacji kryzysu gospodarczego i konieczności zwiększania ciężarów finansowych szczególnego znaczenia nabiera bowiem problem sprawiedliwego rozkładu ekonomicznych dolegliwości. Na potrzebę równomiernego i sprawiedliwego podziału dolegliwości finansowych związanych z sytuacją budżetową Trybunał zwrócił uwagę w wyroku z 7 listopada 2007 r., stwierdzając, że „nie można [...] zgodzić się na to, aby równowaga budżetowa była utrzymywana kosztem tej jednej mniejszościowej grupy podatników, podczas gdy pozostali podatnicy zatrudnieni w kraju (stanowiący większość) korzystają z preferencji podatkowych z uszczerbkiem dla tego samego budżetu”⁶⁰. Analogiczna konkluzja wynika z wyroku z 6 maja 2008 r., w którym Trybunał orzekł, iż: „Równowaga budżetowa stanowiąca niewątpliwie samoistną

⁵⁵ Wyrok TK z dnia 25 czerwca 2002 r., sygn. akt K 45/01, Dz. U. Nr 100, poz. 923.

⁵⁶ Zob. wyrok TK z dnia 20 stycznia 2010 r., sygn. akt Kp 6/09, Dz. U. Nr 4, poz. 46.

⁵⁷ Wyrok TK z dnia 25 czerwca 2002 r., sygn. akt K 45/01, Dz. U. Nr 100, poz. 923.

⁵⁸ W orzecznictwie utrwalony jest pogląd, że „swoboda przysługująca ustawodawcy rysuje się jeszcze wyraźniej w odniesieniu do kształtowania ulg i zwolnień podatkowych, zwłaszcza gdy chodzi o ich znoszenie lub ograniczanie”. Wyrok TK z dnia 25 listopada 1997 r., sygn. akt K 26/97, OTK ZU 1997, nr 5-6, s. 448.

⁵⁹ Zob. wyrok TK z dnia 4 grudnia 2000 r., sygn. akt K 9/00, Dz. U. Nr 109, poz. 1164.

⁶⁰ Wyrok TK z dnia 7 listopada 2007 r., sygn. akt K 18/06, Dz. U. Nr 211, poz. 1549.

wartość nie może być utrzymywana kosztem jednej grupy społeczno-zawodowej, jaką są rolnicy”⁶¹. W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na wyrok z 20 listopada 2002 r. Trybunał Konstytucyjny przyznał w nim, że: „Zapewnienie równowagi budżetowej państwa Trybunał wielokrotnie uznawał za wartość konstytucyjną [...]”, dodając jednak, iż „formułowaniu tych poglądów towarzyszyło zawsze zastrzeżenie: przepisów dotyczących obowiązków finansowych jednostki wobec państwa nie można traktować jako funkcjonujących bez związku z konstytucyjnymi przepisami o wolnościach i prawach człowieka i obywatela, całkowicie niezależnie od treści tych przepisów”⁶². Podkreślić należy, że w ocenie Trybunału ograniczanie przyznanych uprawnień z uwagi na potrzebę ochrony równowagi budżetowej powinno być poprzedzone wnikliwą oceną możliwości zwiększenia dochodów budżetowych. W wyroku z 21 lutego 2006 r. Trybunał stwierdził również stanowczo, że „[...] odwołanie się do zasady równowagi budżetowej, jako wartości konstytucyjnej, nie może usprawiedliwiać rozwiązań przypadkowych i nieudolności prawodawcy”⁶³.

5. Konkluzje

Przedstawiona analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz poglądów doktryny uzasadnia sformułowanie następujących wniosków.

Przede wszystkim podkreślić należy, że równowaga budżetowa stanowi samoistną wartość konstytucyjną podlegającą ochronie Trybunału Konstytucyjnego. Równowaga budżetowa w ujęciu konstytucyjnym powinna być przy tym rozumiana szeroko, jako stan względnego zrównoważenia gospodarki finansowej w państwie, tworzący odpowiednie warunki dla rozwoju gospodarczego. Tak rozumiana równowaga budżetowa stanowi element zasady racjonalnego prowadzenia gospodarki finansowej państwa, bez jej zachowania państwo jako wspólnota polityczna nie jest bowiem w stanie realizować swoich funkcji.

Po drugie, nie budzi wątpliwości fakt, że równowaga budżetowa, jako samoistna wartość konstytucyjna, może być przeciwstawiana innym wartościom odzwierciedlonym w treści ustawy zasadniczej. Nie jest natomiast możliwe jednoznaczne wskazanie miejsca tej wartości w hierarchii wartości konstytucyjnych.

⁶¹ Wyrok TK z dnia 6 maja 2008 r., sygn. akt K 18/05, Dz. U. Nr 82, poz. 503.

⁶² Wyrok TK z dnia 20 listopada 2002 r., sygn. akt 41/02, Z. U. 2002, nr 6A, poz. 83.

⁶³ Wyrok TK z dnia 21 lutego 2006 r., sygn. akt K 1/05, Dz. U. Nr 34, poz. 243.

Po trzecie, podkreślić należy, że stosowane przez państwo środki mające na celu ochronę równowagi budżetowej muszą być zgodne z regułami określonymi przez Konstytucję RP. Oznacza to wymóg spełnienia szeregu warunków zarówno o charakterze materialnoprawnym, jak i formalnym. W aspekcie materialnoprawnym zasadnicze znaczenie będą miały zasady: sprawiedliwości społecznej, równości i zdolności płatniczej. Nie trzeba dodawać, że problem sprawiedliwego rozkładu dolegliwości natury finansowej nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji kryzysu finansowego. Ograniczenie uprawnień finansowych z uwagi na potrzebę ochrony wartości, jaką jest równowaga budżetowa, powinno być także poprzedzone wnikliwą oceną możliwości zwiększenia dochodów budżetowych. W aspekcie formalnym wymagane jest natomiast respektowanie zasad przyzwoitej legislacji, w tym tych, które nakazują zachowanie odpowiedniej *vacatio legis*.

W odniesieniu do ustaw wprowadzających zmiany w podatku dochodowym od osób fizycznych problem określenia ram czasowych, które spełniałyby wymóg „odpowiedniości” *vacatio legis*, doprowadził do ukształtowania standardu konstytucyjnego, zgodnie z którym publikacja ustawy nowelizującej powinna nastąpić nie krócej niż na miesiąc przed końcem danego roku podatkowego. W judykaturze podkreśla się, że nie są to wprawdzie wymagania o bezwzględnie wiążącym charakterze, jednak odstępianie od nich dopuszczalne jest jedynie w sytuacji, gdy przemawiają za tym uzasadnione argumenty prawne. Wydaje się, że do takich argumentów należy zaliczyć odwołanie się do dobra wspólnego, którego wyrazem jest prawidłowo ukształtowany stan finansów publicznych państwa. Ochrona równowagi budżetowej może zatem uzasadniać skrócenie standardowej *vacatio legis* przy wprowadzaniu zmian przepisów podatkowych, zabieg taki wymaga jednak szczególnie silnego uzasadnienia. Decyzja o skróceniu okresu „spoczywania ustawy” należy do ustawodawcy, który zobowiązany jest do oceny konkretnej sytuacji. Oznacza to konieczność uwzględnienia z jednej strony takich okoliczności, jak treść i charakter wprowadzanych zmian oraz krąg podmiotów, których zmiany te dotyczą, z drugiej – stopnia zagrożenia bezpieczeństwa finansowego państwa oraz możliwości przeciwdziałania temu zagrożeniu za pomocą innych środków.

Słowa kluczowe: kryzys finansowy, równowaga budżetowa, podatek dochodowy od osób fizycznych

THE NEED TO PROTECT THE BUDGETARY BALANCE AND THE PROCEDURE
OF AMENDING TAX LAW. SELECTED ISSUES

Summary

In times of recession and the global financial crisis the main objective of public authorities is to guarantee the financial safety of the state. When the state is under threat of the financial crisis the problem of the place and the role of the budgetary balance in the hierarchy of constitutional values takes on a new significance. The issue of the acceptable limitations/restrictions to other constitutional principles, including special requirements concerning alternations in personal income tax, should also be seen in a new light.

The aim of this paper is twofold. First, to present one of the qualified requirements concerning tax legislation – the constitutional standard according to which amendments to the act on personal income tax should be promulgated no later than one month before the end of the tax year. Second, to analyse the notion of “budgetary balance” as a constitutional value, and the acceptability of the departure from the aforementioned standard.

Key words: financial crisis, budgetary balance, personal income tax

НЕОБХОДИМОСТЬ ЗАЩИТЫ БЮДЖЕТНОГО РАВНОВЕСИЯ И ПОРЯДОК
ВВЕДЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В НАЛОГОВОМ ПРАВЕ. ИЗБРАННЫЕ ВОПРОСЫ

Резюме

Во времена экономического спада и финансового кризиса во всем мире приоритетным заданием органов публичной власти становится охрана ценности, которой является финансовая безопасность государства. В ситуации угрозы финансовой безопасности государства новое значение приобретает также проблема места бюджетного равновесия в иерархии конституционных ценностей. В новом свете представляется также вопрос о допустимой сфере ограничения действия других конституционных принципов, включая стандарты, которые касаются внесения изменений в подоходный налог с физических лиц, в связи с необходимостью защиты ценности, которой является состояние публичных финансов.

Основной целью этой статьи является попытка оценить возможность отступления от конституционного стандарта, в связи с необходимостью защиты финансовой стабильности государства, согласно которому публикация закона о внесении поправок в закон о подоходном налоге физических лиц должна наступить не менее, чем за один месяц до окончания данного финансового года. В статье представлены действующие конституционные стандарты в сфере внесения изменений в подоходном налоге от физических лиц, а также понятие бюджетного равновесия, как конституционной ценности.

Ключевым вопросом является проблема определения места бюджетного равновесия, определяемого как состояние публичных финансов в государстве, в иерархии конституционных ценностей. Как в доктрине, так и в судоустройстве нет однозначной позиции по этому вопросу, анализ достижений практики Конституционного Трибунала позволяет, однако, сформулировать некоторых выводы в этой сфере. В ситуации финансового кризиса особенно важным является указание условий, которые должны быть сохранены в случае ограничения конституционных прав налогоплательщиков из-за необходимости защиты ценности, которой является бюджетное равновесие государства.

Ключевые слова: финансовый кризис, бюджетное равновесие, подоходный налог с физических лиц

KATARZYNA KACZMARCZYK-KŁAK*

PRAWO ŁASKI W KONSTYTUCJACH PAŃSTW SKANDYNAWSKICH – PODOBIEŃSTWA I RÓŻNICE

1. Wprowadzenie

Analiza rozwiązań ustrojowych przyjętych w pięciu krajach nordyckich wskazuje na to, że trzy z państw ścisłej Skandynawii są dziedzicznymi monarchiami parlamentarnymi (Dania, Norwegia, Szwecja), zaś Islandia i Finlandia wybrały formę republiki¹. W każdym z przywołanych państw konstytucja przewiduje prawo łaski, niemniej jednak poszczególne rozwiązania różnią się między sobą. Podział nie został dokonany jednak ze względu na formę państwa (monarchia, republika), bowiem kryterium to nie ma w tym przypadku żadnego znaczenia. Różnice są wynikiem z jednej strony przyjętych rozwiązań odnośnie do pozycji ustrojowej głowy państwa, a z drugiej – postrzegania samej instytucji prawa łaski.

Ujęcie prawa łaski w państwach skandynawskich, mimo występujących różnic, pozwala na sformułowanie uwag, które uprawniają do wskazania pewnych cech wspólnych, które wyróżniają tę instytucję na tle rozwiązań przyjętych w innych państwach europejskich. Nie znaczy to jednak, że występowanie tych cech prowadzi do wniosku, że występuje „skandynawski model ulaskawienia”. „Model” bowiem to zespół cech, które powodują, że ujęcie danej instytucji w sposób zasadniczy różni się od rozwiązania powszechnie przyjętego. Inaczej rzecz ujmując, aby mówić o wystąpieniu modelu, musiałyby zaistnieć takie cechy szczególne, które w sposób fundamentalny zmieniałyby obraz danej instytucji – w porównaniu do tego, który jest uznany za „typowy”. Decydujące znaczenie ma więc suma i charakter przyjętych odmienności.

Analiza prawa łaski w poszczególnych państwach skandynawskich przeprowadzona zostanie z punktu widzenia następujących kryteriów:

* Dr, Uniwersytet Rzeszowski.

¹ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich*, Warszawa 1998, s. 66.

organ stosujący to prawo; tryb stosowania (z urzędu, na wniosek); charakter aktu łaski; możliwa treść aktu łaski; kryteria stosowania ulaskawienia; wykonalność i skuteczność aktu łaski; zaskarżalność aktu łaski. Dokonanie oceny z tej perspektywy pozwoli na wykazanie podobieństw i różnic w ujęciu tej instytucji z jednej strony, a z drugiej – na ocenę, czy występuje skandynawski model ulaskawienia. Można sformułować tezę, że w państwach skandynawskich – mimo przyjęcia pewnych odstępstw od rozwiązania znanego większości państw europejskich – nie istnieje żaden odmienny model ulaskawienia.

2. Dania

Zgodnie z § 24 Konstytucji Królestwa Danii z 5 czerwca 1953 r.² Królowi przysługuje prawo łaski. Król może ulaskawić ministrów skazanych przez Najwyższy Trybunał Królestwa, pod warunkiem uzyskania zgody Folketingu (Parlamentu).

Tym samym Konstytucja Danii określa organ uprawniony do zastosowania prawa łaski – jest nim Król, jako głowa państwa. Określa również, że w przypadku skazania ministra przez Najwyższy Trybunał Królestwa możliwe jest ulaskawienie, ale za zgodą parlamentu. Brak zgody oznacza brak możliwości okazania skazanemu łaski, Król nie może więc w takim przypadku skorzystać ze swego uprawnienia, zgoda Folketingu jest bowiem niezbędnym warunkiem formalnym ulaskawienia. Z drugiej jednak strony, zgoda parlamentu nie oznacza automatycznie, że Król skorzysta z prawa łaski. Jest ona bowiem niezbędna do ulaskawienia, ale decyzja leży w gestii Króla, który łaski może nie okazać, nie jest to bowiem w żadnym wypadku jego obowiązek, lecz wyłącznie uprawnienie.

Poza tymi uwarunkowaniami duńska Konstytucja nie przewiduje żadnych ograniczeń, w tym także w odniesieniu do zakresu prawa łaski. Ulaskawienie może więc polegać na darowaniu kary w całości lub w części, złagodzeniu kary, w tym zamianie na łagodniejszą, jak również na zatarciu skazania. Akt łaski nie musi dotyczyć orzeczenia zapadłego w postępowaniu sądowym, nie ma bowiem w tym zakresie żadnego zastrzeżenia konstytucyjnego, z punktu widzenia normatywnego może więc np. uchylać skutki skazania dyscyplinarnego. Analizując treść Konstytucji Danii, można przyjąć, że akt łaski może przybrać postać abolicji indywidualnej, bowiem ustawa

² *Konstytucja Danii*, wstęp i tłum. M. Grzybowski, Warszawa 2002; *Konstytucja Królestwa Danii*, [w:] W. Stańkiewicz (red.), *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s. 213-225.

zasadnicza nie wymaga, aby warunkiem ułaskawienia było uprzednie prawomocne skazanie.

Akt łaski nie może być odrzucony przez ułaskawionego, Konstytucja Danii bowiem nie uzależnia jego skuteczności od akceptacji ze strony osoby, której dotyczy, co przewidziano w Konstytucji Norwegii, o czym w dalszej części.

Akt łaski, jak również decyzja odmawiająca jej okazania, nie podlega zaskarżeniu w żadnym trybie, w tym przed sądem. Wprawdzie Konstytucja Danii stanowi, że sądy uprawnione są do orzekania w każdej kwestii, która dotyczy zakresu kompetencji władzy wykonawczej (§ 63 ust. 1), niemniej jednak uprawnienie to dotyczy obowiązków – nakazów i zakazów nakładanych przez tę władzę w ramach przyznanych kompetencji. Akt łaski nie ma takiego charakteru, nie podlega więc kontroli sądowej.

Akt łaski dla swej ważności wymaga kontrasygnaty uprawnionego ministra³, który w wyniku jej udzielenia ponosi odpowiedzialność polityczną za treść aktu królewskiego przed parlamentem⁴. Dyspozycja § 14 Konstytucji Danii jest w tej mierze jednoznaczna – bez podpisu uprawnionego ministra akt łaski Króla nie może wywołać skutków prawnych. Inne kwestie formalne, związane z tokiem postępowania ułaskawieniowego, nie znalazły się w ustawie zasadniczej.

Król Danii jest wprawdzie najwyższą władzą we wszystkich sprawach Królestwa (§ 12 *in principio*), niemniej jednak „sprawuje tę władzę za pośrednictwem ministrów”. Jak trafnie wskazuje się w doktrynie, przyjęcie takiej formuły oznacza zwolnienie monarchy z podejmowania decyzji, wobec czego podejmowane są one faktycznie przez ministrów⁵, a następnie przedstawiane Królowi do akceptacji. Nie wydaje się, że § 12 Konstytucji Danii wyklucza możliwość zainicjowania postępowania ułaskawieniowego przez samego monarchę, sprawowanie władzy za pośrednictwem ministrów oznacza bowiem, że prawo łaski realizowane jest przez właściwego ministra, tj. minister odpowiada za jego formalne wszczęcie i przebieg, jak też za przygotowanie projektu aktu królewskiego, ale czyni to we współdziałaniu z monarchą⁶, który może zdecydować o wszczęciu postępowania z urzędu.

Król Danii oprócz tego, iż posiada prawo do ułaskawienia w indywidualnym przypadku, dysponuje także prawem udzielania amnestii, a więc powszechnego ułaskawienia, co wykracza poza tradycyjne

³ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 67.

⁴ M. Grzybowski, *Królestwo Danii: zarys systemu ustrojowego*, Kielce 1996, s. 44 i n.

⁵ S. Bożyk, *Konstytucyjny status monarchy w państwach skandynawskich (Dania, Norwegia, Szwecja)*, [w:] S. Bożyk, A. Jamróz (red.), *Konstytucja. Ustrój polityczny. System organów państwowych. Prace ofiarowane Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu*, Białystok 2010, s. 41.

⁶ Tamże.

uprawnienia głowy państwa, także w systemie monarchicznym⁷. Pamiętać jednak należy, że w Danii formalnie Król uznawany jest za jeden z elementów władzy ustawodawczej⁸. W tym zakresie nie musi uzyskać zgody parlamentu. W § 24 Konstytucji Danii wyraźnie postanowiono, że Królowi przysługuje prawo udzielania amnestii i nie jest w tym zakresie wymagane uzyskanie uprzedniej akceptacji parlamentu, ani też Konstytucja nie wymaga zatwierdzenia przez parlament królewskiego aktu amnestyjnego.

3. Finlandia

Zgodnie z treścią § 58 ust. 2 Konstytucji Finlandii z 11 czerwca 1999 r.⁹ Prezydent podejmuje decyzję w przedmiocie wykonania prawa łaski. Przepis odnoszący się do prawa łaski umieszczony jest w rozdziale 5, zatytułowanym *Prezydent Republiki i Rząd*, choć treść tego prawa i tryb ułaskawienia sprecyzowane zostały w art. 105 Konstytucji, umieszczonym w jej rozdziale 9, zatytułowanym *Ustrój wymiaru sprawiedliwości*.

Wykonywanie prawa łaski jest osobistym uprawnieniem Prezydenta¹⁰, niewymagającym kontrasygnaty. W przypadku korzystania przez Prezydenta z prawa łaski Konstytucja Finlandii nie przewiduje przygotowania projektu decyzji przez Radę Państwa (§ 58 ust. 1 i 2 Konstytucji)¹¹. Jak wynika z treści § 58 ust. 2 Konstytucji, do wykonywania prawa łaski nie stosuje się trybu określonego w ust. 1 tego przepisu, a więc podejmowania przez Prezydenta decyzji na posiedzeniu Rady Państwa na podstawie projektów przygotowanych przez Radę Państwa.

Prawo łaski w ujęciu Konstytucji fińskiej jest uznaniowym uprawnieniem głowy państwa. Nie ma tu także zastosowania rozwiązanie zakładające, że projekt decyzji przygotowany jest przez ministra właściwego w sprawie, ten tryb odnosi się bowiem do przedłożeń rządowych. Można więc uznać, że Prezydent stosuje prawo łaski bez konieczności współpracy z rządem. Trafnie zatem podkreśla się w doktrynie, że stosowanie prawa łaski należy do uprawnień niewymagających inicjatywy lub współdziałania

⁷ Tamże, s. 44.

⁸ Tamże, s. 40.

⁹ *Konstytucja Finlandii*, wstęp i tłumaczenie J. Osiński, Warszawa 1997; *Konstytucja Republiki Finlandii*, [w:] W. Staśkiewicz (red.), dz. cyt., s. 249-270.

¹⁰ M. Grzybowski, *Prezydentura w państwach Europy Północnej (Finlandia i Islandia)*, [w:] M. Grzybowski (red.), *Szkice o pozycji ustrojowej i statusie głowy państwa*, Kraków 2003, s. 44.

¹¹ M. Grzybowski, *Finlandia. Zarys systemu ustrojowego*, Kraków 2007, s. 115; K. Fraś, *System polityczny Finlandii*, [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2005, s. 23.

ządu lub jego członków¹². W tym sensie Prezydent, zgodnie z Konstytucją, władny jest samodzielnie względem rządu realizować swe uprawnienie w zakresie prawa łaski. Nie zmienia to faktu, że właściwy minister może „przedstawić sprawę Prezydentowi”, w tym sformułować opinię w przedmiocie ulaskawienia konkretnej osoby, niemniej jednak po pierwsze opinia ta nie jest wiążąca dla Prezydenta, a po drugie, przedstawienie sprawy to zebranie niezbędnych danych i informacji koniecznych do podjęcia decyzji w przedmiocie ulaskawienia.

Konstytucja wyraźnie przewiduje, że Prezydentowi przysługuje „wykonywanie prawa łaski”, od jego zatem decyzji zależy, czy w indywidualnym przypadku skorzysta ze swego uprawnienia, może go bowiem „nie wykonać” w odniesieniu do danej osoby. Ostateczna decyzja zależy zawsze od uznania Prezydenta, który może stwierdzić brak przesłanek do okazania łaski, przy czym przesłanki te nie są określone w Konstytucji. Potwierdza to również treść art. 105 zd. pierwsze Konstytucji, z którego wynika prawo Prezydenta do wydania aktu łaski, nie zaś obowiązek.

Prezydent nie może delegować uprawnienia do „wykonywania prawa łaski” jakiegokolwiek innemu organowi. Uprawnienie to przysługuje wyłącznie osobie pełniącej obowiązki prezydenta. Jest to jego uprawnienie wyłączne, ponieważ żaden inny organ nie posiada uprawnienia do okazania łaski w indywidualnym przypadku. Z tego punktu widzenia można uznać, że prawo łaski przysługuje niepodzielnie Prezydentowi jako głowie państwa.

W sytuacji, gdy Prezydent nie jest w stanie pełnić swych obowiązków, obejmuje je Premier lub, jeśli on także nie jest zdolny, minister wykonujący funkcję zastępcy premiera (§ 59 Konstytucji). Premier lub minister pełniący funkcję zastępcy premiera korzysta z uprawnień prezydenckich – wykonuje uprawnienia głowy państwa, nie jest to więc żadna delegacja uprawnień, lecz ich wykonywanie na zasadach obowiązujących Prezydenta. Osobę wykonującą funkcję prezydenta obowiązują te same zasady co Prezydenta, jej zakres uprawnień nie jest więc ani węższy, ani tym bardziej szerszy.

Konstytucja Finlandii nie odsyła do ustawy w przepisach odnoszących się do prawa łaski. Zastrzeżono w niej jednak, że Prezydent wypełnia swą funkcję w oparciu o Konstytucję oraz inne stosowne ustawy (§ 57). Mimo zatem, iż § 58 ust. 2 oraz art. 105 Konstytucji nie odsyłają, odnośnie do prawa łaski, do ustawy, z treści § 57 wynika, że Prezydent w zakresie wykonywania prawa łaski ograniczony jest przez ustawę. Prawo łaski jest wprawdzie prerogatywą prezydencką, bo dla ważności aktu łaski nie jest wymagana kontrasygnata, ale decyzja Prezydenta w tym zakresie uwarunkowana jest

¹² K. Orłowska, *Konstytucyjny status Prezydenta w Republice Finlandii*, [w:] S. Bożyk, A. Jamróż (red.), dz. cyt., s. 441.

w ściśle określony sposób przez obowiązujące prawo, co zmniejsza skalę dyskrecjonalnej władzy Prezydenta przy jej podejmowaniu¹³. Innymi słowy, tryb postępowania Prezydenta przy podejmowaniu decyzji o ułaskawieniu zdeterminowany jest ustawowo, to zatem ustawa określa, jaka jest procedura ułaskawieniowa. Tym samym, Prezydent musi działać w ramach ustawy, Konstytucja bowiem wyraźnie uzależnia wykonywanie przez niego uprawnień od stosownych rozwiązań ustawowych¹⁴. Nie znaczy to jednak, że w drodze ustawy możliwe jest takie określenie procedury ułaskawieniowej, że prośba o łaskę może zostać skutecznie odrzucona zanim trafi do głowy państwa. Skoro decyzja należy do Prezydenta, musi istnieć możliwość rozpoznania przez niego każdego złożonego wniosku. Nie jest również możliwe wprowadzenie przez ustawę ograniczeń podmiotowych odnośnie do ułaskawienia, wykluczających np. możliwość ułaskawienia ministrów skazanych za nadużycie władzy. Takiego ograniczenia nie zna Konstytucja, a wręcz przeciwnie, z jej treści wynika, że nie wprowadzono żadnych ograniczeń, nie mogą być one zatem sformułowane w ustawie zwykłej.

Konstytucja Finlandii w § 105 ust. 2 precyzuje, że w poszczególnych przypadkach Prezydent Republiki, po zasięgnięciu opinii Sądu Najwyższego, może znieść w całości lub w części karę lub inną sankcję karną nałożoną przez sąd.

Prawo łaski w Finlandii realizowane jest w „poszczególnych przypadkach” – akt łaski ma zatem charakter indywidualny i w każdym przypadku może być wydany po uzyskaniu opinii Sądu Najwyższego, choćby nie orzekł on w danej sprawie. Nie można więc uznać, że uprawnienie Prezydenta ma charakter całkowicie samodzielny, musi on bowiem o taką opinię wystąpić, choć nie jest zobowiązany do jej podzielenia. Uzyskanie opinii Sądu Najwyższego jest jednak niezbędnym wymogiem formalnym, warunkującym możliwość ułaskawienia. Bez opinii samodzielnie Prezydent nie jest władny wydać aktu łaski.

Prawo łaski dotyczy „kary lub innej sankcji karnej”, odnosi się zatem do odpowiedzialności karnej w rozumieniu prawa karnego, wykluczone jest tym samym ułaskawienie osoby skazanej (ukaranej) w postępowaniu dyscyplinarnym. Za powyższym dodatkowo przemawia fakt, że kara lub inna sankcja karna ma być orzeczona przez sąd. Konstytucja nie stanowi żadnych innych ograniczeń przedmiotowych odnośnie do możliwości ułaskawienia. Można więc okazać łaskę każdemu skazanemu, bez względu na charakter jego czynu, jego skutki, czy też jego uprzednią karalność.

¹³ M. Grzybowski, *Finlandia...*, s. 115.

¹⁴ Tamże, s. 114.

W doktrynie przyjmuje się, że prawo łaski w systemie prawnym Finlandii polegać może na darowaniu kary lub jej złagodzeniu¹⁵. Pogląd ten jest zgodny z treścią art. 105 Konstytucji, bowiem zniesienie kary w całości to jej darowanie, zaś zniesienie kary w części - to jej złagodzenie. Złagodzenie może polegać wyłącznie na zmniejszeniu kary, Konstytucja wyraźnie bowiem stanowi, że możliwe jest zwolnienie w części z odbywania kary. Nie jest zatem możliwa zamiana kary na łagodniejszą, w tym kary polegającej na pozbawieniu wolności na karę o charakterze wolnościowym. Konstytucja ściśle określa sposób ulaskawienia i nic nie stanowi o zamianie kar, lecz jedynie o darowaniu kary lub jej redukcji w rozumieniu matematycznego zmniejszenia.

Konstytucja Finlandii wyklucza możliwość przybrania przez akt łaski postaci abolicji indywidualnej lub zatarcia skazania, co oznacza, że nie można takiego rozwiązania wprowadzić ustawowo. Konstytucja wyraźnie bowiem precyzuje, na czym polega akt łaski i nie ma tu mowy o uchyleniu skutków skazania ani o umorzeniu postępowania przed zapadnięciem wyroku skazującego – skoro ulaskawienie może polegać na darowaniu kary lub jej złagodzeniu (zwolnieniu w części z odbywania kary), to warunkiem niezbędnym okazania łaski jest uprzednie skazanie przez sąd. Najwcześniejszy akt łaski może być okazany po zakończeniu postępowania sądowego. Nie ma przy tym znaczenia, jaka kara zostanie orzeczona. Bez względu bowiem na charakter kary, możliwe jest okazanie łaski skazanemu. Wprawdzie kar nieizolacyjnych nie „odbywa się”, niemniej jednak chodzi tu o zwolnienie w całości lub w części od obowiązku „wykonania” orzeczonej kary.

Ulaskawiony nie może łaski odrzucić, Konstytucja nie daje mu bowiem takiej możliwości. Akt łaski jest wyrazem wykonywania przez Prezydenta prawa łaski i jako taki jest niezależny od woli ulaskawionego. Nie jest też możliwe ani zakwestionowanie aktu łaski przed sądem, ani też zaskarżenie do sądu decyzji o odmowie ulaskawienia. Są to bowiem decyzje głowy państwa podejmowane na zasadzie dyskrecjonalności, choć w granicach prawa, i Konstytucja nie przewiduje możliwości ich sądowego zakwestionowania. W tym kontekście nie jest możliwe wprowadzenie takiej procedury w drodze ustawy, taka kontrola podważałaby bowiem charakter aktu łaski jako decyzji nadzwyczajnej, podejmowanej poza strukturą sądownictwa i niebędącej wyrazem sprawowania wymiaru sprawiedliwości ani wydawania decyzji w trybie administracyjnym.

¹⁵ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 75.

Warto porównać regulację prawa łaski w świetle stanu prawnego wynikającego z Aktu o Formie Rządu Finlandii z 17 lipca 1919 r.¹⁶ (Konstytucji Finlandii z 1919 r.) oraz w chwili obecnej. Zgodnie z treścią art. 29 Aktu o Formie Rządu Prezydent był uprawniony do darowania lub złagodzenia kary, przepis ten wyraźnie określał zatem, jaki jest zakres łaski prezydenckiej – wyłącznie darowanie lub złagodzenie kary, co jednoznacznie eliminowało możliwość okazania łaski w postaci abolicji indywidualnej. Obecne konstytucyjne ujęcie prawa łaski także precyzuje zakres łaski, co wzmacnia wyrażony pogląd, że prawo łaski nie obejmuje zatarcia skazania oraz abolicji indywidualnej. Takiego rozwiązania Konstytucja nie wprowadziła, zawężając możliwość okazania łaski do darowania kary lub jej złagodzenia. Ponadto Akt o Formie Rządu z 1919 r. stanowił, że w każdym przypadku Prezydent zobowiązany był wysłuchać opinii Sądu Najwyższego¹⁷, choć była dla niego niewiążąca. W obecnym stanie prawnym także Konstytucja wymaga wysłuchania opinii Sądu Najwyższego, przy czym nadal jest ona niewiążąca. Prezydencki akt łaski podlegał kontrasygnacie właściwego ministra – ministra sprawiedliwości (art. 34 Aktu o Formie Rządu), zaś Prezydent działał wyłącznie na jego wniosek – jak stanowił bowiem przywołany art. 34 Aktu o Formie Rządu, decyzje Prezydenta zapadały w Radzie Państwa na podstawie przedłożenia właściwego ministra. Obecnie takie rozwiązania nie występują, wzmocniono zatem pozycję Prezydenta w zakresie prawa łaski, gdyż akt łaski zyskuje ważność z chwilą złożenia podpisu prezydenckiego, a nie dopiero po kontrasygnowaniu, i głowa państwa nie została pozbawiona inicjatywy w zakresie wszczęcia i przeprowadzenia postępowania ulaskawieniowego. Wprawdzie instytucja kontrasygnaty w systemie ustrojowym wynikającym z Aktu o Formie Rządu z 1919 r. nie miała większej doniosłości praktycznej, na co zwrócono uwagę w doktrynie¹⁸, niemniej jednak taki obowiązek formalnie istniał i minister mógł odmówić kontrasygnaty w przypadku sprzeczności aktu z Konstytucją. Zdarzały się takie przypadki w praktyce ustrojowej¹⁹, nie było to zatem rozwiązanie wyłącznie „papierowe”, nieposiadające zasadniczego znaczenia²⁰. Innymi słowy, nie można uznać, że instytucja kontrasygnaty pod rządami Konstytucji Finlandii

¹⁶ A. Gwiżdż, *Uwagi wstępne do konstytucji Finlandii*, [w:] A. Burda, M. Rybicki (red.), *Konstytucje Finlandii, Włoch, Niemieckiej Republiki Federalnej, Francji. Zbiór tekstów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 46.

¹⁷ J. Osiński, *Prezydent Republiki Finlandii*, [w:] J. Osiński (red.), *Prezydent w państwach współczesnych*, Warszawa 2000, s. 55.

¹⁸ Zob. K. Ciemniowski, *Zasady ustroju politycznego Finlandii*, Bydgoszcz 1971, s. 157-158.

¹⁹ *Konstytucja Finlandii...*, s. 37.

²⁰ Odmienne, ale nietrafnie: V. Serzhanova, *Zmiany pozycji ustrojowej prezydenta Finlandii*, [w:] T. Mołdowa, J. Szymanek (red.), *Instytucja prezydenta. Zagadnienia teorii i praktyki na tle doświadczeń polskich oraz wybranych państw obcych*, Warszawa 2010, s. 183-184.

z 1919 r. była instytucją martwą, wykonywaną na zasadzie pełnego automatyzmu.

Warto również zaznaczyć, że w poprzednim stanie prawnym amnestia nie leżała w sferze uprawnień Prezydenta, lecz władzy ustawodawczej. Akt o Formie Rządu z 1919 r. wyraźnie stanowił, że amnestia ogólna, a więc zbiorowy akt łaski, mogła być ogłoszona jedynie w drodze ustawy²¹. Konstytucja z 1999 r. także zastrzega, że powszechną amnestią, czyli zbiorowy akt łaski, można wprowadzić wyłącznie w drodze ustawy (§ 105 ust. 2 Konstytucji)²². Prawo do udzielenia amnestii nie jest ani powszechną, ani wyłączną kompetencją głowy państwa²³, zaś w zdecydowanej większości państw europejskich przysługuje legislatywie, co oznacza, że rozwiązanie fińskie nie odbiega w tym zakresie od rozwiązań panujących w zdecydowanej większości państw europejskich.

W doktrynie przyjmuje się, że uprawnienie Prezydenta Finlandii odnośnie do okazania łaski w indywidualnym przypadku określa jego „relacje” z organami wymiaru sprawiedliwości²⁴. Jest to stanowisko trafne, choć wymaga uściślenia. Po pierwsze, treść prawa łaski sprecyzowano w rozdziale dotyczącym ustroju wymiaru sprawiedliwości, co dowodzi jego związków z tą sferą. Po drugie, a zarazem istotniejsze, prawo łaski przybiera postać darowania kary lub jej złagodzenia (zwolnienia w części), a zatem odnosi się do orzeczenia sądowego, będąc albo jego faktyczną zmianą (złagodzenie kary), albo wyeliminowaniem z obrotu prawnego skutków skazania (darowanie kary). Tak czy inaczej, akt łaski wpływa na stan faktyczny i prawny powstały na skutek wydania orzeczenia sądowego, choć Prezydent nie jest i nie staje się organem wymiaru sprawiedliwości, a jego akt nie oznacza zakwestionowania istoty i zasadności skazania. Decyzja Prezydenta nie odnosi się do kwestii winy skazanego, nie rozstrzyga on zatem o odpowiedzialności karnej konkretnej osoby. Akt łaski nie jest zatem aktem wymiaru sprawiedliwości.

Na koniec warto rozważyć kwestię wykonalności aktu łaski. Jest on niewątpliwie wykonalny z chwilą złożenia podpisu przez Prezydenta, niemniej jednak Konstytucja Finlandii przewiduje, że jeżeli decyzja podjęta przez Prezydenta jest niezgodna z prawem, Rada Państwa po uzyskaniu opinii Kanclerza Sprawiedliwości informuje, że decyzja nie może być wykonana i zwraca się do Prezydenta o zmianę tej decyzji lub jej wycofanie (§ 112

²¹ Konstytucja Finlandii..., s. 33

²² J. Osiński, *Prezydent Republiki Finlandii*, [w:] J. Osiński (red.), *Prezydent w państwach współczesnych. Modernizacja instytucji*, Warszawa 2009, s. 235; zob. M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 235.

²³ R.R. Ludwikowski, *Prawo konstytucyjne porównawcze*, Toruń 2000, s. 387.

²⁴ J. Osiński, *Prezydent Republiki Finlandii*, [w:] J. Osiński (red.), *Prezydent w państwach współczesnych. Modernizacja...*, s. 233.

ust. 2). Ponieważ Konstytucja nie zawiera żadnych zastrzeżeń, należy uznać, że chodzi o każdą decyzję Prezydenta, a więc także o decyzję o ułaskawieniu. Niezgodność z prawem oznacza niezgodność zarówno z Konstytucją, jak i ustawą określającą zasady i tryb stosowania prawa łaski. Może ona przybrać postać np. niedopuszczalnej przez Konstytucję treści aktu łaski – w sytuacji, gdy akt łaski np. przybierze postać abolicji indywidualnej. W takim wypadku decyzja Prezydenta nie będzie wykonana, zaś Rada Państwa zobowiązana jest zwrócić się o jej zmianę – na taką, której treść odpowiadać będzie obowiązującemu prawu – albo wycofanie – anulowanie decyzji. Możliwe jest więc odwołanie aktu łaski wydanego niezgodnie z prawem. Co istotne, Rada Państwa władna jest zastosować tryb, o którym mowa w § 112 ust. 2 Konstytucji Finlandii zarówno z własnej inicjatywy, jak również na wniosek, np. Prokuratora Generalnego, Konstytucja nie zawiera bowiem w tym zakresie żadnych ograniczeń.

Przedstawiona procedura kontrolna - § 112 ust. 2 Konstytucji umieszczony w jej rozdziale 10 zatytułowanym *Kontrola praworządności* – dokonywana jest jedynie z punktu widzenia zgodności z prawem decyzji Prezydenta. Ocenie podlega więc jedynie to, czy Prezydent podjął ją we właściwym trybie i przybrała ona treść dopuszczalną przez prawo. W żadnej mierze nie może ona polegać na kontroli zasadności i celowości, jak również słuszności jej wydania. Jedynym kryterium kontroli jest legalność i w sytuacji dopełnienia wymogów formalnych nie można odmówić jej wykonania. Ponieważ to Rada Państwa wykonuje decyzje Prezydenta (§ 65 ust. 2 Konstytucji), za wykonanie aktu łaski odpowiada właściwy członek rządu – minister sprawiedliwości, który kieruje decyzję Prezydenta do wykonania (np. przesyła ją do zakładu karnego, w którym ułaskawiony odbywa karę, celem jego zwolnienia w sytuacji, gdy kara została darowana w całości). Innymi słowy, nie istnieje możliwość oceny, czy w danym przypadku istniały podstawy do ułaskawienia, czy też nie, nawet jeżeli ustawa określa okoliczności uzasadniające ułaskawienie, jest to bowiem ocena faktyczna, która w trybie § 112 ust. 2 Konstytucji miejsca mieć nie może. Uznaniowość decyzji Prezydenta nie może być zatem zakwestionowana.

4. Islandia

Zgodnie z art. 29 Konstytucji Republiki Islandii z 17 czerwca 1944 r.²⁵ Prezydent może, o ile zachodzą ku temu ważne przyczyny, podjąć decyzję o umorzeniu postępowania za naruszenie prawa. Przysługuje mu prawo

²⁵ *Konstytucja Republiki Islandii*, wstęp i tłum. S. Sagan, Rzeszów 2006.

łaski i amnestii. Bez zgody Althingu (parlamentu) nie może on jednak uwolnić ministra od wszczęcia postępowania lub też od skutków orzeczenia wydanego przez Sąd Stanu.

Przepis przyznający Prezydentowi prawo do ulaskawienia umieszczony został w rozdziale I Konstytucji Islandii, który nie ma tytułu. Znajdują się w nim przepisy odnoszące się do ustroju Islandii (art. 1), podziału władz (art. 2) oraz dotyczące pozycji ustrojowej Prezydenta (art. 3-30).

Prezydent nie może przekazać kompetencji do wykonywania prawa łaski na rzecz innego organu, Konstytucja nie przewiduje bowiem takiej możliwości. Delegacja w tym zakresie jest więc wykluczona. Prezydent wykonuje zatem prawo łaski osobiście i na zasadzie wyłączności.

Jeżeli urząd Prezydenta Republiki pozostaje nieobsadzony lub jeżeli Prezydent czasowo nie jest w stanie pełnić swoich obowiązków z powodu przebywania za granicą, choroby lub innej przyczyny, wówczas obowiązki Prezydenta wykonują Premier, Przewodniczący Althingu i Przewodniczący Sądu Najwyższego. Przewodniczący Althingu przewodniczy ich posiedzeniom. Zgodnie z art. 8 Konstytucji decyzje tego gremium podejmowane są co do zasady w drodze konsensusu, a w przypadku różnicy zdań – zarządza się głosowanie i decyduje większość (2:1)²⁶. Oznacza to, że we wskazanych powyżej przypadkach „obowiązki Prezydenta” wykonuje kolegium w składzie Premier, Przewodniczący Althingu i Przewodniczący Sądu Najwyższego. Zastępstwo Prezydenta ma zatem charakter kolegialny. Ponieważ Konstytucja nie wyklucza możliwości ulaskawienia przez podmiot zastępujący Prezydenta, uznać należy, że kolegialna głowa państwa władna jest okazać łaskę, jak również wydać akt amnestyjny, zastępuje bowiem Prezydenta, korzystając z jego kompetencji. W takim przypadku pod aktem łaski powinny znaleźć się podpisy wszystkich członków kolegium, w sytuacji zaś, gdyby nie było jednomyślności, także podpis przegłosowanego.

Powyższe uwagi nie odnoszą się do sytuacji, w której Prezydent przebywa jedynie czasowo poza granicami Islandii, w takim bowiem przypadku nie wydaje się zasadne przyjęcie, że kolegialna głowa państwa może wydać akt łaski. Wprawdzie jeśli Prezydent przebywa za granicą, jest to formalna podstawa do jego zastępstwa, niemniej jednak podróż zagraniczna w niczym nie utrudnia wykonywania przez niego uprawnień, o których mowa w art. 29 Konstytucji, zwłaszcza iż ich realizacja nie powinna być pochopna, lecz być wyrazem wszechstronnego rozważenia okoliczności każdego przypadku, a to wymaga czasu. Krótkotrwały wyjazd zagraniczny głowy państwa nie może prowadzić do przejęcia wskazanej kompetencji przez kolegialną głowę państwa, mogłoby to bowiem prowadzić do podważenia stanowiska Prezydenta – kolegialna głowa państwa mogłaby odmówić

²⁶ M. Grzybowski, A. Pulit, *Althing – parlament Islandii*, Warszawa 2007, s. 26.

okazania łaski osobie, którą Prezydent zamierzał ułaskawić, a przez to kwestionować jego autorytet i pozycję ustrojową w państwie. Tryb wskazany w art. 8 Konstytucji w odniesieniu do stosowania prawa łaski należy odnieść do tych przypadków, w których urząd prezydenta pozostaje nieobsadzony lub zachodzi długotrwała przeszkoda, uniemożliwiająca Prezydentowi wykonywanie swych kompetencji (np. długotrwała ciężka choroba).

W konsekwencji, wyłącznie głowa państwa uprawniona jest do okazania łaski, tak o charakterze indywidualnym, jak o charakterze generalnym (amnestia)²⁷, przy czym Konstytucja Islandii wyraźnie przyznaje Prezydentowi prawo do okazania łaski generalnej (zbiorowej). Nawet w sytuacji, w której urząd prezydenta pełni kolegialnie Premier, Przewodniczący Althingu oraz Przewodniczący Sądu Najwyższego, decyzja o ułaskawieniu pochodzi od głowy państwa – podmiotu kolegialnie wykonującego obowiązki Prezydenta. Nie jest więc tak, że decyzję w tym zakresie podejmuje inny organ państwowy (np. rząd, parlament).

W świetle art. 29 Konstytucji nie można wykluczyć ułaskawienia z urzędu, Konstytucja nie zastrzega bowiem, że ułaskawienie następuje na wniosek innego organu państwowego, np. ministra sprawiedliwości.

Nie neguje możliwości wszczęcia postępowania ułaskawieniowego z urzędu art. 13 Konstytucji, który stanowi, że Prezydent wykonuje swoją władzę za pośrednictwem ministrów. „Wykonywanie władzy za pośrednictwem ministrów” oznacza, że Prezydent zobowiązany jest w toku postępowania ułaskawieniowego korzystać z pomocy właściwego ministra. Jest np. władny zobowiązać ministra sprawiedliwości do przygotowania opinii w przedmiocie wniosku o ułaskawienie, zebrania niezbędnego materiału, czy też zwrócenia się do sądów orzekających w sprawie o wydanie opinii, itp. Nie oznacza to jednak, że Prezydent działać może wyłącznie w przypadku, gdy właściwy minister przedłoży mu sprawę. Nie może być bowiem tak, że Prezydent w korzystaniu ze swych konstytucyjnych uprawnień ograniczony jest koniecznością aktywności ze strony innego organu, której brak pozbawia go możliwości działania. Takie rozumienie oznaczałoby, że Prezydent faktycznie uzależniony jest od poczynań rządu, co nie znajduje uzasadnienia w treści Konstytucji. Oczywiście, Prezydent może rozpoznać wniosek pochodzący od ministra sprawiedliwości, ale nie zmienia to faktu, że może również samodzielnie podjąć decyzję o wszczęciu postępowania ułaskawieniowego, zebranie stosownych danych i opinii polecając ministrowi sprawiedliwości.

²⁷ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 75; M. Grzybowski, *Prezydentura w państwach Europy Północnej...*, s. 49; *Konstytucja Republiki Islandii*, tłumaczenie i wstęp J. Osiński, Warszawa 1999, s. 22.

Okazanie łaski jest dyskrecyjnym uprawnieniem Prezydenta, ponieważ akt łaski nie wymaga dla swej ważności kontrasygnaty²⁸. Jak wynika bowiem z treści art. 19 Konstytucji Islandii, podpis prezydencki nadaje moc obowiązującą ustawie lub decyzji rządu wówczas, gdy kontrasygnowany jest przez ministra. Kontrasygnata nie dotyczy więc indywidualnych aktów Prezydenta, a jedynie odnosi się do ustaw i decyzji rządu. Także generalny akt łaski – akt amnestyjny – nie wymaga dla swej ważności kontrasygnaty. Zwłaszcza w przypadku amnestii jest to ciekawe rozwiązanie, umożliwia bowiem Prezydentowi udział w polityce karnej.

Prezydent władny jest dokonać aktu abolicji indywidualnej (umorzenie postępowania), ale muszą w tym zakresie wystąpić „ważne powody”, uzasadniające taką decyzję. Konstytucja nie precyzuje jednak, co należy rozumieć pod pojęciem „ważnych powodów”, to zatem Prezydent jest wyłącznie uprawniony do oceny, czy takie powody w danym przypadku występują, zaś jego ocena nie podlega kontroli w żadnym trybie. W doktrynie twierdzi się, że ta możliwość nie dotyczy przestępstw pospolitych, a raczej naruszenia prawa lub Konstytucji w trakcie pełnienia urzędu publicznego²⁹. Niewątpliwie w takim przypadku wystąpić mogą „ważne powody” w rozumieniu Konstytucji, ale mogą one równie dobrze mieć miejsce w przypadku przestępstwa pospolitego, nie ma tu bowiem żadnej reguły, a Konstytucja nie ogranicza możliwości „umorzenia postępowania” jedynie w odniesieniu do przestępstw popełnionych przez osoby pełniące eksponowane funkcje publiczne.

Prezydent może również sięgnąć po prawo łaski w „klasycznej” postaci, a Konstytucja Islandii nie zawiera w tym zakresie żadnych regulacji, co oznacza, że Prezydent może zarówno darować karę, jak również ją złagodzić, a także zadecydować o zatarciu skazania. Konstytucja nie wyklucza żadnej z tych możliwości, nie można więc takiego ograniczenia przyjąć w drodze wykładni. Nie jest przy tym wymagane, aby za konkretną postacią ułaskawienia przemawiały „ważne powody” ani żadne inne okoliczności, Konstytucja nie wskazuje bowiem, nawet przykładowo, jakie argumenty powinny być rozważone przez głowę państwa przy podejmowaniu decyzji w przedmiocie okazania łaski.

²⁸ W literaturze, omawiając pozycję ustrojową Prezydenta, niezasadnie niekiedy pomija się problematykę prawa łaski w Islandii, mimo że Prezydent Islandii wyposażony jest w prawo ogłoszenia amnestii, a indywidualny akt łaski może przybrać postać abolicji indywidualnej – S. Sagan analizując ustrój polityczny Republiki Islandii w ogóle o tym prawie nie wspomina, mimo że ma ono znaczenie dla rzetelnej analizy pozycji Prezydenta w tym kraju (S. Sagan, *Ustrój polityczny Republiki Islandii*, Rzeszów 2005, s. 66 i n.).

²⁹ J. Osiński, *Prezydent Republiki Islandii*, [w:] J. Osiński (red.), *Prezydent w państwach współczesnych. Modernizacja...*, s. 352.

Bez zgody parlamentu nie jest jednak możliwa tak abolicja indywidualna w stosunku do ministra – uwolnienie ministra od wszczęcia postępowania, jak również uchylenie skutków skazania ministra przez Sąd Stanu. W innych przypadkach zgoda parlamentu (ani jakiegokolwiek innego organu) nie jest wymagana, a zatem Prezydent może ulaskawić bez uprzedniego zwrócenia się o wyrażenie zgody przez jakikolwiek organ, także w przypadku abolicji indywidualnej.

Z konstytucyjnego punktu widzenia nie jest wymagane, aby akt łaski poprzedzało zwrócenie się do sądów orzekających w sprawie i uzyskanie ich opinii. Możliwe jest więc ulaskawienie bez zwracania się o takie opinie, jak również ulaskawienie mimo uzyskania opinii negatywnych, nie są one bowiem wiążące dla Prezydenta. Taki jest skutek uznaniowego charakteru prawa łaski.

Konstytucja nie przewiduje możliwości odrzucenia aktu łaski przez ulaskawionego. Jest to uznaniowa decyzja głowy państwa, niezależna od stanowiska danej osoby, teoretycznie możliwe jest więc np. ulaskawienie skazanego, który nie akceptuje takiej decyzji. Nie jest również możliwe zaskarżenie aktu łaski, jak też decyzji odmawiającej ulaskawienia, do sądu. Jak wynika z treści art. 60 Konstytucji, sędziowie rozpatrują wszystkie spory wchodzące w zakres kompetencji administracji. Decyzja w przedmiocie prawa łaski – o ulaskawieniu lub o odmowie ulaskawienia, nie zapada jednak w ramach „administracji”, lecz w wyniku realizacji kompetencji głowy państwa, wynikającej wprost z Konstytucji. Ponadto nie jest możliwy w tej materii żaden „spór”, bowiem skorzystanie przez Prezydenta z tej kompetencji jest jego uprawnieniem, a nie obowiązkiem, i każda decyzja zapada na zasadzie dyskrecjonalności, przy czym nie rozstrzyga ona o żadnym prawie przysługującym jednostce lub o obowiązku na nią nałożonym. Nie istnieje zatem możliwość uruchomienia sądowej kontroli decyzji Prezydenta podejmowanej w wyniku wykonywania prawa łaski.

Prawo łaski w ujęciu Konstytucji Islandii wpisuje się w pozycję ustrojową Prezydenta tego kraju. W Islandii rola ustrojowa Prezydenta jest szczególnie³⁰, wykraczająca poza klasyczną rolę prezydenta w systemie parlamentarno-gabinetowym³¹. W szczególności sposób także ujęte jest uprawnienie do okazania łaski – Prezydent Islandii może wydać akt łaski o charakterze indywidualnym, jak i generalnym, co jest rozwiązaniem rzadko spotykanym w Europie i na świecie; akt łaski nie wymaga kontrasygnaty i nie jest podejmowany wyłącznie na wniosek, a zgodnie z Konstytucją przed

³⁰ Zob. szerzej: G. H. Kristinsson, *Between Form and Content: Semi – presidentialism in Iceland*, [w:] R. Elgie (red.), *Semi – presidentialism in Europe*, Cambridge 1999.

³¹ J. Osiński, *Prezydent Republiki Islandii*, [w:] J. Osiński (red.), *Prezydent w państwach współczesnych. Modernizacja...*, s. 329-331.

jego wydaniem Prezydent nie musi uzyskać żadnej opinii (inaczej jak w Finlandii, gdzie Prezydent wystąpić musi o opinię do Sądu Najwyższego); możliwa jest abolicja indywidualna, co wyraźnie przewidziano w Konstytucji, zaś od wyłącznej decyzji Prezydenta zależy, czy wyda akt o takiej treści, czy też nie. Nie znaczy to, że Prezydent Islandii dysponuje niczym nieograniczonym uprawnieniem, które może wykonywać na zasadzie pełnej dowolności. Nawet szerokie kompetencje w zakresie łaski nie uprawniają bowiem do działania arbitralnego, pozbawionego uzasadnienia, akt łaski nie może prowadzić do naruszenia wolności i praw człowieka. Nie zmienia to jednak faktu, że Prezydent w przedmiocie prawa łaski podejmuje decyzję w pełni samodzielnie, zaś jej skuteczność i wykonalność nie mogą być podważone w żadnym trybie.

5. Norwegia

Zgodnie z Konstytucji Norwegii, pochodzącą jeszcze z 17 maja 1814 r., Król w Radzie Państwa ma prawo łaski wobec przestępców po wydaniu wyroku (art. 20¹ zdanie pierwsze)³². Przywołany przepis znajduje się w rozdziale zatytułowanym *O władzy wykonawczej, królu i rodzinie królewskiej*.

Ustawa zasadnicza wyraźnie zatem zastrzega prawo łaski dla monarchy³³, podobnie jak ma to miejsce w innej monarchii skandynawskiej – Danii. Co do zasady monarcha formalnie nie może przekazać uprawnienia do stosowania prawa łaski na rzecz innego organu, jest to zatem jego wyłączna kompetencja, wykonywana osobiście. Konstytucja dopuszcza jednak możliwość, że w czasie podróży Króla po Królestwie może on przekazać administrowanie Królestwem Radzie Państwa, która sprawuje w takim przypadku rząd za Króla i w jego imieniu. We wskazanym przypadku Rada Państwa zobowiązana jest przestrzegać ściśle postanowień Konstytucji, a także szczegółowych dyspozycji, które Król przekazuje w swoich instrukcjach (§ 13¹). Formalnie możliwe jest zatem przekazanie Radzie Państwa wykonywania uprawnień królewskich z zakresu „administrowania Królestwem”. Chodzi tu o wykonywanie kompetencji przynależnych monarche, co oznacza, że możliwe jest, że Rada Państwa w imieniu Króla stosować będzie prawo łaski, ale Król władny jest sformułować w tym zakresie instrukcje, które są wiążące dla Rady Państwa.

³² *Konstytucja Królestwa Norwegii*, tłumaczyli i wstępem opatrzyli A. Matan, S. Sagan, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989, s. 43; *Konstytucja Norwegii*, wstęp i tłumaczenie J. Osiński, Warszawa 1996.

³³ S. Bożyk, *Konstytucyjny status monarchy...*, s. 48.

Uprawnienie do okazania łaski przysługuje wprawdzie głowie państwa – monarsze, ale Król czyni to „w Radzie Państwa”, zaś decyzja w tym zakresie podlega kontrasygnacie, której co do zasady udziela właściwy minister (art. 31¹ Konstytucji)³⁴. W praktyce jednak decyzje merytoryczne zapadają na posiedzeniu rządu, któremu przewodniczy Premier, lub rodzą się w gabinetach ministerialnych³⁵, co odnosi się także do stosowania prawa łaski. Z całą pewnością nie jest to uprawnienie realizowane przez monarchę na zasadzie dyskrecjonalności i pełnej uznaniowości. Wprawdzie art. 30¹ Konstytucji stanowi, że Król „podejmuje decyzje według własnego uznania” i zobowiązany jest jedynie do wysłuchania stanowiska członka Rady Państwa, który ma „obowiązek otwarcie wypowiedzieć swoją opinię”, niemniej jednak kontrasygnata oznacza obowiązek współdziałania monarchy z Radą Państwa, eliminując jego całkowitą samodzielność w podejmowaniu decyzji.

Ważne jest, iż Konstytucja Norwegii zastrzega, że monarcha może okazać łaskę dopiero po wydaniu wyroku (art. 20¹ zdanie pierwsze *in fine* Konstytucji), wykluczona jest zatem wyraźnie abolicja indywidualna. Formalnym warunkiem ulaskawienia jest zatem uprzednie skazanie danej osoby. Po drugie, łaska dotyczyć może wyłącznie „przestępcy”, tj. nie można okazać łaski osobie skazanej (ukaranej) za delikt dyscyplinarny, czy też inny czyn zabroniony, który przestępstwem według prawa karnego nie jest. Ograniczono zatem zakres przedmiotowy prawa łaski wyłącznie do przestępstw. Akt łaski może przybrać postać zarówno darowania kary w całości lub w części, zamiany kary na łagodniejszą, jak i zatarcia skazania, Konstytucja nie ustanawia bowiem w tym zakresie żadnych ograniczeń. Brak jest również ograniczeń podmiotowych – formalnie w zgodzie z Konstytucją każdy skazany może ubiegać się o ulaskawienie, także zatem urzędnik, w tym minister, skazany za nadużycie władzy. Również członek Rady Państwa skazany przez Trybunał Królestwa za przestępstwo karne, którego dopuścił się podczas sprawowania urzędu (§ 86¹ Konstytucji) może skorzystać bez żadnych ograniczeń z ulaskawienia, nie jest przy tym wymagany ani wniosek, ani zgoda Parlamentu. Tym samym w jednakowy sposób dla wszystkich uregulowano możliwość okazania łaski. Jednocześnie Konstytucja nie rozstrzyga, kiedy możliwe jest skorzystanie przez monarchę z przysługującego mu prawa do okazania łaski.

Najciekawszym i absolutnie wyjątkowym rozwiązaniem jest jednak możliwość przyjęcia przez skazanego łaski Króla lub poddania się karze orzeczonej wyrokiem (art. 20 zdanie drugie Konstytucji). Konstytucja

³⁴ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 67; S. Bożyk, *Konstytucyjny status monarchy...*, s. 46.

³⁵ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 92; A. Wójcik, *Kształtowanie składu, kontrola i odpowiedzialność rządu w Królestwie Norwegii*, [w:] S. Bożyk, A. Jamróz (red.), dz. cyt., s. 542.

Norwegii wyraźnie uzależnia skuteczność łaski od jej przyjęcia przez skazanego, który może ją odrzucić i poddać się wyrokowi wydanemu w jego sprawie, nie musi przy tym podać żadnego uzasadnienia. W żadnej innej Konstytucji taka możliwość nie została przewidziana, przyjmuje się bowiem, że ulaskawienie jest zawsze korzystne dla skazanego i nie może on w związku z tym odrzucić okazanej mu łaski. Rozwiązanie norweskie, nie negując tej istoty łaski, stwarza jednak skazanemu możliwość zadecydowania, czy korzysta z prawa łaski, dając tym samym wyraz nieprzymusowemu charakterowi aktu łaski oraz uzależnieniu jego skuteczności i wykonania od zgody skazanego. W ten sposób akt łaski nigdy nie jest wiążący w momencie podjęcia, lecz dopiero wówczas, gdy ulaskawiony złoży oświadczenie w jego przedmiocie, przy czym brak oświadczenia ocenić należy jako przyjęcie okazanej łaski. Zaznaczyć jednak należy, że ulaskawiony nie ma możliwości zakwestionowania aktu łaski w żadnym trybie, nie może również uzależnić przyjęcia łaski od zmiany jego treści. Takiego uprawnienia nie przyznała mu Konstytucja. Akt łaski jest ostateczny, tj. niezaskarżalny i nie podlega weryfikacji, zaś rola skazanego, który został ulaskawiony, polega na jego przyjęciu w takiej postaci, w jakiej został wydany, albo na jego odrzuceniu. Formalnie odrzucenie aktu łaski nie wyklucza możliwości ponownego ubiegania się o łaskę, niemniej jednak może być okolicznością faktycznie przemawiającą przeciwko jej okazaniu.

Szczegóły związane ze stosowaniem prawa łaski reguluje ustawa, nie może ona jednak podważać rozwiązania konstytucyjnego i np. wykluczyć możliwość ulaskawienia ministra skazanego za nadużycie władzy, czy też wykluczyć zatarcia aktem łaski skazania, skoro z rozwiązania zawartego w Konstytucji taka możliwość wyraźnie wynika. Ustawa nie może dopuścić abolicji indywidualnej, Konstytucja wyraźnie bowiem taką możliwość wyklucza, a odstępstwo od tego rozwiązania podważałoby jej treść. Z całą pewnością natomiast ustawa może określić tryb postępowania ulaskawieniowego.

Konstytucja wyraźnie nie odróżnia ulaskawienia w indywidualnym przypadku od amnestii. Ze względu na treść art. 20¹ zd. pierwsze Konstytucji uznać należy, że Król nie dysponuje prawem ogłoszenia amnestii. Użyte w tym przepisie sformułowania wskazują na indywidualny charakter królewskiego aktu łaski, tylko bowiem w takim przypadku możliwe jest przyjęcie lub odrzucenie aktu łaski (poddanie się wyrokowi przez ulaskawionego). Konstytucja wprowadzie nie posługuje się pojęciem amnestii, ani też nie przyznaje wyraźnie kompetencji w tym zakresie parlamentowi, niemniej jednak zaznaczyć należy, że wyraźnie uzależniono w niej skuteczność aktu łaski od decyzji skazanego. Oznacza to, że po przedstawieniu warunków ulaskawienia – które są zindywidualizowane – skazany decyduje, czy przyjmie łaskę Króla, czy też nie. W przypadku amnestii – ze względu na

jej generalny charakter – nie ma możliwości spełnienia warunku, o którym mowa w art. 20¹ zd. pierwsze Konstytucji.

6. Szwecja

Zgodnie z § 13 Aktu o Formie Rządu z 28 lutego 1974 r.³⁶, w pierwotnym brzmieniu, rząd mógł w drodze łaski darować lub złagodzić karę za czyn przestępczy, bądź też darować albo złagodzić skutki decyzji organu dotyczącej osoby lub jej majątku. W uzasadnionych przypadkach rząd mógł polecić zaniechanie prowadzenia postępowania wyjaśniającego lub sądowego w sprawie o czyn przestępczy. Przepis ten znajdował się w rozdziale 11 Aktu zatytułowanym *Wymiar sprawiedliwości i administracja*. W obecnym brzmieniu Aktu przepis dotyczący prawa łaski mieści się w jego rozdziale 12 zatytułowanym *Administracja* – § 9. Obecne ujęcie prawa łaski nie różni się niczym od rozwiązania zawartego w przywołanym § 13 Aktu o Formie Rządu, będąc jego dosłownym powtórzeniem. Różnica wynika jedynie z faktu, że obecnie Konstytucja jednoznacznie przesądza, że stosowanie prawa łaski mieści się w zakresie „administrowania”, taki jest bowiem skutek umieszczenia przepisu o prawie łaski w rozdziale poświęconym funkcjonowaniu administracji.

W Szwecji to nie głowa państwa (Król) decyduje o ulaskawieniu, lecz rząd. W tym państwie skandynawskim do minimum ograniczono wpływ monarchy na rządzenie państwem, pozbawiając go formalnie szeregu uprawnień przysługujących głowie państwa³⁷. Monarcha szwedzki wyłączony został m.in. z procedury tworzenia rządu, to nie on powołuje ministrów i nie on ich odwołuje³⁸, nie posiada też prawa inicjatywy ustawodawczej, pozostawiając ją rządowi i deputowanym³⁹. Reforma ustrojowa przeprowadzona w Szwecji w latach 1969-1974 doprowadziła do wyeliminowania Króla z tradycyjnego mechanizmu trójpodziału władzy⁴⁰, pozostawiając monarsze w zasadzie funkcje ceremonialne i reprezentacyjne⁴¹. Nie dziwi zatem, w tym kontekście, przyznanie rządowi, a nie głowie państwa,

³⁶ *Konstytucja Królestwa Szwecji*, wyd. II zmienione i uaktualnione, tłum. K. Dembiński, M. Grzybowski, wstęp M. Grzybowski, Warszawa 2000; *Konstytucja Królestwa Szwecji*, [w:] W. Staśkiewicz (red.), dz. cyt., s. 749-779.

³⁷ M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 27.

³⁸ Tamże, s. 94.

³⁹ Tamże, s. 67.

⁴⁰ J. Stembrowicz, *Nowa konstytucja szwedzka*, „*Studia Prawnicze*” 1976, nr 3, s. 3 i n.

⁴¹ S. Bożyk, *Konstytucyjny status monarchy...*, s. 49; J. Nalaskowski, *Ustrój polityczny Szwecji*, Warszawa 2010, s. 124.

kompetencji do stosowania prawa łaski, zwłaszcza że wykonywanie prawa łaski uznano w systemie ustrojowym Szwecji za działalność mieszczącą się w zakresie administracji. Rozwiązanie to wpisuje się w założenie polegające na przekazaniu rządowi pełnych kompetencji do rządzenia, przy symbolicznej i reprezentacyjnej roli monarchy⁴². Potwierdza to treść § 6 rozdziału 1 Aktu o Formie Rządu, stanowiąc, że rząd kieruje Królestwem, w czym mieści się „administrowanie”.

Prawo łaski przysługuje rządowi jako organowi kolegialnemu, który może darować karę w całości lub w części albo złagodzić karę za czyn przestępczy (zmniejszenie kary, zamiana kary na łagodniejszą), jak też darować skutki decyzji organu dotyczącej osoby lub jej majątku, bez względu na rodzaj i charakter postępowania, w ramach którego owa „decyzja” zapadła.

Konstytucyjnie szeroko ujęto tym samym zakres prawa łaski, bo akt łaski nie ogranicza się wyłącznie do darowania lub złagodzenia kary za czyn przestępczy (za przestępstwo), ale może dotyczyć także „decyzji” właściwego organu odnoszącej się do osoby lub jej majątku, w czym mieszczą się wszelkie decyzje nakładające kary, np. kary pieniężne czy kary dyscyplinarne, jak również inne obowiązki publicznoprawne. Wyraźnie prawo łaski wykracza poza sferę prawa karnego i obejmować może każde rozstrzygnięcie dotyczące osoby lub jej majątku, bez względu na tryb postępowania, w jakim ono zapada, przy czym warunkiem okazania łaski jest uprzednie wymierzenie kary lub wydanie decyzji w indywidualnym przypadku. Decyzja, o której mowa w § 9 rozdziału 12 Aktu o Formie Rządu, może zapaść w postępowaniu administracyjnym, za czym dodatkowo przemawia umieszczenie tego przepisu w rozdziale zatytułowanym *Administracja*.

Darowanie lub złagodzenie skutków decyzji organu dotyczącej osoby lub jej majątku to także możliwość zatarcia skutków wydania danego rozstrzygnięcia, w tym zatarcia skazania czy ukarania dyscyplinarnego.

Wyraźnie konstytucyjnie istnieje możliwość abolicji indywidualnej. Rząd może bowiem, w uzasadnionych przypadkach, polecić zaniechanie prowadzenia postępowania wyjaśniającego lub sądowego w sprawie o czyn przestępczy. Akt łaski może zatem prowadzić do umorzenia postępowania przeciwko konkretnej osobie, co wpisuje się w istotę abolicji indywidualnej. Formalnie ograniczeniem uznaniowości decyzji rządu jest wymóg zaistnienia „uzasadnionego przypadku”, niemniej jednak pojęcie to nie jest zdefiniowane. To rząd ocenia zatem, czy taki przypadek zachodzi, czy też nie, i w tym zakresie kieruje się wyłącznie swoją oceną, niedeterminowaną żadnymi szczegółowymi regulacjami konstytucyjnymi.

⁴² M. Grzybowski, *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich...*, s. 91 i n.

Akt abolicji indywidualnej może odnosić się wyłącznie do zaniechania prowadzenia postępowania o czyn przestępczy, inny rodzaj postępowania nie może być tym samym zatamowany na skutek decyzji rządu.

Konstytucja Szwecji nie określa przesłanek ulaskawienia. Zastrzega jednak, że sądy, organy władzy oraz inne podmioty wykonujące zadania w zakresie administracji publicznej powinny w swojej działalności kierować się zasadą równości wobec prawa oraz rzeczowością i bezstronnością (§ 9 rozdziału 1 Aktu o Formie Rządu). Wynika z tego, że rząd, będący niewątpliwie „organem władzy”, powinien, podejmując decyzję w przedmiocie ulaskawienia, kierować się „rzeczowością”, tj. decyzja powinna być w każdym przypadku uzasadniona merytorycznie.

Akt łaski, bez względu na jego treść, dla swej ważności wymaga podpisu Premiera (§ 7 rozdziału 7 Aktu o Formie Rządu). Warunkiem jego skuteczności jest zatem podpisanie przez Premiera. Wyjątkowo podpis pod aktem łaski może, z upoważnienia rządu, złożyć inny członek rządu. Konstytucja nie wymaga ogłoszenia aktu łaski w publikatorze urzędowym.

Akt o Formie Rządu nie odsyła formalnie do ustawy regulującej tryb stosowania prawa łaski. Oczywiście jest jednak, że ustawa musi regulować przebieg postępowania ulaskawieniowego, nie może jednak ograniczyć zakresu aktu łaski, wynikającego z samego Aktu. To zatem Riksdag (parlament Szwecji) określa w drodze ustawy szczegóły odnoszące się do stosowania prawa łaski, w tym zagadnienia takie, jak legitymacja do wniesienia prośby o łaskę, opiniowanie prośby o łaskę itp. Żaden organ władzy publicznej, nie wyłączając Riksdagu, nie może jednak decydować o sposobie rozstrzygnięcia konkretnej sprawy, Riksdag nie może zatem nakazać ulaskawienia określonej osoby, lub też zakazać podjęcia takiej decyzji (§ 2 rozdziału 12 Aktu o Formie Rządu).

Akt łaski w systemie ustrojowym Szwecji, mimo że był umieszczony w rozdziale poświęconym wymiarowi sprawiedliwości, nie stanowił wyrazu sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez rząd. W chwili obecnej, wobec umieszczenia przepisów o prawie łaski w rozdziale poświęconym administracji, jednoznacznie przesądzono charakter aktu łaski – jest to decyzja podejmowana przez rząd w zakresie sprawowania administracji. Akt łaski jest przejawem ingerencji w wymiar sprawiedliwości oraz w działanie administracji (odnośnie do podejmowania decyzji w indywidualnych sprawach), w szczególności w skutki skazania (ukarania, wydania decyzji). W ten sposób rząd nie staje się jednak organem wymiaru sprawiedliwości, nie orzeka bowiem o braku winy, jak też innych przesłanek pociągnięcia do odpowiedzialności i nie neguje samego faktu skazania (ukarania, wydania decyzji w indywidualnej sprawie), nie podważa więc istoty wydania negatywnego dla danej osoby rozstrzygnięcia. Nie ulega wątpliwości, że na skutek aktu łaski dochodzi do uchylecia skutków skazania (darowanie kary) lub zmiany

w zakresie orzeczonej kary (zmniejszenie kary, zamiana kary), a więc wydane orzeczenie (decyzja) nie będzie wykonywane (wykonywana), co nie oznacza jednak zakwestionowania zasadności jego wydania (jej wydania).

Formalne przyznanie kompetencji do stosowania prawa łaski rządowi, jako organowi kolegialnemu, jest rozwiązaniem oryginalnym, niespotykanym współcześnie w innych państwach europejskich.

W Szwecji ogłoszenie aktu amnestii nie mieści się w zakresie kompetencji rządu. Jak wynika z przywołanego już § 9 Aktu o Formie Rządu znajdującego się w jego rozdziale 12, rządowy akt łaski dotyczyć może „danej osoby lub jej majątku”, co wyraźnie wskazuje na indywidualny charakter podejmowanej decyzji (co wynika ze słów „danej osoby”). Akt amnestyjny, ze względu na swój generalny charakter, nie mieści się w tym zakresie, nie może być więc ogłoszony przez rząd, zwłaszcza iż ogłaszanie amnestii nie mieści się w tradycyjnych kompetencjach rządu. Jest to domena legislatury, stąd też przyjęte rozwiązanie nie może budzić wątpliwości ustrojowych, wpisuje się bowiem w rozwiązania przyjęte w zdecydowanej większości państw europejskich, tak monarchii, jak i republik. Dodatkowo za powyższym poglądem należy podnieść, iż zgodnie z § 2 Aktu o Formie Rządu, znajdującym się w jego rozdziale 8, zatytułowanym *Ustawy i inne akty prawne*, określenie stosunków między jednostką a instytucjami publicznymi odnoszących się do wkroczenia w osobiste lub majątkowe prawa jednostki wymaga ustawy. Amnestia polega na wkroczeniu w osobiste lub majątkowe prawa jednostki, gdyż uchylając skutki skazania (ukarania) umożliwia korzystanie z tych praw.

7. Podsumowanie

Przedstawiona prezentacja rozwiązań przyjętych w poszczególnych państwach skandynawskich odnośnie do prawa łaski prowadzi do następujących wniosków:

- prawo łaski przysługuje głowie państwa – monarsze lub prezydentowi, przy czym wyjątkiem jest Szwecja, gdzie prawo łaski wykonuje rząd;
- we wszystkich omówionych państwach prawo łaski ma wyraźne umocowanie konstytucyjne;
- w Danii i Islandii głowa państwa (monarcha, prezydent) dysponuje prawem ogłoszenia amnestii, w Finlandii, Norwegii i Szwecji prawo ogłoszenia amnestii przysługuje na zasadzie wyłączności parlamentowi;
- żadna z konstytucji nie zastrzega, że ulaskawienie następuje wyłącznie na wniosek zainteresowanego, nie jest zatem wykluczone wszczęcie postępowania ulaskawieniowego z urzędu;

– w Danii i Islandii do ułaskawienia ministra skazanego przez Najwyższy Trybunał Królestwa (Dania) lub Sąd Stanu (Islandia) niezbędna jest zgoda parlamentu, przy czym dodatkowo w Islandii owa zgoda jest niezbędna także do zastosowania abolicji indywidualnej, co nie występuje w Danii; w Finlandii, Norwegii i Szwecji decyzja o ułaskawieniu ministra skazanego za popełnienie przestępstwa w związku z czynnościami urzędowymi (wobec którego wszczęto postępowanie o takie przestępstwo) nie jest uzależniona od uprzedniej zgody parlamentu;

– w Danii i Norwegii królewski akt łaski wymaga kontrasygnaty, podczas gdy w Islandii i Finlandii decyzja prezydenta nie podlega kontrasygnacie; z tego wynika, że w przywołanych monarchiach decyzja o ułaskawieniu zapada we współpracy z rządem, podczas gdy w republikach współdziałanie między rządem a prezydentem konstytucyjnie wymagane nie jest;

– tylko w Finlandii przed ułaskawieniem niezbędne jest uzyskanie opinii Sądu Najwyższego, w żadnym innym państwie skandynawskim takiego rozwiązania nie wprowadzono, przy czym opinia ta nie jest wiążąca, jej uzyskanie jest jednak niezbędnym warunkiem formalnym, bez którego ułaskawienie nie może nastąpić;

– żadna z konstytucji nie wskazuje, nawet przykładowo, okoliczności, które należy wziąć pod rozwagę przy podejmowaniu decyzji o ułaskawieniu, przy czym w przypadku abolicji indywidualnej w niektórych państwach wymagane są „ważne powody” (Islandia) lub zaistnienie „uzasadnionego przypadku” (Szwecja), poszczególne ustawy zasadnicze nie precyzują jednak, co należy rozumieć pod tymi pojęciami, co otwiera pole do ich szerokiej wykładni;

– tylko w Norwegii konstytucja wyraźnie przewiduje, że ułaskawiony ma prawo odmówić przyjęcia okazanej mu łaski, co jest równoznaczne z poddaniem się wykonaniu orzeczonej wobec niego kary; w pozostałych państwach skandynawskich taka możliwość nie została przewidziana, co powoduje, że rozwiązanie norweskie jest jedyne i wyjątkowe, w dodatku niespotykane w innych państwach europejskich; przyjęte rozwiązanie nie podważa tego, że akt łaski ma charakter władczy – to bowiem uprawniony podmiot, niezależnie od woli skazanego, decyduje o ułaskawieniu, ale ułaskawiony nie ma obowiązku podporządkowania się podjętej wobec niego decyzji;

– w żadnym z państw skandynawskich nie przewidziano możliwości odwołania aktu łaski, złożenie wymaganych podpisów powoduje, że akt łaski co do zasady wywołuje skutki prawne, z wyjątkiem Norwegii, gdzie skuteczność aktu łaski uzależniona jest od jego akceptacji ze strony skazanego;

– w żadnym z państw skandynawskich konstytucja nie wymaga publicznego ogłoszenia aktu łaski;

– w Danii i Norwegii prawo łaski ograniczono do przestępstw, podczas gdy w pozostałych państwach skandynawskich możliwe jest okazanie łaski także w przypadku innego naruszenia prawa, prowadzącego do orzeczenia „kary”, przy czym w Szwecji taka możliwość istnieje także w przypadku podjęcia przez uprawniony organ decyzji w stosunku do osoby lub majątku, która nie musi formalnie przybrać postaci kary, lecz może mieć charakter np. administracyjny (np. nakaz eksmisji);

– we wszystkich państwach skandynawskich prawo łaski może polegać na darowaniu kary w całości lub w części (zniesieniu kary w całości lub w części),

– w Szwecji i Islandii wyraźnie konstytucyjnie dopuszczono abolicję indywidualną, zaś w Danii konstytucja takiej możliwości nie wyklucza, posługując się szeroką konstrukcją prawa łaski, dopuszcza zatem abolicję indywidualną na zasadzie braku odmiennego zastrzeżenia; w Norwegii wyraźnie wykluczono abolicję indywidualną, warunkiem ułaskawienia jest bowiem uprzednie wydanie wyroku skazującego;

– w żadnym z państw skandynawskich nie przewidziano możliwości dokonania aktem łaski rehabilitacji;

– w żadnym z państw skandynawskich akt łaski nie jest aktem „wymiaru sprawiedliwości”; nawet w przypadku, w którym podejmowana jest decyzja o abolicji indywidualnej, nie jest to uniewinnienie; decyzja o ułaskawieniu nie podważa zasadności skazania, nie dowodzi błędnego przypisania winy osobie ułaskawionej; decyzja o ułaskawieniu nie rozstrzyga merytorycznie „sprawy karnej”;

– we wszystkich państwach skandynawskich akt łaski uznawany jest za mieszczący się w wykonywaniu władzy wykonawczej, przy czym w Szwecji decyzję o ułaskawieniu wyraźnie zaliczono do zakresu działania administracji, uznając, że jest to akt mieszczący się w zakresie „administrowania”, w innych krajach takiego rozwiązania nie wprowadzono;

– w Danii, Islandii i Norwegii nie istnieje możliwość zakwestionowania aktu łaski, jak też decyzji odmawiającej jej okazania, w żadnym trybie, w tym w toku postępowania przed sądem, natomiast w Finlandii i Szwecji istnieje możliwość sądowej kontroli decyzji podejmowanych przez prezydenta (Finlandia) lub rząd (Szwecja), co odnosi się także do decyzji w przedmiocie ułaskawienia; kryterium oceny jest legalność, a więc nie ma możliwości podważenia uznaniowego charakteru podjętej decyzji.

Wskazane podobieństwa i różnice uzasadniają zatem tezę, że nie istnieje „skandynawski model instytucji ułaskawienia”. Po pierwsze, brak jest bowiem takich cech, które powodowałyby, że rozwiązania przyjęte we wszystkich państwach skandynawskich wyróżniałyby się na tle rozwiązań przyjętych w innych państwach europejskich. W zasadzie podobieństwo polega na tym, że decyzja o ułaskawieniu zapada w ramach władzy wyko-

nawczej (głowa państwa, rząd), a nie jak w Szwajcarii, gdzie prawo łaski przysługuje parlamentowi. Nie jest to jednak nic wyróżniającego, gdyż co do zasady prawo łaski wykonywane jest przez organ należący do władzy wykonawczej, przy czym zazwyczaj jest to głowa państwa (monarcha, prezydent). W tym kontekście rozwiązania „skandynawskie” nie odbiegają od tej zasady. Po drugie, podobieństwo między poszczególnymi rozwiązaniami polega na tym, że akt łaski nie jest „aktem wymiaru sprawiedliwości”, ale i to rozwiązanie wpisuje się w rozwiązania przyjęte w innych państwach europejskich, w których akt łaski nie jest uznawany za formę sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Również podobieństwo polegające na tym, że aktem łaski zasadniczo dochodzi do darowania kary lub jej złagodzenia, także nie jest niczym szczególnym, gdyż właśnie taka jest przede wszystkim treść ulaskawienia. Dopuszczenie możliwości abolicji indywidualnej – w niektórych państwach – wyraźnie odbiega od rozwiązań „modelowych”, gdyż co do zasady łaska udzielana jest po skazaniu, a nie przed, ale i inne państwa europejskie wyraźnie (np. Austria) takie rozwiązania przewidują, nie jest to zatem nic wyjątkowego w sensie istnienia samej instytucji. Brak konstytucyjnego określenia podstaw ulaskawienia jest powszechny, podobnie jak powszechna jest lakoniczna regulacja konstytucyjna odnośnie do samej instytucji ulaskawienia, a także brak obowiązku publicznego ogłoszenia aktu łaski oraz brak możliwości dokonania aktem łaski rehabilitacji skazanego. Rehabilitacja nie leży bowiem w istocie prawa łaski.

Tym samym prawo łaski w państwach skandynawskich nie odbiega zasadniczo od rozwiązań znanych innym państwom europejskim, tak monarchiom, jak i republikom, przy czym poszczególne rozwiązania mniej lub bardziej nawiązują do regulacji poszczególnych państw europejskich (kontrasygnata, treść prawa łaski, sposób podejmowania decyzji w przedmiocie ulaskawienia itp.).

Słowa kluczowe: prawo łaski, ulaskawienie, amnestia, głowa państwa, prerogatywa

THE POWER TO GRANT PARDONS IN CONSTITUTIONS OF THE SCANDINAVIAN STATES: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Summary

The article focuses on the issue of the power to grant pardons in the modern systems of the Scandinavian states. The author compares typical legal solutions in each Scandinavian state in order to answer whether there is a Scandinavian model of granting pardons-whether the legal solutions are so distinctive from the universal model that it is possible to draw a conclusion that indeed there is

a Scandinavian model. In author's conclusion, it does not exist and its regulations are not that different from the solution established in the most of the modern states since a model can be described as a system of features that creates the frames of a legal solution in a way that it distinguishes it among other systems. Moreover, there are differences in this issue among the Scandinavian states (e.g. in Norway granting a pardon depends on its acceptance of the convicted) which means that a conclusion that in the Scandinavian states there is one unified system of regulations in regards to granting pardons cannot be reached.

Key words: the power to grant pardon, pardon, amnesty, head of state, prerogative

ПРАВО ПОМИЛОВАНИЯ В КОНСТИТУЦИЯХ СКАНДИНАВСКИХ СТРАН. СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ

Резюме

Данная статья затрагивает проблему права помилования в современных скандинавских странах. Автор сравнивает решения, принятые в каждой отдельной стране, чтобы ответить на вопрос, есть ли скандинавская модель помилования, т.е. так ли сильно эти решения отличаются от общепринятых регуляций в современном мире, что позволило бы выделить отдельную модель. По мнению автора такой модели не существует, так как скандинавские решения в принципе не отличаются от тех, которые используются в большинстве современных государств. Модель – это группа определенных черт, которые определяют рамки правового института таким образом, что он начинает выделяться на фоне других. Кроме того, между определенными скандинавскими странами в этой вопросе существуют различия (например, в Норвегии акт помилования зависит от принятия его помилованным), что не позволяет утверждать о существовании единого решения в праве помилования.

Ключевые слова: право помилования, амнистия, глава государства, prerogativa

JERZY NIKOŁAJEW*

KAPELAN WIĘZIENNY JAKO MEDIATOR W POSTĘPOWANIU KARNYM WYKONAWCZYM

1. O mediacji ogólnie

Mediacja w samym założeniu ma służyć przede wszystkim rozwiązaniu istniejącego między co najmniej dwoma stronami konfliktu. Wykorzystuje się w niej wyspecyfikowaną formę niewładczej ingerencji osoby trzeciej, bezstronnej i neutralnej wobec stron i samego konfliktu. Podstawowym zadaniem mediatora jest zawsze doprowadzenie do zawarcia przez strony sporu porozumienia wzajemnie akceptowanego oraz uwzględniającego interesy i potrzeby obu stron. Ponadto chodzi o odbudowanie właściwych relacji i podstaw współpracy pomiędzy stronami sporu (samopoznanie, samodoskonalenie i tzw. wewnętrzny wzrost moralny)¹.

Konstrukcja mediacji, niezależnie od przedmiotu sporu, rodzaju stron biorących w niej udział, przyjętej strategii i stylu oddziaływania, musi opierać się na określonych zasadach, do których zalicza się dobrowolność, bezstronność i neutralność, autonomię konfliktu, poufność, odformalizowanie, dobrą wiarę i szacunek. Z zasady dobrowolności wynika zgoda stron na przeprowadzenie mediacji w ich sprawie, jak i na osobę mediatora (wybranego lub wyznaczonego). Należy podkreślić, że strony mogą zrezygnować lub odstąpić od mediacji w dowolnej chwili. Natomiast zasada bezstronności określa stosunek mediatora do podmiotów konfliktu. Powinien on nie opowiadać się po stronie żadnego z nich. Z zasadą bezstronności wiązać należy neutralność mediatora. Jej miarą jest jego dystans do konkretnego konfliktu, który jest „własnością” stron, a nie mediatora. Mediator nie powinien oceniać w związku z tym sytuacji, komentować dokonanych wyborów stron ani decyzji finalizujących rozwiązanie konfliktu. Należy pamiętać, że mediacja opiera się na negocjacjach i subsydiarnej (wręcz służebnej) roli

*Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

¹ A. Zienkiewicz, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007, s. 31 n.

mediatora. Z kolei autonomia konfliktu polega na tym, że rola mediatora sprowadzać się musi jedynie do sugerowania określonych rozstrzygnięć, gdyż faktycznymi decydentami w sporze pozostają strony. Stąd też w żadnej mierze mediator nie może narzucać swoich rozstrzygnięć, co wcale nie jest łatwe do zrealizowania, zwłaszcza że w praktyce trudno zachować nietatwe do uchwycenia granice nieingerencji. Następną z zasad mediacyjnych nazywaną jest zasadą dobrej wiary i sprowadza się ona generalnie do gotowości stron do zawarcia ugody. Wymagana jest tu bezstronna i neutralna postawa mediatora, a także względna równorzędność stron. W konsekwencji taka sytuacja zapewnia zakładaną już na wstępie satysfakcję psychiczną każdej ze stron. Wymieniając zasady mediacyjne, nie można pominąć także poufności jako kardynalnej podstawy działań mediacyjnych. Niezachowanie jej niweczy wcześniejsze ustalenia i w ostateczności oznacza fiasko działań mediacyjnych. Nie wolno też nie zauważyć znaczenia nieformalności postępowania, rozumianej jako brak regulacji dotyczących samego procesu mediacyjnego (jedynym dokumentem istotnym z formalnego punktu widzenia pozostaje akt ugody). Niewątpliwie decydującą zasadą przestrzeganą na każdym etapie mediacji jest dyrektywa szacunku. Dotyczy ona obydwu stron konfliktu oraz postawy mediatora wobec oczekiwania stron².

Z mediacją należy łączyć osobę mediatora. Powinien on być obdarzony szczególną charyzmą, rozumianą jako zespół określonych umiejętności, do których na pewno należą takie cechy, jak: pomoc stronom we wzajemnej komunikacji, w kreowaniu nowych wartości, a także ograniczanie postaw roszczeniowych. Mediator powinien także uzmysłowić stronom skutki niezawarcia ugody i wykazać szczególne zaangażowanie zwłaszcza w ostatniej fazie mediacji. Osobna rola mediatora związana jest z czuwaniem nad przebiegiem mediacji i pełnieniem zadań *stricte* nauczycielskich. Nie należy przy tym zapominać o charakterze i typie osobowości mediatora³.

Nie wszyscy mogą ubiegać się o bycie mediatorem. Wyłączenia określonych grup zawodowych z możliwości bycia mediatorem mają zapewnić prawidłowość podejmowanych przez mediatora czynności. Mediatorem nie może zatem być czynny zawodowo pracownik wymiaru sprawiedliwości (sędzia, adwokat, prokurator, komornik i ich aplikanci), a w sprawach dotyczących nieletnich wyłączenia obejmują ponadto pracowników i funkcjonariuszy więziennictwa oraz pracowników zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich⁴.

² A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 60-63.

³ J. Kamiński, *Negocjowanie-techniki rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2003, s. 23.

⁴ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2004, s. 11.

2. O mediacji w sprawach karnych

W doktrynie prawa karnego mediację uznaje się za jedną z podstawowych form realizacji postulatów sprawiedliwości naprawczej. Koncepcja ta jest efektem zmian w postrzeganiu wymiaru sprawiedliwości jedynie w kategoriach sprawiedliwej, retributywnej odpłaty lub w pojmowaniu jej w sztywnych ramach resocjalizacyjno-rehabilitacyjnych. Mediację w sprawach karnych można śmiało określić mianem nowego spektrum patrzenia na proces karny – nie z pozycji sprawcy, jak do tej pory, ale uwzględniając rolę ofiary przestępstwa⁵.

Trzeba pamiętać, że mediacja w polskim procesie karnym ma stosunkowo krótką tradycję, bowiem zainteresowanie problematyką sprawiedliwości naprawczej, a co z tym się wiąże – mediacji, pojawiło się w Polsce na przełomie lat '80 i '90 ubiegłego stulecia. Na zasadzie eksperymentu umożliwiono prowadzenie mediacji najpierw wobec nieletnich sprawców czynów karalnych, jednak nie wdrożono wcześniej programów pilotażowych, co bez wątpienia wpływać mogło na sceptycyzm ewentualnych stron mediacji i organów podejmujących stosowne decyzje o kierowaniu spraw do postępowania mediacyjnego⁶.

Mediatorem w sprawach karnych może być osoba godna zaufania, spełniająca kumulatywnie kilka przesłanek. Należą do nich posiadanie polskiego obywatelstwa, korzystanie w pełni z praw cywilnych i obywatelskich, ukończenie 26 lat, biegłe władanie językiem polskim, niekaralność za przestępstwa umyślne. Ponadto od kandydata na mediatora wymagane jest posiadanie umiejętności likwidowania konfliktów oraz wiedza wystarczająca do przeprowadzania postępowania mediacyjnego. Osoba taka przede wszystkim powinna dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków. Dopiero wówczas może zostać wpisana do wykazu instytucji i osób godnych zaufania i rozpocząć prowadzenie postępowań mediacyjnych⁷.

Należy jednak uwzględnić, że z zasady mediatorowi nie udostępnia się zawartych w aktach sprawy materiałów objętych tajemnicą państwową, służbową lub związaną z wykonywaniem zawodu lub funkcji. Dotyczy to także materiałów związanych ze stanem zdrowia oskarżonego, opinii o nim, danych o jego karalności oraz takich, których ujawnienie pokrzywdzonemu

⁵ R. Morek, *Mediacja w kodeksie postępowania cywilnego – uwagi porównawcze na tle przepisów mediacji w postępowaniach: karnym, w sprawach nieletnich oraz przed sądami administracyjnymi*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 20, s. 34.

⁶ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001, s. 17.

⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2003 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych; Dz.U. Nr 108, poz.1020 z późn. zm.

mogłoby mieć wpływ na odpowiedzialność karną innych oskarżonych w tej sprawie, a nieuczestniczących w postępowaniu mediacyjnym⁸.

W postępowaniu karnym mediacja kieruje się własnymi zasadami, związanymi ze specyfiką tego procesu. Wynikają one nie tylko z ogólnie przyjętych i aprobowanych powszechnie zasad dobrowolności, poufności, bezstronności, neutralności i akceptowalności, ale także z zaleceń organów unijnych, zwłaszcza Rady Unii Europejskiej oraz Rady Europy. Unijne postulaty zwracają szczególną uwagę na takie kwestie, jak: prawo ofiary do szacunku i uznania, uwzględniania jej praw i interesów prawnych oraz możliwość uzyskania w trakcie postępowania karnego decyzji o kompensacji ze strony sprawcy. Częstokroć rekomendowanym zasadom zarzuca się zbyt dużą drobiazgowość, ale nie wolno zapominać o faktycznie szerokim marginesie swobodnego uznania państw członkowskich, a co za tym idzie potrzebie uwzględnienia rodzimej tradycji prawnej⁹.

Głównymi przesłankami kwalifikującymi daną sprawę do postępowania mediacyjnego w sprawach karnych są te związane z ujawnieniem pokrzywdzonego (bez niego mediacja nie może być przeprowadzona). Ponadto ważne jest, żeby miejsca zamieszkania stron i siedziby sądu umożliwiały dogodną wzajemną komunikację. Z zasady do mediacji nie należy kierować spraw, w których sprawca działał w zorganizowanej przestępczości lub był uprzednio karany, zwłaszcza za podobne rodzajowo przestępstwo. Wyłączenia związane z osobowością sprawcy stosuje się także w przypadku osób zdemoralizowanych, agresywnych, posiadających niski poziom empatii, prymitywnych w myśleniu i działaniu oraz przynależących do subkultury więziennej. Do mediacji nie kieruje się także spraw, kiedy mamy do czynienia z pokrzywdzonym nadmiernie roszczeniowym, nietolerancyjnym, bezkompromisowym czy wręcz wrogo nastawionym do sprawcy. Mediacja nie przyniesie wówczas żadnych efektów, przeciwnie – doprowadzi do eskalacji konfliktu. Do mediacji nie powinny trafiać sprawy, w których strony nie są w stanie działać osobiście, lecz za pośrednictwem pełnomocnika lub obrońcy. Dotyczy to głównie chorych psychicznie, zaburzonych osobowościowo

⁸ A. Kalisz, A. Zienkiewicz, dz. cyt., s. 62.

⁹ Należy wymienić tu Ramową Decyzję Rady Unii Europejskiej z dnia 15 marca 2001 r. o statusie ofiar w postępowaniu karnym, a także następujące Rekomendacje Rady Europy: nr R (83)7 w sprawie udziału społeczeństwa w polityce wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych; nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie karnym materialnym i procesowym; nr R (87)18 w sprawie uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych; nr R (87)20 w sprawie reakcji społecznej na przestępczość nieletnich; nr R (87)21 w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw i zapobiegania wiktymizacji; nr R (88)6 w sprawie reakcji społecznych na przestępstwo; nr R (92)16 w sprawie reguł europejskich w odniesieniu do sankcji i środków stosowanych w społeczności lokalnej; nr R (92)17 w sprawie zgodności w orzekaniu; nr R (95)11 w sprawie zarządzania wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych; nr R (99)19 w sprawie mediacji w sprawach karnych (zob. A. Rękas, dz. cyt., s. 6).

czy upośledzonych. Generalnie przyjmuje się, że strona, ewentualnie strony, nie powinny być pozbawione wolności. Ma to znaczenie praktyczne, gdyż prowadzenie mediacji w więzieniu (zakładzie karnym lub areszcie śledczym) ogranicza swobodę stron nie tylko w wymiarze fizycznym, ale i mentalnym. Również względy praktyczne zadecydowały o tym, że sprawy z wielością oskarżonych i pokrzywdzonych nie są kierowane do mediacji. Preferuje się z kolei przy kwalifikowaniu do mediacji sytuację, gdy przestępstwo ma charakter incydentalny. Ważne jest to, żeby pomiędzy stronami istniała relacja o charakterze rodzinnym, koleżeńskim lub sąsiedzkim (mediacja nie dotyczy natomiast sytuacji drastycznych i sporów pokoleniowych). Nie jest istotna w zasadzie kwalifikacja prawna czynu, jednak mediacja najlepiej sprawdza się w sprawach dotyczących takich czynów, jak: bójki, pobicia, groźby karalne, czyny przeciwko mieniu, znieważanie, znęcanie się. Przy kierowaniu do mediacji zwraca się także uwagę na to, aby okoliczności sprawy nie budziły wątpliwości, natomiast nie ma znaczenia przyznanie się sprawcy do popełnienia czynu¹⁰.

Trzeba pamiętać, że mediacja ma dla sprawcy przestępstwa znaczenie zasadnicze z kilku co najmniej powodów. Po pierwsze, proces mediacyjny powinien uzmysłowić mu fakt wyrządzenia krzywdy konkretnej osobie i konieczność zadośćuczynienia za zło. Sprawcy w postępowaniu mediacyjnym gwarantuje się też możliwość zrozumienia konsekwencji swego czynu, wyrażenia żalu z powodu wyrządzonej krzywdy oraz przeproszenia pokrzywdzonego. Może on także otwarcie przedstawić pokrzywdzonemu motywy swojego działania i wyrazić gotowość zadośćuczynienia w znaczeniu moralnym i materialnym. Sprawcy stwarza się generalnie warunki uczestniczenia w próbie pojednania z ofiarą. Po drugie, istnieje realna szansa uniknięcia surowszej kary, względnego lub bezwzględego umorzenia postępowania, a także skorzystania ze skróconej formy postępowania. Po trzecie, sprawca przestępstwa otrzymuje niepowtarzalny *bonus* w postaci szansy powrotu do normalnego życia bez stygmatyzacji poprzez fakt skazania¹¹.

Proces mediacji znacząco wpływa również na społeczną świadomość możliwości wspólnego tworzenia tzw. społecznego pokoju poprzez podmiotowe uczestnictwo obywateli w procesie sądowym. Mediacja jest sposobem na przywrócenie zniszczonego przestępstwem ładu prawnego i szansą na wygaszenie konkretnego konfliktu w skali makrospołecznej. Nie można także przejść obojętnie i nie zauważyć aspektu finansowego w postaci wyliczalnych oszczędności w budżecie Ministerstwa Sprawiedliwości. Poza tym istotny w mediacji pozostaje wymiar poczucia bezpieczeństwa społecznego, kształtowanego poprzez zwiększenie realnych szans na prawidłową

¹⁰ Tamże, s. 10-12.

¹¹ E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999, s. 16.

resocjalizację. Mediacja oznacza w aspekcie społecznym poprawę jakości komunikacji międzyludzkiej, pozwala też zwiększyć poziom tolerancji oraz spełnia walor prawno-edukacyjny. Osobną zaletą postępowania mediacyjnego jest możliwość wpływania na zmianę polityki karnej państwa z modelu restrykcyjnego (represyjnego) w stronę reedukacji i rekompensacji. Niepodważalną wartość mediacji należy łączyć z profilaktyką resocjalizacyjną i uczestnictwem społeczeństwa w tym zakresie¹².

Ponadto w dłuższej perspektywie czasowej satysfakcja z wykorzystania mediacji może być udziałem szeroko pojmowanego wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza w zakresie uproszczenia procedur sądowych i odciążenia systemu od zajmowania się mniej poważnymi przestępstwami. Mediacja może mieć zdecydowany wpływ na zmniejszenie liczby pozwów odszkodowawczych za szkody wyrządzone przestępstwem i niewątpliwie skracać czas rozpoznawania spraw karnych. Ponadto może zmniejszyć koszty funkcjonowania całego systemu jurysdykcji karnej. W konsekwencji mediacja może doprowadzić do rezygnacji (przynajmniej w części) z kary pozbawienia wolności, co z kolei może faktycznie ograniczyć przestępczość. Mediacja sprzyja też zasadniczo wzrostowi zaufania społecznego do instytucji wymierzających sprawiedliwość¹³.

Uwzględnić należy także, że mediacja, a dokładnie ugoda zawarta między stronami, nie rodzi skutków cywilnoprawnych, stąd też nie może stać się tytułem egzekucyjnym. W postępowaniu prywatnoskargowym można przekształcić ugodę mediacyjną w ugodę sądową poprzez powtórzenie jej treści przed sądem¹⁴.

3. O mediacji w postępowaniu karnym wykonawczym

Postępowanie mediacyjne w polskiej rzeczywistości pojawiło się w 1995 r., a w przepisach karnych po 1 września 1998 r., czyli z wejściem w życie kodeksów: karnego, postępowania karnego i karnego wykonawczego. Początkowo prowadzenie mediacji było możliwe wyłącznie w toku postępowania przygotowawczego oraz sądowego, ale przy wstępnej kontroli oskarżenia, przez co mediację stosowano w ograniczonym zakresie. Dopiero po wprowadzeniu przepisu art. 23a do Kodeksu postępowania

¹² W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza – początek rewolucji polskiego prawa karnego*, Gdańsk 2006, s. 66.

¹³ A. Murzynowski, *Instytucja mediacji jako czynnik humanizacji w stosowaniu prawa karnego w Polsce*, [w:] M. Fajst, M. Platek (red.), *W kręgu kryminologii romantycznej*, Warszawa 2004, s. 210 i n.

¹⁴ A. Rękas, dz. cyt., s. 14-15.

karnego mediację można było stosować na każdym etapie procesu karnego, także w fazie wykonywania kary. Niewątpliwie najlepsze efekty mediacja osiągać powinna w postępowaniu przygotowawczym, w myśl obiegowego hasła o korzyściach wynikających z szybkości postępowania, gdyż właśnie wtedy wykorzystuje się walor prostoty i ekonomiki procesowej. Praktyka wskazuje jednak na funkcjonowanie trendów słabego wykorzystywania mediacji zwłaszcza na etapie przygotowawczym i przerwienia tej instytucji na kolejne fazy procesu karnego. Stąd też mediacja powoli (być może zbyt wolno?) wpisuje się w świadomość skazanych odbywających bezwzględną karę pozbawienia wolności. Wyniki kwerendy przeprowadzonej wśród części populacji skazanych wskazują, co i jak wiele jest jeszcze do zrobienia w tej materii. Z badań wynika, że niektórzy osadzeni (niestety Autorka badań nie posługuje się żadnymi parametrami socjologicznymi) odczuwają żal z powodu popełnienia przestępstwa i w związku z tym chcą przeprosić pokrzywdzonego. Mają też świadomość tego, że ofiara przestępstwa może odczuwać lęk przed spotkaniem stron, gdyż ma w pamięci ciężar wyrządzonej krzywdy. Formą zaradzenia tym trudnościom może okazać się przeproszenie osoby pokrzywdzonej przez napisanie i wysłanie listu. Obowiązek przeprosin może być jednym z elementów programu indywidualnego oddziaływań penitencjarnych lub oddziaływań terapeutycznych. Jednakże pokrzywdzeni z reguły nie odpisują na tego typu listy, traktują je jako przejawy mobbingu, co w rezultacie jeszcze bardziej może zaostrzyć istniejący konflikt. Mediacja na etapie wykonywania kary jest jednak ostatnią deską ratunku, zwłaszcza dla tych skazanych, którzy po odbyciu kary chcą naprawić zaburzone relacje z ofiarą (zwłaszcza w rodzinie lub sąsiedztwie)¹⁵.

Niezależnie od tego, mediacja w postępowaniu wykonawczym to instytucja aspirująca do całkowitego przemodelowania dotychczasowego sposobu rozumienia idei wykonywania kary. Konkretnie może okazać się pomocna w stosowaniu takich instytucji, jak opinia przed udzieleniem pierwszej i kolejnych przepustek, przerwa w odbywaniu kary pozbawienia wolności, wnioski o przedterminowe zwolnienie z odbywania kary, zmiana typu i rodzaju zakładu karnego¹⁶.

Warto odnotować, że ustawodawca przywołuje mediację po wyroku wyraźnie jedynie w art. 162 §1 Kodeksu karnego wykonawczego. Dotyczy to sytuacji przygotowania więźnia do warunkowego zwolnienia, a w konsekwencji do życia na wolności. Ma też uchronić osobę pokrzywdzonego przed powtórnią wiktymizacją. Jednak w Kodeksie karnym wykonawczym

¹⁵ A. Papierz, *Mediacja po wyroku*, „Mediator Polskiego Centrum Mediacji” 2009, nr 1, s. 48.

¹⁶ D. Wójcik, *Poglądy sędziów na temat mediacji w sprawach karnych*, [w:] K. Krajewski (red.), *Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, Warszawa 2007, s. 79 oraz M. Łagodziński, A. Dzierżyńska, *Mediacja po wyroku*, „Mediator Polskiego Centrum Mediacji” 2006, nr 2, s. 39.

na próżno szukać innych przepisów dotyczących mediacji lub tych uszczegółwiających procedurę mediacyjną dotyczącą tej instytucji przy udzielaniu warunkowego zwolnienia. Należy wówczas posilkować się art. 1 § 2 Kodeksu karnego wykonawczego i korzystać z odpowiedniego odesłania wynikającego z art. 23a Kodeksu postępowania karnego. Stąd też mediacja mogłaby znaleźć zastosowanie chociażby w takich decyzjach sądowych, jak zarządzenie wykonania kary, podjęcie postępowania warunkowo umorzono, odroczenie wykonania kary, prośba o ulaskawienie czy zastosowanie przez sąd wobec skazanego dobrodziejstwa z art. 152 Kodeksu karnego wykonawczego¹⁷.

Co warte zauważenia, w mediacji po wyroku można wyróżnić określone etapy postępowania typowe dla tego rodzaju spraw. Najpierw skazany powinien zwrócić się za pośrednictwem wychowawcy do dyrektora zakładu karnego z wnioskiem (prośbą) o uzyskanie możliwości uczestniczenia w mediacji. Może oczywiście od razu kierować swój wniosek do sądu penitencjarnego lub ośrodka mediacyjnego, ale każdorazowo potrzebna jest opinia przedstawiciela administracji więziennej, zwłaszcza wtedy, gdy mediacja ma być realizowana w warunkach penitencjarnych. Kolejny krok ubiegającego się o mediację więźnia związany jest z przedstawieniem pisemnej zgody skazanego na udział w mediacji i udostępnienie swoich danych osobowych mediatorowi. Dopiero wówczas dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego podejmuje stosowną decyzję. Jednak przed jej podjęciem dyrektor więzienia może zażądać sporządzenia opinii eksperckiej, np. psychologa, psychiatry, właściwego terapeuty lub kapelana. Ostatecznie, po udzieleniu zgody przez dyrektora zakładu, można udostępnić mediatorowi akta tej sprawy, której dotyczyć będzie mediacja. W kolejnej fazie postępowania mediator, zaznajomiwszy się już z aktami, powinien przeprowadzić ze skazanym rozmowę – zaproszenie na wstępne spotkanie informacyjne. Po uzyskaniu zgody pokrzywdzonego na pośrednią lub bezpośrednią mediację, proponuje się termin oraz miejsce spotkania mediacyjnego. Optymalnym rozwiązaniem jest możliwość prowadzenia postępowania w ośrodku mediacyjnym lub każdym innym miejscu poza więzieniem, jednak w sytuacji, gdy jest to niemożliwe, wybiera się wariant wewnątrz więzienia. Należy jednak temu miejscu nadać charakter intymności, co w więzieniu jeśli wprost nie jest niemożliwe, to na pewno wysoce utrudnione. Tym niemniej akceptacja dla takiego rozwiązania musi pochodzić od dyrektora i pokrzywdzonego. W dalszym etapie mediacja przebiega zgodnie z trybem przewidzianym w sprawach karnych przed wydaniem wyroku¹⁸.

¹⁷ J. Garbarz-Górka, *Mediacja w prawie karnym wykonawczym*, „Mediator Polskiego Centrum Mediacji” 2009, nr 3, s. 37.

¹⁸ Zob. A. Papierz, dz. cyt., s. 50.

Mediacja po wyroku musi być jednak traktowana jako mediacja specyficzna, chociażby ze względu na szczególne miejsce, jakim jest bez wątpienia zakład karny. Placówka o takim charakterze rządzi się swoimi prawami, które w istocie nie sprzyjają atmosferze właściwej dla mediacji. Przede wszystkim zakład karny nie spełnia i nigdy, co jest oczywiste, spełniać nie będzie warunku neutralności miejsca prowadzenia mediacji. Więzienie i jego mury stanowią faktyczną, a nade wszystko prawną barierę w zakresie możliwości swobodnego opuszczania ich przez skazanych, oczywiście poza sytuacjami, które formalnie na to zezwalają. Stanowi to przeszkodę zwłaszcza dla tych skazanych, którzy nie nabyli jeszcze uprawnień do ubiegania się o przepustkę (np. z uwagi na zbyt krótki pobyt w zakładzie). Rozwiązaniem problemu może okazać się przepustka udzielona w związku z potrzebą załatwienia ważnych dla skazanego spraw. Taką przesłanką według skazanego będzie udział w mediacji, natomiast w ocenie organu uprawnionego do udzielenia tzw. przepustki losowej, czyli sądu penitencjarnego lub dyrektora zakładu karnego, ta argumentacja może okazać się niewystarczająca. Warto zwrócić przy tym uwagę, że wnioskodawcą w sprawie takiej przepustki poza samym skazanym może być także mediator. Ten ostatni musi zatroszczyć się o uzyskanie dla siebie zgody na wstęp do zakładu karnego, co może okazać się zadaniem wcale niełatwym do wykonania, zwłaszcza w sytuacji dość nieufnego stosunku do mediacji osób spośród niższego – a mimo wszystko wpływowego – personelu więziennego. Kolejnym obowiązkiem mediatora jest otrzymanie zgody na prowadzenie mediacji w więzieniu. Utrudnienia związane ze wstępem i prowadzeniem mediacji w zakładzie karnym mogą w ostateczności skutecznie zniechęcić mediatora, a także pokrzywdzonego, do uczestnictwa w mediacji. Poza tym pobyt w zakładzie karnym na czas mediacji może okazać się dla pokrzywdzonego przeżyciem traumatycznym, szczególnie w kontekście wcześniejszych doznań związanych z uczestnictwem w procesie karnym. Z powyższych uwag wyłaniać się może dosyć skomplikowana rzeczywistość dotycząca warunków do mediacji w zakładzie karnym i pojawiać zasadne pytanie o to, czy warto angażować siły i środki w instytucję o nieokreślonych do końca efektach? Twierdząca odpowiedź na tak postawione pytanie wynika jednoznacznie z oczekiwań skazanych, zawartych w wynikach kwerendy przeprowadzonej wśród tej populacji. Skazani wyrażają zainteresowanie mediacją – jak wynika z badań – niemniej uważają, że instytucja ta jest zbyt mało spopularyzowana w środowisku więźniów, czyli potencjalnych uczestników tego postępowania. Nie zetknęli się z nią na etapie śledztwa ani w sądzie. Ponadto w trakcie pobytu w zakładzie karnym przeważnie nie przekazywano im informacji na temat możliwości podejmowania działań o charakterze pojednawczym ze sprawcą. Personel więzienny albo nie posiada wiedzy w tym zakresie, albo nie chce dzielić się nią i przyjmować na siebie kolejnych obowiązków ponad te

ustawowo już zawarowane¹⁹. Z badań A. Papierz klaruje się obraz skazanych obawiających się kontaktu z pokrzywdzonymi przez nich, gdyż w większości mają świadomość krzywdy im zadanej. Pomocna według skazanych byłaby sytuacja, w której pokrzywdzeni jako pierwsi wystąpiliby z wnioskiem o mediację. Autorka kwerendy przeprowadzonej wśród osadzonych w krakowskich więzieniach trafnie zauważyła, że mediacja nie może być efektywnie prowadzona w sytuacji sprawców zabójstw lub zgwałceń, jednak w tym drugim przypadku (przywoływane były doświadczenia z USA) może osiągnąć oczekiwane rezultaty, zwłaszcza w sferze psychicznej²⁰.

Trzeba uwzględnić, że celem podstawowym mediacji w przypadku warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego sprawcy jest zapewnienie pokrzywdzonemu poczucia bezpieczeństwa i spełnienie jego oczekiwań w tym zakresie przez oswojenie go z możliwością spotkania sprawcy na wolności i przekonanie go, że nie będzie zakłócał spokoju pokrzywdzonemu i jego rodzinie. W ugodzie mediacyjnej przed warunkowym zwolnieniem powinno się znaleźć miejsce na sprecyzowanie oczekiwań pokrzywdzonego co do jego bezpieczeństwa (również w znaczeniu osobistym) w relacji ze sprawcą. Daje to jednocześnie możliwość dowartościowania pokrzywdzonego, któremu pozwala się na osiągnięcie osobistej satysfakcji²¹.

Ponadto w postępowaniu karnym wykonawczym mediacja może pomóc w oddziaływaniu na prawidłowy przebieg resocjalizacji w tym znaczeniu, że pozwoli na zadośćuczynienie pokrzywdzonemu przez samego sprawcę. Poza tym ułatwi i wzmocni funkcję kontrolną wykonania wyroku w stosunku do skazanych na kary nieizolacyjne²².

4. O kapelanach więziennych ogólnie

Na początku należy dokonać próby zdefiniowania instytucji kapelana i kapelana więziennego. W myśl przepisów prawa kanonicznego kapelanem jest kapłan wyznaczony przez władzę zwierzchnią do pełnienia posługi duszpasterskiej w ściśle określonym środowisku (kan. 564 KPK)²³.

¹⁹ Autor wyraża tu własną opinię, z którą utożsamia się zapewne część respondentów oraz zdecydowana większość personelu więziennego anonimowo rozpytana przeze mnie na tę okoliczność.

²⁰ A. Papierz, dz. cyt., s. 49-50.

²¹ A. Murzynowski, dz. cyt., s. 212.

²² A. Rękas, dz. cyt., s. 15.

²³ M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, s. 84; E. Wilemska, *Kapelan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, kol. 650. Nazwa kapelan (*cappellanus*) pochodzi od łacińskiego rzeczownika *cappella*, który oznacza kaplicę, bądź oratorium, a więc mały kościół,

Kapelanowi oprócz wszystkich uprawnień, których wymaga właściwe sprawowanie troski pasterskiej, przysługuje także na mocy urzędu władza spowiadania wiernych jemu powierzonych, głoszenia im Słowa Bożego, udzielanie Wiatyku i namaszczenia chorych, a także sakramentu bierzmowania tym, którzy znajdują się w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 566 § 1 KPK). Kapłani pracujący na terenie zakładów karnych mają ponadto władzę zwalniania w tych miejscach z cenzur wiążących mocą samego prawa, ale niezarezerwowanych i niezadeklarowanych (kan. 566 § 2 KPK). Kapelani więzienni oprócz podstawowej roli pastoralnej w postaci głoszenia Słowa Bożego, udzielania sakramentów oraz moderowania i animowania życia religijnego w więzieniu, wykonują także rolę korekcyjno-oddziałyującą i organizacyjno-integrującą²⁴.

Natomiast szczególne uprawnienia kapelana, związane z prowadzonym postępowaniem karno-wykonawczym, można wyprowadzić z art. 42 kkw, w którym stanowi się, że „osoba godna zaufania” i działająca wyłącznie w interesie skazanego może w jego imieniu składać wnioski, skargi i prośby do właściwych organów, instytucji, fundacji, organizacji oraz innych instytucji wymienionych w art. 38 § 1 kkw. Nie ma żadnej wątpliwości, że kapelani więzienni spełniają wszelkie kryteria, którym powinna odpowiadać osoba godna zaufania. Niemniej praktyka stosowana w tym zakresie wskazuje na to, że osadzeni zupełnie wyjątkowo korzystają z takiej możliwości. Wynikać to może z niewiedzy osadzonych bądź kapelanów. Faktycznie duszpasterze więzienni powinni reprezentować interesy więźniów i działać na ich korzyść, niezależnie od udzielonych pełnomocnictw. Trudno nie zgodzić się także z oceną, że „kapelani więzienni i osoby świeckie, wypełniając swoje tradycyjne role, stali się równocześnie najlepszymi strażnikami moralności i otwartości polskiego systemu penitencjarnego. Są także wiarygodnymi świadkami praworządnego postępowania kadry z osobami pozbawionymi wolności”²⁵.

Jeśli chodzi o możliwość usunięcia kapelana, kan. 572 KPK odsyła do kan. 563 KPK. W myśl tego przepisu, decyzję w tym zakresie podejmuje ordynariusz miejsca, ale na podstawie słusznej przyczyny. Jeżeli kapelan byłby zakonnikiem, to usunąć go może zarówno ordynariusz miejscowy, po

w odróżnieniu od parafialnego (zob. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Tom II. Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie*, Olsztyn 1986, s. 289).

²⁴ J. Nikolajew, *Rola kapelana więziennego w procesie resocjalizacji skazanych. Doświadczenia okręgu lubelskiego*, [w:] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak (red.), *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, Poznań-Gdańsk-Warszawa 2008, s. 375-376. Z kolei F. Lempa wśród ról kapelańskich wyróżnia niesienie pomocy religijnej, humanitarnej i kulturowej (F. Lempa, *Posługa kapelana więziennego*, [w:] F. Prusak (red.), *Przestępczość w Polsce w latach 90*, Warszawa 2000, s. 116).

²⁵ D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów (rekonstrukcja standardów oraz ich znaczenie dla polskiego prawa i praktyki penitencjarnej)*. *Zarys wykładu*, Toruń 1998, s. 140.

powiadomieniu właściwego przełożonego zakonnego, jak i tenże przełożony po powiadomieniu ordynariusza²⁶.

Rozszerzając rozważania na inne związki wyznaniowe, można stwierdzić, że kapelanami więziennymi są duchowni. Trzeba wyjaśnić, że za duchownych zgodnie z art. 12 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania²⁷ uważa się osoby ustanowione duchownymi zgodnie z normami prawa wewnętrznego Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej²⁸.

Przedmiotem troski kapelańskiej w pierwszej kolejności pozostają więźniowie. Kapelan więzienny swoją posługą obejmuje jednak również rodziny więźniów oraz personel więzienny i członków ich rodzin. W sposób wyraźny wskazuje na to stosowana nomenklatura. W przeciwnym razie Naczelny Kapelan Więziennictwa musiałby przyjąć nazwę Naczelnego Kapelana Więźniów. Istotą pracy kapelana więziennego jest realizacja posług religijnych i interpersonalne kontakty oparte na chrześcijańskim świadectwie życia. Przykład świętości życia kapelana ma uświadamiać więźniom konieczność postępowania zgodnie z zasadami moralności chrześcijańskiej, krytycznego podejścia do dotychczasowego, przestępczego (grzesznego) życia i zrozumienia potrzeby nawrócenia²⁹.

Konkludując można przyjąć, że kapelanem jest osoba delegowana przez odpowiednią władzę religijną do opieki duchowej nad określoną grupą wyznawców. Różnice mogą dotyczyć zakresu przyznanych im uprawnień kościelnych (w tym sakramentalnych, o ile takie występują), uzyskania święceń duchownych czy też zakresu podległości władzy świeckiej³⁰.

W zakresie pozycji formalno-prawnej kapelani więzienni podlegają podwójnej władzy. Po pierwsze, podlegli są właściwym władzom religijnym (w Kościele katolickim i wielu Kościołach chrześcijańskich – biskupowi diecezjalnemu, natomiast w pozostałych związkach wyznaniowych ustanowionym w nich przełożonym). Po drugie zaś, podlegają właściwemu dyrektorowi zakładu karnego lub aresztu śledczego. Odpowiedzialność

²⁶ P. Wojtas, *Projekt statutu kapelana więziennego*, [w:] *Kapelani wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej. Rekolekcje i ogólnopolskie seminarium kapelanów więziennych*, Zalesie 1992, s. 52.

²⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania; tekst jedn. Dz. U. z 2005 r., Nr 231, poz. 1965. z późn. zm.

²⁸ Najbardziej charakterystyczną cechą duchownych jest powołanie ich do publicznego sprawowania funkcji sakralnych (zob. D. Walencik, *Duchowni*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008, s. 960-961).

²⁹ Te zadania kapelana więziennego opierają się wprost na podstawach teologiczno-biblijnych, nie zaś prawnych, i nie wynikają z jakichkolwiek przepisów (zob. P. Wojtas, dz. cyt., s. 53).

³⁰ W świadomości wielu funkcjonariuszy więziennictwa (choć nie tylko) funkcjonuje stereotypowe przeświadczenie, że kapelanami mogą być wyłącznie osoby wyświęcone. Wynika to w sposób oczywisty z katolickich tradycji, w których wyrastają kolejne pokolenia Polaków (zob. T. Głowik, *Raport o duszpasterstwie więziennym*, Materiały CZSW, Warszawa 2008, s. 8).

o charakterze pracowniczym dotyczy sytuacji zatrudnienia kapelanów na podstawie umowy o pracę³¹.

Zgodnie z polskim prawem penitencjarnym posługę duszpasterską w więzieniu sprawować mogą kapelani więzienni wyznaczeni do tego przez odpowiednią władzę duchowną³². Przepisy wyraźnie odróżniają pojęcie kapelana (którym, jak wynika z § 3 rozporządzenia w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, może być tylko duchowny) i osoby świeckiej zaangażowanej w duszpasterstwo więzienne. Przykładowo we Francji i na Ukrainie nie występuje rozróżnienie na kapelana i osobę świecką, których traktuje się jednakowo pod względem uprawnień kapelańskich rozumianych w kategoriach etatowych i uposażeniowych, nie zaś kanonicznych. Natomiast w angielskim systemie penitencjarnym kapelanem może zostać jedynie duchowny Kościoła anglikańskiego, a wszyscy pozostali duchowni pełnią funkcję specjalnych opiekunów religijnych. Wszyscy jednak otrzymują stosowne wynagrodzenie według przepisów wydanych przez Ministra Spraw Wewnętrznych. Pastor anglikański może odwiedzać swoich wyznawców codziennie, a wyznawcy religii nieanglikańskich korzystają z posług swoich duchownych jedynie w miarę możliwości³³. Kierownicy jednostek organizacyjnych więziennictwa (głównie dyrektorzy zakładów karnych i aresztów śledczych) tylko duchownych traktują jako podmioty umów o pracę bądź umów o charakterze cywilno-prawnym. Osoby świeckie świadczą posługę w oparciu o stałą bądź jednorazową zgodę władz więziennych odpowiedniego szczebla. Szczególne traktowanie duchownych jest wyrazem uznania dla ich fachowego przygotowania do prowadzenia działalności duszpasterskiej³⁴.

Fundamentalne znaczenie dla możliwości prowadzenia działalności duszpasterskiej w więzieniu ma formalne skierowanie do tej posługi wystawione przez władzę religijną. Tylko na podstawie takiego skierowania możliwe jest zawarcie umowy o wykonywanie posług religijnych w wię-

³¹ We Francji kapelanów więziennych wprost nazywa się „urzędnikami nieplanowanymi”. Objęci są systemem ubezpieczenia społecznego i podlegają specjalnym reżimom urzędników państwowych (zob. B. Basdevant-Gaudemet, *Państwo i Kościół we Francji*, [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, Wrocław 2007, s.141).

³² Zob. § 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych; Dz. U. Nr 159, poz. 1546.

³³ Z. Lasocik, *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993, s. 64-65. Podobnie w Estonii kapelanami więziennymi mogą być tylko członkowie Kościołów należących do Estońskiej Rady Kościołów (M. Kiviorg, *Państwo i Kościół w Estonii*, [w:] G. Robbers (red.), dz. cyt., s. 108).

³⁴ Kwestia kwalifikacji specjalnych wymaganych do pracy z osobami pozbawionymi wolności wymaga jednak uporządkowania (zob. J. Sikorski, *Duszpasterstwo więzienne*, [w:] R. Kamiński, B. Dróżdź (red.), *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin 1998, s. 314).

zieniu, a obowiązujące przepisy nie określają żadnych dodatkowych warunków, które musiałyby być spełnione przez osobę podejmującą posługę kapelańską. Odmienne rozwiązanie przyjęto we Francji. Obowiązujące tam przepisy dosyć rygorystycznie określają kryteria dotyczące osób, które mogą pełnić posługę kapelańską w więzieniu. Przede wszystkim zaś stanowią, że do zatrudnienia kapelana więziennego – oprócz decyzji właściwych władz kościelnych – konieczna jest również akceptacja władz świeckich (ministrów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości, więziennej centrali oraz władz szczebla wojewódzkiego). Kapelan musi respektować zakaz nielegalnych kontaktów i mieć świadomość czasowości swojej posługi. Powinien być wierny zasadom swojej religii oraz aktywnie uczestniczyć w życiu swojego Kościoła. Ponadto ma się odznaczać umiejętnością pracy w zespole i otwartością na inne religie. Pożądaną cechą jest zrównoważona osobowość oraz wiek fizyczny (nieprzekraczający 65 lat). Do zatrudnienia dochodzi po odbyciu trwającego od 2 do 6 miesięcy stażu więziennego. Uprawnienie kapelana do pracy w więzieniu nosi często nazwę mandatu, który może być przedłużany pięciokrotnie, z tym że długość każdorazowego „mandatu” może trwać jedynie 2 lata³⁵.

Obowiązek upewnienia się o zdatności duchownego do pełnienia funkcji kapelana więziennego obciąża właściwe władze religijne. Trzeba się bowiem zgodzić z poglądem, że „pracy duszpasterskiej nie może wykonywać przypadkowa osoba, która udaje się do zakładu karnego. Dlatego powinniśmy się też zastanowić nad kształceniem księży, duszpasterzy, którzy będą pracować w zakładzie karnym”³⁶. Od posługujących w środowisku osób uwięzionych wymaga się pełnego i wszechstronnego przygotowania duszpasterskiego, którego konieczność wynika przede wszystkim ze specyfiki miejsca, problemów dotyczących psychiki więźniów, przepisów penitencjarnych i nieformalnych zasad funkcjonujących w więzieniu³⁷.

5. O kapelanie więziennym – mediatorze

Na wstępie należy zadać pytanie, czy kapelan *in genere* może być mediatorem w postępowaniu karnym wykonawczym. Odpowiedź nie jest łatwa. Przepisy dotyczące formalnych kwalifikacji przewidzianych dla me-

³⁵ J. Nikolajew, *Miejsce duszpasterstwa we francuskim systemie penitencjarnym*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11, s. 256.

³⁶ A. Zoll, *Głos w dyskusji*, [w:] J. Zagórski (red.), *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych*, Warszawa 2004, s. 28.

³⁷ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 233.

diatorów nie wyłączają z tej grupy kapelanów, tak jak czynią to w przypadku innych grup zawodowych. Niewątpliwie kapelan, jako duchowny, to osoba godna zaufania (kwestie te zostały omówione wcześniej). Tyle że kapelan będący przedstawicielem skazanego jako mediator nie spełni kryterium bezstronności wobec stron konfliktu (w tym przypadku sprawcy – skazanego), skoro działa wyłącznie na jego korzyść. Stąd też wydaje się, że ten szczególnie przypadek wyłącza możliwość pełnienia przez kapelana funkcji mediatora. Natomiast w każdej innej sytuacji, w której konkretny kapelan nie został ustanowiony przedstawicielem konkretnego skazanego, może zostać mediatorem, oczywiście po spełnieniu wymogów dotyczących obywatelstwa, niekaralności, pełni praw obywatelskich i władania językiem. W przypadku kapelanów więziennych z wypełnieniem tych wymogów nie powinno być trudności, zwłaszcza że wcześniej musieli je spełnić, aby uzyskać skierowanie do pracy w zakładzie karnym ze strony właściwej władzy religijnej³⁸.

Stąd też należy zastanowić się nad kolejnym ustawowym progiem przewidzianym dla mediatorów w postaci posiadania umiejętności likwidowania konfliktów. Generalnie kapelani są w stanie sprostać temu wymogowi, gdyż posiadają odpowiednie wykształcenie (w większości teologiczne) i doświadczenie duszpasterskie sprzyjające realizacji zadań ograniczających konflikty, łagodzących napięcia i wskazujących sposoby radzenia sobie w przyszłości. Zresztą wielu kapelanów więziennych posiada odpowiednie certyfikaty terapeutyczne, również w zakresie treningu zastępowania agresji. Tym bardziej, że spora grupa spośród nich to także absolwenci studiów i szkoleń z zakresu psychologii, pedagogiki czy resocjalizacji³⁹.

Kolejnym formalnym warunkiem stawianym wobec mediatorów jest posiadanie przez nich wiedzy wystarczającej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Problem polega na tym, że brakuje przepisów szczegółowo określających to, co kryje się pod tym pojęciem. Jedynie z doświadczenia wynika, że chodzi tu najwyraźniej o ogólną wiedzę z zakresu prawa, psychologii, pedagogiki, socjologii i innych dziedzin życia społecznego pomocnych w rozwiązywaniu kwestii spornych. Ponadto przepisy nie wskazują poziomu tej wiedzy i formalnych przesłanek, po spełnieniu których poziom wiedzy będzie „wystarczający”. Nie mówi się też o konieczności weryfikowania posiadanej już wiedzy, co wcale nie oznacza braku obowiązku ciągłego jej pogłębiania. Szkoleniom mediatorów wiele uwagi poświęca Polskie Centrum Mediacji. Najbardziej efektywnym czyn-

³⁸ J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012, s. 207-208.

³⁹ J. Nikołajew, *Wychowawcza, terapeutyczna i kulturotwórcza rola kapelana więziennego*, [w:] T. Guz, W. Bednaruk, M. Pałubska (red.), *Ius et historia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Markiewiczowi*, Lublin 2011, s. 401.

nikiem weryfikującym jest jednak liczba zawartych przy udziale konkretnej osoby ugód mediacyjnych, świadczących niewątpliwie o wypełnieniu przed nią warunku posiadania wiedzy „skutecznej” w mediacji⁴⁰.

Rękojmia należytego wykonywania obowiązków mediatora ujęta w odpowiednich przepisach z założenia ma legitymizować osobę kandydata na mediatora do odpowiedniego wpisu sądowego. Jednak przyjęcie takiej perspektywy patrzenia na kandydatów może być jedynie przejawem niewłaściwego (będącego nadużyciem) korzystania z klauzuli generalnej o rękojmi. Bowiem przepisy ministerialnego rozporządzenia dotyczącego mediacji karnych nie definiują pojęcia ani rękojmi, ani wykonywania obowiązków, ani tym bardziej nie tłumaczą, na czym polega należyty poziom wykonywania obowiązków mediatora. Wydaje się więc, że ten ustawowy wymóg dla mediatorów mógłby zostać usunięty z przepisu bez większej szkody dla jego rozumienia i praktycznego stosowania, gdyż wcześniej określone warunki dokonują konwalidacji jego ewentualnego braku wśród wymogów kandydackich. Pomijając te z istoty teoretyczne dywagacje należy przyjąć, że w świetle istniejącego wciąż obowiązku spełnienia kryterium rękojmi należytego wykonywania obowiązków przez mediatorów – kapelanów więziennych próg ten nie stanowi bariery nieprzekraczalnej. Duchowni z zasady są osobami wiarygodnymi, o określonej pozycji społecznej i posiadającymi cechy osobowościowe ułatwiające im nawiązywanie poprawnych relacji interpersonalnych, co zarówno w pracy duszpasterskiej, jak i mediacyjnej stanowi warunek *sine qua non*⁴¹.

Osobę mediatora – kapelana więziennego muszą cechować określone przymioty charakterologiczno-osobowościowe. Przede wszystkim jest to spokojny i wytonowany stosunek do stron konfliktu, któremu z jego istoty towarzyszą widoczne emocje ofiary, jak i sprawcy przestępstwa. Należy pamiętać, że to w obecności mediatora dochodzi do konfrontacji pomiędzy skrzywdzoną przez przestępstwo ofiarą a sprawcą, „skrzywdzonym” w jego ocenie poprzez ekskluzję społeczną w postaci osadzenia w więzieniu. Zadaniem kapelana – mediatora jest więc tutaj znalezienie emocjonalnej równowagi dla dwóch „skrzywdzonych” na swój sposób stron postępowania mediacyjnego. Inna z cech mediatora – kapelana łączyć się musi z rzeczowym wyjaśnieniem stronom konsekwencji zawarcia ugody mediacyjnej i jej skutków, również w wymiarze religijnym. Pożądaną cechą mediatora – duchownego jest tu umiejętność zwrócenia przez niego szczególnej uwagi na wartości moralne i ewentualne zmiany o charakterze osobowościowym, zwłaszcza

⁴⁰ J. Nikolajew, *Model szkolenia kapelanów więziennych. Doświadczenia i propozycje*, [w:] R. Kalina, P. Łapiński, R. Poklek, K. Jędrzejak (red.), *Ustawiczna edukacja obronna dla bezpieczeństwa wewnętrznego i narodowego*, Kalisz 2009, s. 212-215.

⁴¹ I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 176.

w przypadku skazanego. W celu osiągnięcia kompromisu mediator – kapelan powinien zadbać o utrzymanie przez strony ciągle życzliwej i nieagresywnej komunikacji, w efekcie ograniczającej wzajemne roszczenia na rzecz ugodowego załatwienia konfliktu. To, co przypisywane jest duchownym *in abstracto*, a w postępowaniu mediacyjnym może być konkretnie wykorzystane, to ich umiejętności pedagogicznego (nauczycielskiego) czuwania nad przebiegiem mediacji, zwłaszcza w ostatniej fazie przed ugodą. Jednak warunkiem wypełnienia tych kapelańsko-mediatorskich zadań jest przede wszystkim zgoda obu stron na osobę duchownego (kapelana) jako mediatora ich sporu. Przynależność konfesyjna stron nie powinna tu być przeszkodą, podobnie jak i przekonania ateistyczne lub agnostyczne. Przyjęcie klucza wyznaniowego może okazać się wręcz przeszkodą w realizacji celu mediacyjnego. Najbardziej istotną kwestią w tym kontekście wydaje się być autorytet duchownego jako przedstawiciela władzy religijnej, bez względu na przynależność religijną stron. Zaufanie kapelańskie, zwłaszcza ze strony więźniów, stanowi wartość samoistną, zaś w przypadku ofiary przestępstwa może być okazją do jej uczestnictwa w nowych relacjach z osobą duchownego⁴².

Trzeba także stwierdzić, że obecność kapelana w mediacji może nadać temu postępowaniu cechy działania administracyjnego z wykorzystaniem wartości religijnych. Przepisy mediacyjne nie stoją w sprzeczności z zasadą kreowania nowych wartości, zwłaszcza dla tych stron, które nie miały dotąd możliwości zetknięcia się z czytelnym przekazem dotyczącym dobra i zła, rozumianych w wymiarze etycznym bądź religijnym. Dotyczy to przede wszystkim sprawców czynów przestępczych, choć w równej mierze także ofiar przestępstw wychowanych w świecie pseudowartości. Tak więc kapelan – mediator daje dodatkową gwarancję, że ugoda mediacyjna może być końcową formą zadośćuczynienia za wyrządzoną krzywdę w znaczeniu społecznym i religijnym. Warto jednak zwrócić uwagę na zachowanie wyważonych granic argumentacji religijnej, tak aby mediacja nie przerodziła się w formę indoktrynacji religijnej⁴³.

Last but not least pozostaje odpowiedź na pytanie o skuteczność mediacji przeprowadzanych przez kapelanów więziennych. Trudno o jednoznaczność w odpowiedzi, gdyż Ministerstwo Sprawiedliwości nie prowadzi statystyk w tym zakresie. Wydaje się jednak uprawnione twierdzenie, że trudno omawiać tę kwestię, korzystając jedynie z parametrów statystycznych. Nie o ilość wszak, a o jakość mediacji w Polsce tu chodzi, tym bardziej, że pomimo upływu wielu lat od wprowadzenia tej instytucji w kraju, sprawiedliwość

⁴² J. Nikolajew, *Duszpasterstwo więzienne. Tradycje. Teraźniejszość. Perspektywy*, Lublin 2009, s. 111-114.

⁴³ J. Nikolajew, *Miejsce duszpasterstwa penitencjarnego w powrocie do wolności skazanych na podstawie kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku i rozwiązań innych państw*, [w:] S. Lelental, G. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok 2009, s. 394-395.

naprawcza rodzi się w bólach. I jeszcze jedna uwaga. Z efektywnością mediacji kapelańskich jest tak samo, jak z efektywnością kapelaństwa więziennego w ogólności. Trzeba pamiętać, że mediacji i resocjalizacji nie da się wymierzyć, mimo czynienia prób w tym zakresie. One po prostu są⁴⁴.

6. Zakończenie

Mediacja w postępowaniu wykonawczym stosowana jest raczej sporadycznie, zwłaszcza w zestawieniu z częstszym korzystaniem z tej instytucji w postępowaniu przygotowawczym, a potem sądowym. Do rzadkości należy fakt wykorzystania jako mediatorów osób duchownych będących kapelanami więzienia. Praktyka istniejąca w Polsce w zakresie mediacji stosowanej po wyroku pokazuje, że nie wykorzystuje się we właściwym stopniu odpowiedniego potencjału mediatorskiego w osobach kapelanów. Z uwagi na swoje ogólne kwalifikacje i przygotowanie zawodowe do pracy z więźniami mogliby oni stać się mediatorami *ad hoc* bez większego zaangażowania sił i środków w proces adaptacyjny do nowej roli. Trzeba pamiętać, że przecież kapelaństwo więzienne w części realizuje już zadania mediacyjne (w sytuacji, gdy rozwiązuje konflikty w więzieniu i odsłania przed osadzonymi wartości religijne, które *in fine* mogą być umiejętnie wykorzystane w mediacji). Poza tym zaletą mediatorów – kapelanów więziennych może być to, że znają już środowisko więzienne z jego specyfiką, uwarunkowaniami i ograniczeniami. Nie muszą starać się także o uzyskanie zgody na wejście do zakładu karnego, gdyż z tego uprawnienia korzystają na mocy wcześniej uzyskanych zezwoleń. Generalnie wydaje się także, że dyrekcje więzień, sprzyjające z zasady obecności duchownych w więzieniu, chętniej zgodziłyby się na ich mediatorską działalność niż w przypadku innych osób, wcześniej nieznanych. Jest to bez wątpienia atut kapelański, choć dostępnych badań socjologicznych w tym zakresie jak dotąd nie prowadzono. Pozostaje zatem konieczność prowadzenia kwerendy, z udziałem kapelanów więziennych, dyrektorów więzień, skazanych i pokrzywdzonych, w kierunku sprecyzowania oczekiwań poszczególnych grup na temat możliwości i efektywności działań mediacyjnych w postępowaniu karnym wykonawczym. Trudno wcześniej wyciągać wnioski, choć te wydają się być optymistycznymi już dziś. Kapelani więzienni bowiem ugruntowali sobie przez lata obecności w więzieniach określoną stabilną pozycję, zdecydowanie najsilniejszą spośród wszystkich etatowych i nieetatowych sprzymie-

⁴⁴ J. Nikolajew, *Specyfika duszpasterstwa więziennego w Polsce. Prezentacja badań własnych*, „Teologia w Polsce” 2009, nr 1 (3), s. 162.

rzeńców więźniów. Tak więc grzechem zaniechania byłoby zmarnowanie możliwości wykorzystania kapelanów jako mediatorów. Próba uczynienia ich takimi na szerszą skalę pozbawiona jest ryzyka niepowodzenia, a w sytuacji sprawdzenia się takiego rozwiązania, polski system penitencjarny otwiera jeszcze jedno, do tej pory mało używane, wejście.

Słowa kluczowe: kapelan więzienny, mediacja, postępowanie karne wykonawcze

PRISON CHAPLAIN AS A MEDIATOR IN CRIMINAL ENFORCEMENT LAW

Summary

The first part of the article focuses on the issue of mediation in general. It attempts to define mediation and presents the principles of mediation and refers to the needed features of a mediator. It sets also the exemptions from mediation particular working groups.

In the second part, the authors describes the issues of the mediation in criminal law: the tradition of mediation, mediators, and principles of mediation in criminal cases are presented. The author refers also to the European Union directives in regards to the principles of mediation in criminal cases and to the issue of criteria for mediation in criminal cases and the benefits of conducting mediation in such matters for the perpetrator, the victim and the justice system in its broad social aspect.

The next part of the article brings us to the issue of a mediation in criminal enforcement law. The author refers to the results of studies on the detained in regards to their expectations towards mediation after the verdict. Then, the stages of mediation proceedings in the phase of criminal enforcement law are described, followed by the author's thoughts on the difficulties in execution in the penitentiary institutions (including those of administration of the correction department).

The legal solutions of a prison chaplain in general are described in the next part of the article. Here, the author refers to the issue of the general qualifications of the chaplain and the possibility of conducting a mediation by a reliable person and to the chaplain's scope of duties in general.

The next section of the article analyzes the issues of performing mediator's duties by prison chaplains. The authors presents not only the legal grounds for using prison chaplains in mediation but also the practice of not using them.

In the conclusion the author suggests the broader use of mediation after the verdict with the active role of the prison chaplains as the mediators arguing that they do have the proper qualifications for conducting a mediation in general and that they are aware of the prison life reality gained while performing the duties of a prison chaplain.

Key words: prison chaplain, mediation, criminal enforcement law

ТЮРЕМНЫЙ КАПЕЛЛАН КАК МЕДИАТОР В УГОЛОВНОМ ИСПОЛНИТЕЛЬНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Резюме

В начале статьи, автор занимается вопросами медиации в целом. Он пытается дать определение понятию медиации, а затем перечисляет принципы медиации и описывает черты медиатора, необходимые в медиации, и исключает из медиации определенные профессиональные группы..

Во второй части статьи рассматриваются вопросы, касающиеся медиации в уголовных делах. Здесь автор обращается к традициям этого института, к медиаторам в этой категории дел, а также к принципам медиации в уголовном процессе. Он обращает также внимание на директивы ЕС, которые касаются принципов медиации в уголовном процессе. Далее автор описывает вопрос квалифицирующих предпосылок отбора для медиации в уголовном судопроизводстве. Затем рассматриваются вопросы преимуществ от медиации для правонарушителя, жертвы, правосудия и в более широком общественном подходе.

В третьей части статьи автор концентрируется на медиации на стадии уголовно-исполнительного процесса. Здесь приводятся результаты исследований, проведенных среди осужденных, которые касаются их ожиданий от института медиации после вынесения приговора. Далее автор концентрирует внимание на этапах медиационного производства в уголовно-исполнительной фазе. Он в этом месте указывает также на трудности, вытекающие из реализации в условиях пенитенциарного учреждения (включая лежащие на стороне пенитенциарной администрации).

Следующая часть этой статьи касается института тюремного капелланства в целом. Автор рассматривает такие вопросы, как общие квалификации капеллана, возможность исполнения функций лица, заслуживающего доверия, и заданий капеллана.

В пятой части статьи анализируются вопросы исполнения заданий медиатора тюремным капелланом. Автор указывает как на юридические возможности использования капелланов в медиации, так и на то, что в практике это не берется во внимание.

В заключение автор высказывается за более широким, чем до сих пор применением института медиации после приговора с учетом роли капеллана-медиатора. Среди аргументов за присутствием тюремных капелланов в медиации главными являются их соответствующее приготвление к исполнению медиационных функций в общем, а также их знание реалий тюремной жизни, приобретенные ранее, во время исполнения функции капеллана в тюрьме.

Ключевые слова: тюремный капеллан, медиация, уголовно-исполнительное производство

RAFAL SURA*

DZIAŁALNOŚĆ BANKOWEGO FUNDUSZU GWARANCYJNEGO A INTERES PUBLICZNY

I.

Bankowy Fundusz Gwarancyjny (dalej: BFG) posiada swoistą odrębność i jest samodzielnym podmiotem prawa publicznego, wykonującym swoje zadania i wyposażonym w osobowość prawną¹. Jego podstawowym zadaniem jest ochrona depozytów na wypadek upadłości banku. Zadanie to Bankowy Fundusz Gwarancyjny wykonuje w szeroko pojętym interesie publicznym², przyczyniając się do realizacji dobra wspólnego, jakim jest stabilność systemu finansowego³. Możliwe jest też nieco inne podejście do kwestii realizowania przez BFG interesu publicznego. Otóż na owy interes składa się jakby suma interesów deponentów z jednej strony oraz suma interesów państwa z drugiej strony. Każdy posiadacz depozytów ma prawo oczekiwać od państwa zapewnienia im bezpieczeństwa, które wiąże się między innymi z możliwością dysponowania nimi w dowolnej chwili. Z kolei państwo, tworząc organy i wyposażając je w odpowiednie władztwo, ma prawo wymagać od nich, aby stały na straży bezpieczeństwa finansowego obywateli.

Przy wykonywaniu swoich funkcji BFG nie występuje w stosunkach z bankami objętymi systemem gwarancji jako podmiot równorzędny, ale realizuje władcze uprawnienia. Oznacza to, że jego zdolność prawna

*Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II i Uniwersytet Rzeszowski.

¹ Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, Warszawa 2008, s. 321.

² Na temat interesu publicznego szczegółowe rozważania zob. A. Duda, *Interes prawny w polskim prawie administracyjnym*, Warszawa 2008, s. 19-26.

³ K. Chochołowski, *Status prawny Bankowego Funduszu Gwarancyjnego. Studium administracyjno-prawne*, Tarnobrzeg 2010, s. 119.

wykracza poza sferę prawa prywatnego. Fakt ten sprawia, że bezsprzecznie BFG może być zaliczany do kategorii osób prawa publicznego⁴.

Działalność Bankowego Funduszu Gwarancyjnego reguluje ustawa z dnia 14 grudnia 1994 roku o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym⁵. Z dniem wejścia jej w życie 17 lutego 1995 roku zalecenia Dyrektywy 94/19/WE w sprawie systemów gwarantowania depozytów bankowych⁶ w zasadniczej części zostały implementowane do polskiego porządku prawnego. Do podstawowych zadań Bankowego Funduszu Gwarancyjnego należy:

1. gwarantowanie środków pieniężnych zgromadzonych w bankach objętych obowiązkowym systemem gwarantowania do wysokości określonej ustawą;

2. zapobieganie upadłościom banków poprzez udzielanie pomocy finansowej w przypadkach powstania niebezpieczeństwa niewypłacalności;

3. gromadzenie i analizowanie informacji o bankach objętych systemem gwarantowania.

Uczestnictwo w systemie gwarantowania jest obligatoryjne dla wszystkich banków mających siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (banków krajowych), bez względu na formę ich działalności. Zasada ta dotyczy banków państwowych, akcyjnych i spółdzielczych. Podmiotami objętymi systemem gwarantowania są również oddziały banków z siedzibą poza obszarem Unii Europejskiej, działające na terytorium Polski, o ile nie należą do żadnego systemu gwarantowania lub ich poziom gwarancji jest niższy od tego, który zapewnia polski system⁷. Zgodnie z zasadami przyjętymi w Unii Europejskiej, oddziały banków mających siedzibę w innych państwach będących członkami Unii Europejskiej, wykonujące działalność na terytorium Polski, przynależą do systemu gwarantowania depozytów kraju macierzystego – kraju siedziby.

Aksjologiczne podłoże dla tak funkcjonującego systemu gwarancji depozytów stanowi przede wszystkim dążenie prawodawcy do zapewnienia stabilności systemu finansowego i bezpieczeństwa finansowego swoich obywateli, co niewątpliwie sprawia, że BFG realizując swoją misję, działa w interesie publicznym. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt reagowania unijnego prawodawcy na impulsy płynące z rynku w celu dostosowywania mechanizmów gwarancyjnych do nowych zagrożeń, mającego na celu utrzymanie u obywateli zaufania do instytucji finansowych. Zgodnie

⁴ Por. P. Zawadzka, *Ustawa o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 266.

⁵ Tekst jedn. Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 711 z późn. zm.

⁶ Dz. U. UE z 1994 r., L 135, s. 5 z późn. zm.

⁷ O. Szczepańska, P. Sotomska-Krzysztofik, M. Pawliszyn, A. Pawlikowski, *Instytucjonalne uwarunkowania stabilności finansowej na przykładzie wybranych krajów*, „Materiały i Studia” 2004, nr 173, s. 77.

z przyjętą w marcu 2009 roku nowelizacją dyrektywy 94/19/WE poziom gwarancji we wszystkich państwach należących do Unii Europejskiej od 31 grudnia 2010 roku powinien wynosić 100 tys. euro.

II.

W początkowym okresie funkcjonowania BFG ochronie podlegały środki do wysokości równowartości w złotych 1 tys. ECU – w 100% wartości, zaś przekraczające równowartość w złotych 1 tys. ECU, a nie przekraczające równowartości w złotych 3 tys. ECU – w 90% wartości środków. Limit ten obowiązywał do 30 czerwca 1997 roku. Gdy zaś chodzi o stosowanie zasady koasekuracji, czyli podziału ryzyka w ustalonych proporcjach pomiędzy deponenta i instytucję gwarancyjną, to obowiązywała ona do 27 listopada 2008 r. Warto zaznaczyć, że limit gwarancyjny, który wynosił początkowo zaledwie 3 tys. ECU, ulegał sukcesywnemu podwyższaniu wraz ze stopniowym zaawansowaniem w dostosowywaniu polskich regulacji do wymogów unijnych. Aktualnie obowiązującą wysokość oferowanych gwarancji BFG uzyskał na mocy ustawy z dnia 16 grudnia 2010 roku o zmianie ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz niektórych innych ustaw⁸. Gwarancje oferowane przez Fundusz dotyczą deponenta, a nie rachunku. Oznacza to, że wszystkie rachunki danej osoby w jednym banku ulegają sumowaniu, natomiast w przypadku rachunku wspólnego każdemu ze współposiadaczy przysługuje indywidualny limit w wysokości 100 tys. euro. Zastosowanie limitu gwarancyjnego w wysokości 100 tys. euro nie oznacza, że deponent w przypadku upadłości banku, w którym zdeponował swoje środki, automatycznie traci nadwyżkę ponad tę kwotę. Część depozytów nieobjęta gwarancją BFG stanowi wierzytelność deponenta do masy upadłości banku i może być dochodzona w ramach podziału majątku upadłego banku w trakcie postępowania upadłościowego. Oznacza to, że po ogłoszeniu upadłości banku deponent ma prawo dochodzić swoich roszczeń na ogólnych zasadach ustalonych w prawie upadłościowym i naprawczym. W przypadku zawarcia układu między wierzycielami a upadłym bankiem, wierzytelności zaspokojone będą w sposób określony w układzie. Jeśli natomiast układ nie zostanie zawarty, a przedsiębiorstwo upadłego banku zostanie sprzedane w całości, nowy właściciel przejmuje zobowiązania wobec klientów. W przypadku gdy przedsiębiorstwo nie zostanie sprzedane w całości, kwoty nie objęte gwarancjami BFG mogą być odzyskane w wyniku podziału masy upadłości banku, jeżeli będzie ona wystarczająca. Deponent

⁸ Dz. U. Nr 257, poz. 1724.

powinien zgłosić swoje wierzytelności sędziemu-komisarzowi w terminie wskazanym w postanowieniu sądu o ogłoszeniu upadłości banku⁹.

Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, działające w oparciu o przepisy ustawy z dnia 14 grudnia 1995 roku o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych¹⁰, nie są bankami w rozumieniu przepisów ustawy Prawo bankowe. W związku z tym, zgromadzone w nich środki nie podlegają ochronie określonej w ustawie o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, ale są objęte odrębnym systemem gwarantowania wypłacalności. Na mocy ustawy obowiązane są zrzeszać się w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej. Celem działalności Kasy Krajowej jest zapewnienie stabilności finansowej spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych i sprawowanie nad nimi nadzoru dla bezpieczeństwa zgromadzonych w nich oszczędności.

III.

Zgodnie z ustawą o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym jego organami są: Rada i Zarząd. Zarząd powołany jest do reprezentowania BFG i wykonywania jego zadań związanych z udzielaniem pomocy i realizacją gwarancji, zaś Rada – do określania zasad i trybu realizacji tych zadań, a także sprawowania nadzoru nad Zarządem. Rada i Zarząd BFG wykonują swoje funkcje przy pomocy Biura, którego strukturę organizacyjną oraz zasady działania określa Zarząd w uzgodnieniu z Radą BFG.

Rada BFG składa się z przewodniczącego oraz siedmiu członków¹¹. Przewodniczącym i członkiem Rady BFG może być osoba, która spełnia łącznie następujące warunki: posiada pełną zdolność do czynności prawnych; posiada wyższe wykształcenie; nie była karana za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe oraz posiada wiedzę i doświadczenie w zakresie bankowości. Przewodniczącemu Rady BFG powołuje i odwołuje minister finansów, po zasięgnięciu opinii Prezesa Narodowego Banku Polskiego i Przewodniczącemu Komisji Nadzoru Finansowego. Członków Rady BFG powołuje i odwołuje: dwóch – minister finansów; dwóch – Prezes Narodowego Banku Polskiego; jednego – Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego; dwóch – Związek Banków Polskich, na zasadach określonych w statucie Funduszu. Osobom wchodzącym w skład Rady BFG przysługuje miesięczne wynagrodzenie. Wynagrodzenie składa się z części stałej oraz

⁹ Zob. A. Pawlikowski, *Polski system gwarantowania depozytów na tle rozwiązań zastosowanych w innych państwach UE*, „Materiały i Studia” 2005, nr 193, s. 16.

¹⁰ Dz. U. z 1996 r. Nr 1, poz. 2, z późn. zm.

¹¹ Zob. art. 6 ustawy o BFG.

części zmiennej, której wysokość uzależniona jest od udziału w posiedzeniach oraz częstotliwości zwoływania posiedzeń Rady BFG w danym miesiącu. Kadencja Rady BFG trwa 3 lata¹². Rada sprawuje kontrolę i nadzór nad działalnością BFG¹³. Do zadań Rady BFG ponadto należy: wykonywanie nadzoru nad działalnością Zarządu Funduszu; uchwalanie planów działalności i planu finansowego Funduszu; przedkładanie Radzie Ministrów sprawozdania z działalności Funduszu za rok poprzedni; przedkładanie Ministrowi Finansów, Przewodniczącemu Komisji Nadzoru Finansowego i Prezesowi Narodowego Banku Polskiego kwartalnych sprawozdań z działalności BFG, przyjmowanie przedstawionego przez Zarząd BFG rocznego sprawozdania finansowego oraz rocznego sprawozdania z działalności BFG; zatwierdzanie wniosków Zarządu BFG w sprawie zaciągania kredytu krótkoterminowego w Narodowym Banku Polskim; określanie na wniosek Zarządu BFG wysokości stawek obowiązkowej opłaty rocznej oraz funduszu ochrony środków gwarantowanych; określanie zasad i form udzielania pomocy finansowej podmiotom objętym systemem gwarantowania; określanie zasad i form zabezpieczania i dochodzenia zwrotu środków należnych BFG z tytułu udzielania pomocy; ustalanie wynagrodzeń członków Zarządu BFG; reprezentowanie BFG w jego stosunkach prawnych z członkami Zarządu, a także uchwalanie regulaminu określającego organizację pracy oraz zasady i tryb działania Zarządu BFG.

W skład Zarządu BFG wchodzi od trzech do pięciu członków, w tym prezes i jego zastępca¹⁴. Członkiem Zarządu BFG może być osoba, która spełnia łącznie następujące warunki: posiada pełną zdolność do czynności prawnych; posiada wyższe wykształcenie; nie była karana za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe oraz posiada co najmniej 5-letni staż pracy w bankowości na stanowisku kierowniczym. Zarząd jest powoływany przez Radę BFG na kadencję trwającą 3 lata od dnia powołania. Rada wybiera prezesa Zarządu BFG i jego zastępcę spośród członków Zarządu BFG. Członek Zarządu BFG, w tym prezes lub jego zastępca, mogą być w każdej chwili odwołani z pełnionej funkcji. Mandaty członków Zarządu BFG wygasają z dniem upływu kadencji albo z dniem zaistnienia innych

¹² Wyjątek stanowi sytuacja uregulowana w art. 17 ust. 5 ustawy o BFG, zgodnie z którym odmowa zatwierdzenia przez Radę Ministrów sprawozdania z działalności Funduszu za rok poprzedni jest równoznaczna z wygaśnięciem mandatu wszystkich członków organów Funduszu, z zastrzeżeniem, że pełnią oni swoje funkcje do czasu powołania nowych członków organów Funduszu.

¹³ Zob. art. 7 ustawy o BFG.

¹⁴ Art. 9 ustawy o BFG.

okoliczności powodujących wygaśnięcie mandatu członka Zarządu BFG¹⁵. Zarząd kieruje BFG i reprezentuje go na zewnątrz¹⁶. Do jego zadań należy: opracowywanie projektów planów działalności i planu finansowego BFG; gospodarowanie środkami BFG; składanie Radzie BFG kwartalnych i rocznych sprawozdań z działalności, a także składanie wniosków do Rady BFG o kredyt krótkoterminowy w Narodowym Banku Polskim w sytuacji wystąpienia zagrożenia stabilności finansowej oraz w celu pokrycia pilnych potrzeb BFG.

IV.

Aby określić relacje zachodzące pomiędzy BFG a podmiotami mającymi zdeponowane środki w bankach objętych obowiązkowym systemem gwarantowania depozytów, konieczne wydaje się zdefiniowanie pojęcia „deponent” oraz stwierdzenie, które instytucje kredytowe objęte są tym systemem. Naprzeciw temu dążeniu wychodzi ustawa o BFG, stwierdzając¹⁷, że deponentem jest osoba fizyczna, osoba prawna, a także jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, o ile posiada ona zdolność prawną, oraz podmioty będące stroną umowy imiennego rachunku bankowego lub posiadające wynikającą z czynności bankowych wierzytelność do banku objętego obowiązkowym systemem gwarantowania. Deponentem mogą być także inne osoby, o ile ich wierzytelność do banku stała się wymagalna przed dniem spełnienia warunku gwarancji, z wyłączeniem: Skarbu Państwa; banków krajowych, banków zagranicznych oraz instytucji kredytowych w rozumieniu ustawy – Prawo bankowe; spółek prowadzących giełdę, rynek pozagiełdowy lub alternatywny system obrotu; firm inwestycyjnych; zagranicznych firm inwestycyjnych; zagranicznych osób prawnych prowadzących działalność maklerską oraz Krajowego Depozytu Papierów Wartościowych S.A.; krajowych i zagranicznych zakładów ubezpieczeń; krajowych i zagranicznych zakładów reasekuracji oraz Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego; narodowych funduszy inwestycyjnych i firm zarządzających; funduszy inwestycyjnych, towarzystw funduszy inwestycyjnych, funduszy zagranicznych, spółek zarządzających, oddziałów towarzystw inwestycyjnych; otwartych funduszy emerytalnych; pracowniczych funduszy emerytalnych; powszechnych towarzystw emerytalnych; pracowniczych

¹⁵ Wyjątek stanowi cytowana już sytuacja uregulowana w art. 17 ust. 5 ustawy o BFG dotycząca skutków odmowy zatwierdzenia przez Radę Ministrów sprawozdania z działalności Funduszu za rok poprzedni, zob. przypis 12.

¹⁶ Art. 10 ustawy o BFG.

¹⁷ Art. 2 pkt 1 ustawy o BFG.

towarzystw emerytalnych; spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej; osób posiadających w dniu spełnienia warunku gwarancji pakiet co najmniej 5% ogólnej liczby głosów na walnym zgromadzeniu lub udziału w kapitale zakładowym, a także osób, które w stosunku do nich są podmiotami dominującymi lub zależnymi, w przypadku gdy osoby te pełniły swoje funkcje w dniu spełnienia warunku gwarancji bądź w okresie bieżącego roku obrotowego (obrachunkowego) lub poprzedzającego dzień spełnienia warunku gwarancji; członków zarządu i rady nadzorczej banku krajowego oraz osób pełniących w tym banku funkcje dyrektorów i zastępców dyrektorów w centrali banku, jak również dyrektorów i zastępców dyrektorów oddziałów tego banku, w przypadku gdy osoby te pełniły swoje funkcje w dniu spełnienia warunku gwarancji bądź w okresie bieżącego roku obrotowego (obrachunkowego) lub poprzedzającego dzień spełnienia warunku gwarancji; dyrektorów oraz zastępców dyrektora oddziału banku zagranicznego lub oddziału instytucji kredytowej, w przypadku którego nastąpiło spełnienie warunku gwarancji, jeżeli osoby te pełniły swoje funkcje w dniu spełnienia warunku gwarancji bądź w okresie bieżącego roku obrotowego (obrachunkowego) lub poprzedzającego dzień spełnienia warunku gwarancji.

Podmiotami objętymi obowiązkowym systemem gwarantowania są: banki krajowe; oddziały banków zagranicznych, o ile nie są uczestnikami systemu gwarantowania środków pieniężnych albo system gwarantowania, w którym uczestniczą, nie zapewnia gwarantowania środków pieniężnych co najmniej w zakresie i w wysokości określonej w ustawie o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym¹⁸.

Mając sprecyzowane powyżej pojęcie deponenta i wiedząc, jakie instytucje kredytowe objęte są system gwarantowania depozytów, można postawić pytanie o konieczne przesłanki, których zaistnienie spowoduje wypłatę środków deponentom w gwarantowanej wysokości. Ustawa o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym używa pojęcia „dzień spełnienia warunku gwarancji”, który jest rozumiany jako:

1. w przypadku banku krajowego – dzień wskazany w decyzji Komisji Nadzoru Finansowego jako dzień zawieszenia działalności banku i ustanowienia zarządu komisarycznego, o ile nie został on ustanowiony wcześniej, oraz wystąpienia do właściwego sądu z wnioskiem o ogłoszenie upadłości;

2. w przypadku oddziału instytucji kredytowej – dzień obwieszczenia w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej odpowiedniego orzeczenia, postanowienia lub decyzji, na podstawie których pozbawiono lub ograniczono podmiot objęty systemem gwarantowania prawa zarządu jego

¹⁸ Art. 2 pkt 3 ustawy o BFG.

majątkiem lub poddano go kontroli celem jego reorganizacji lub likwidacji w ramach postępowania upadłościowego w państwie macierzystym;

3. w przypadku oddziału banku zagranicznego – dzień wystąpienia jednego z następujących zdarzeń: wydania przez sąd postanowienia o uznaniu zagranicznego postępowania upadłościowego wszczętego wobec banku zagranicznego, który prowadzi działalność w Rzeczypospolitej Polskiej w formie oddziału, bądź wszczęcia postępowania upadłościowego obejmującego majątek banku zagranicznego położonego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁹.

Z powyższego wynika, że podmiotami stosunku gwarancji są BFG i deponent, a przedmiotem gwarancji jest wiarygodność deponenta, w związku z którą z dniem spełnienia warunku gwarancji nabywa on w stosunku do BFG uprawnienie do świadczenia pieniężnego. Owo świadczenie jest wypłacane w złotych, do 20 dni roboczych od dnia spełnienia warunku gwarancji, chyba że wystąpią okoliczności uniemożliwiające wypłatę świadczenia ze względu na nieprawidłowości w prowadzeniu ksiąg rachunkowych banku lub w funkcjonowaniu systemu wyliczania podmiotu objętego systemem gwarantowania. Wówczas Komisja Nadzoru Finansowego przedłuża na wniosek Zarządu BFG termin wypłat, nie dłużej jednak niż o 10 dni roboczych od upływu pierwotnego, tj. dwudziestodniowego terminu. Środki gwarantowane są objęte obowiązkowym systemem gwarantowania od dnia ich wniesienia na rachunek bankowy, nie później niż w dniu poprzedzającym dzień spełnienia warunku gwarancji. Roszczenia z tytułu gwarancji przedawniają się po upływie 5 lat od dnia spełnienia warunku gwarancji.

Banki objęte systemem gwarantowania tworzą fundusz ochrony środków gwarantowanych na zaspokojenie roszczeń deponentów w przypadku spełnienia warunku gwarancji przez którykolwiek podmiot objęty tym systemem. Fundusz ten tworzony jest w ostatnim sprawozdawczym dniu miesiąca, w którym podmiot objęty systemem gwarantowania uzyskał zezwolenie na rozpoczęcie działalności, a w przypadku banku krajowego utworzonego przez oddział instytucji kredytowej – w ostatnim sprawozdawczym dniu miesiąca, w którym bank został wpisany do rejestru przedsiębiorców. W tych przypadkach podstawą utworzenia funduszu ochrony środków gwarantowanych jest suma środków pieniężnych za miesiąc, w którym nastąpiło odpowiednio uzyskanie zezwolenia na rozpoczęcie działalności lub wpisanie banku do rejestru przedsiębiorców. W przypadku oddziału instytucji kredytowej przystępującego do systemu gwarantowania

¹⁹ Zob. art. 2 pkt 4 i 4a ustawy o BFG.

dzień utworzenia funduszu ochrony środków gwarantowanych określa Zarząd Funduszu na mocy stosownego porozumienia²⁰.

Banki objęte systemem gwarantowania są obowiązane lokować aktywa stanowiące pokrycie funduszu ochrony środków gwarantowanych w: skarbowych papierach wartościowych, bonach pieniężnych Narodowego Banku Polskiego i obligacjach emitowanych przez Narodowy Bank Polski – o ile mogą być one przedmiotem obrotu oraz w jednostkach uczestnictwa funduszy rynku pieniężnego. Muszą także deponować aktywa na wyodrębnionym dla każdego banku rachunku w: Narodowym Banku Polskim, Krajowym Depozycie Papierów Wartościowych oraz podmiocie prowadzącym rachunki papierów wartościowych i rachunki pieniężne służące do ich obsługi – a w przypadku braku takiej możliwości – lokować te aktywa na oprocentowanym rachunku bieżącym w Narodowym Banku Polskim.

Banki spółdzielcze – członkowie zrzeszeń – obowiązane są deponować aktywa stanowiące pokrycie funduszy ochrony środków gwarantowanych danego zrzeszenia na wyodrębnionym rachunku w banku zrzeszającym. Kluczowe znaczenie ma zasada nakazująca, by aktywa stanowiące pokrycie funduszu ochrony środków gwarantowanych nie mogły być przedmiotem zastawu ani być obciążane w jakikolwiek sposób oraz nie mogły podlegać egzekucji sądowej ani administracyjnej²¹.

V.

W interesie publicznym jest stabilny system finansowy będący warunkiem niezbędnym dla utrzymania wzrostu gospodarczego, stabilności cen oraz realizacji innych celów polityki gospodarczej. Destabilizacja systemu finansowego przynosi natomiast zakłócenia w przebiegu płatności, spadek wartości waluty krajowej, bankructwo wielu podmiotów oraz utratę miejsc pracy przez istotną część społeczeństwa i jest sprzeczne z interesami prywatnymi obywateli, a nade wszystko z interesem publicznym. Kryzys finansowy jest często równoznaczny z kryzysem gospodarczym, choć kryzys gospodarczy nie musi oznaczać kryzysu w systemie finansowym. Historia pokazuje jednak, że kryzys w systemie finansowym łączył się zawsze ze znacznymi kosztami gospodarczymi. Badania wskazują, że koszty kryzysów finansowych były wysokie i sięgały od 10 do 20% rocznego PKB²².

²⁰ Zob. art. 25 ust. 1 ustawy o BFG.

²¹ Zob. art. 26 ustawy o BFG.

²² Zob. O. Szczepańska, *Podstawowe przesłanki, założenia i struktura sieci bezpieczeństwa finansowego w świetle teorii i doświadczeń międzynarodowych*, „Bezpieczny Bank” 2005, nr 1.

Bankowy Fundusz Gwarancyjny jest jednym z podstawowych ogniw sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce, a wzajemne relacje i wymiana informacji pomiędzy podmiotami tworzącymi *safety net* to kluczowe czynniki, które kształtują poziom bezpieczeństwa rynku finansowego i jego uczestników. Druga płaszczyzna w tym aspekcie, nie mniej ważna, wiąże się bezpośrednio ze szczegółowymi uregulowaniami prawnymi zawartymi w ustawie o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, konstytuującymi relacje między BFG a deponentem w przypadku upadłości banku.

Ostatnie lata pokazują, że w rzeczywistości nie było konieczne weryfikowanie rozwiązań ustawowych na wypadek upadłości banków w Polsce, ale już samo ryzyko zaostrzenia się kryzysu ekonomicznego powodowało potrzebę ciągłego monitorowania regulacji zawartych w ustawie o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym i interwencji mających na celu pogłębianie zaufania deponentów do banków, a pośrednio do instytucji *safety net*, szczególnie do BFG. Jak już wskazano, zaufanie klientów do systemu bankowego jest bardzo istotne, gdyż utrata zaufania do jednego banku i masowe wycofanie wkładów mogą pociągać za sobą utracę płynności innych instytucji finansowych i ostatecznie spowodować poważny kryzys. Niczemu innemu jak właśnie utrzymaniu zaufania do instytucji kredytowych służyły zmiany dyrektywy 94/19/WE, podwyższające od 31 grudnia 2010 roku poziom gwarancji bankowych w państwach należących do Unii Europejskiej do 100 tys. euro.

BFG jest bez cienia wątpliwości podmiotem prawa publicznego realizującym interes publiczny. Jego niewłaściwe działanie bądź niekiedy brak działania może wywołać nieodwracalne skutki dla gospodarki i całego systemu finansowego.

Słowa kluczowe: Bankowy Fundusz Gwarancyjny; interes publiczny; deponent; system gwarantowania depozytów

THE BANK GUARANTEE FUND VERSUS PUBLIC INTEREST

Summary

The placement of the Bank Guarantee Fund among the most important state institutions and empowering it, based on an act, with a distinct and independent character means that, as a public law body with legal personality performing important for the state interest public tasks, it is the most important institution for the depositors. Its most basic public task focuses on a protection of the deposition in case of bank's bankruptcy. That is the reason for the Bank Guarantee Fund to be included in the group of the most important bodies implementing public interest tasks. Its improper functioning or lack of functioning might result in irre-

versible influence on the economy and is not in conformity with the public interest.

Key words: the Bank Guarantee Fund, public interest, depositor, system of deposits guarantees

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКОВСКОГО ГАРАНТИЙНОГО ФОНДА И ПУБЛИЧНЫЙ ИНТЕРЕС

Резюме

Занимаемое Банковским Гарантийным Фондом место среди наиболее важных учреждений в стране и предоставление ему законодательством особой самостоятельности причиняется к тому, что он, как субъект публичного права, признанный юридическим лицом, исполняющий важные с точки зрения интереса государства публичные задания, имеет наиболее важное значение для депонентов. Его основная публичная задача заключается в защите депозитов в случае банкротства банка. Таким образом, Банковский Гарантийный Фонд может быть отнесен к наиболее важным субъектам, реализующим публичный интерес. Его ненадлежащие действия, или иногда отсутствие действий может спровоцировать необратимые последствия для экономики и противоречит публичному интересу.

Ключевые слова: Банковский Гарантийный Фонд; публичный интерес; депонент; система гарантии вкладов

**MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE
DO STUDIÓW NAD PRAWEM**

KONWENCJA W SPRAWIE OCHRONY MORZA CZARNEGO PRZED ZANIECZYSZCZENIEM, SPORZĄDZONA W BUKARESZCIE W DNIU 21 KWIETNIA 1992 ROKU¹

(Zgodnie z postanowieniami artykułu XXIX niniejszej Konwencji weszła ona w życie w dniu 15 stycznia 1994 r. w stosunku do Bułgarii, Gruzji, Rumunii i Federacji Rosyjskiej, w dniu 29 marca 1994 r. w stosunku do Turcji oraz w dniu 14 kwietnia 1994 r. w stosunku do Ukrainy)

Umawiające się Strony niniejszej Konwencji,
zdecydowane działać w celu osiągnięcia postępu w ochronie środowiska morskiego Morza Czarnego i zachowania jego żywych zasobów,
świadome znaczenia wartości ekonomicznych i społecznych oraz właściwości zdrowotnych środowiska morskiego Morza Czarnego,
przekonane, iż zasoby naturalne i walory Morza Czarnego mogą być zachowane przede wszystkim poprzez wspólne działania państw regionu Morza Czarnego,
biorąc pod uwagę ogólnie przyjęte normy i zasady prawa międzynarodowego,
mając na względzie zasady, zwyczaje oraz normy powszechnego prawa międzynarodowego regulujące ochronę i zachowanie środowiska morskiego oraz konserwację jego żywych zasobów,
biorąc pod uwagę odpowiednie postanowienia Konwencji o zapobieganiu zanieczyszczaniu mórz przez zatapianie odpadów i innych substancji z 1972 r. z późniejszymi zmianami; Międzynarodowej Konwencji o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza przez statki z 1973 r. zmienionej Protokołem z 1978 r. z uwzględnieniem odpowiednich zmian; Konwencji o kontroli transgranicznego przemieszczania i usuwania odpadów niebezpiecznych z 1989 r. oraz Międzynarodowej Konwencji o gotowości do zwalczania zanieczyszczeń morza olejami oraz współpracy w tym zakresie z 1990 r.,

¹ Tekst niniejszej Konwencji pochodzi ze strony Komisji Ochrony Morza Czarnego przed Zanieczyszczeniem (The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution): http://www.blacksea-commission.org/_convention-fulltext.asp [dostęp: 2 sierpnia 2012 r.].

uznając istotne znaczenie zasad przyjętych w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,
mając na uwadze swoje zainteresowanie zachowaniem, eksploatacją i rozwojem potencjału bioprodukcyjnego Morza Czarnego,
pamiętając, iż wybrzeże Morza Czarnego jest ważnym międzynarodowym rejonem wypoczynkowym, w którym państwa czarnomorskie dokonały dużych inwestycji w dziedzinie ochrony zdrowia i turystyki,
mając na uwadze szczególne warunki hydrologiczne i ekologiczne Morza Czarnego oraz nadwrażliwość jego flory i fauny na zmiany temperatury i składu wody morskiej,
zauważając, iż zanieczyszczenie środowiska morskiego Morza Czarnego pochodzi również ze źródeł lądowych w innych państwach Europy, głównie z rzek,
potwierdzając gotowość do współpracy w celu zachowania środowiska morskiego Morza Czarnego i ochrony jego żywych zasobów przed zanieczyszczeniem,
zauważając konieczność współpracy w dziedzinie nauki, techniki i technologii dla osiągnięcia celów niniejszej Konwencji,
zauważając, iż dotychczasowe porozumienia międzynarodowe nie obejmują wszystkich aspektów zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego pochodzących z państw trzecich,
uświadamiając sobie potrzebę ścisłej współpracy z właściwymi organizacjami międzynarodowymi, na podstawie uzgodnionego podejścia regionalnego, w celu ochrony i poprawy środowiska morskiego Morza Czarnego, uzgodniły, co następuje:

Artykuł I

Zakres zastosowania

1. Niniejsza Konwencja ma zastosowanie do Morza Czarnego do jego południowej granicy utworzonej dla celów niniejszej Konwencji linią łączącą przylądki Kelagra i Dalyan.

2. Dla celów niniejszej Konwencji odniesienia do Morza Czarnego obejmują morze terytorialne i wyłączną strefę ekonomiczną na Morzu Czarnym każdej Umawiającej się Strony. Niemniej jednak, każdy Protokół do niniejszej Konwencji może stanowić inaczej dla celów tego Protokołu.

Artykuł II

Definicje

Dla celów niniejszej Konwencji:

1. „Zanieczyszczenie środowiska morskiego” oznacza takie bezpośrednie lub pośrednie wprowadzenie przez człowieka substancji lub energii do środowiska morskiego, łącznie z estuariami, które powoduje lub może powodować takie szkodliwe następstwa, jak: szkody wyrządzone żywym zasobom i życiu w morzu, niebezpieczeństwa dla zdrowia człowieka, przeszkody w działalności na morzu, w tym w poławianiu i w innych zgodnych z prawem sposobach korzystania z morza, obniżenie jakości użytkowej wody morskiej i pogarszanie warunków wypoczynku.

2. a) „Statek morski” oznacza statek każdego rodzaju pływający po morzu. Termin ten obejmuje wodoloty, poduszkowce, łodzie podwodne, jednostki pływające, samobieżne lub nie, platformy oraz inne konstrukcje na morzu wykonane przez człowieka.

b) „Statek powietrzny” oznacza statek powietrzny każdego rodzaju.

3. a) „Zatapianie” oznacza:

i) każde umyślne usuwanie odpadów lub innych materiałów ze statków morskich lub powietrznych;

ii) każde umyślne niszczenie statków morskich lub powietrznych;

b) „Zatapianie” nie obejmuje:

i) usuwania odpadów lub innych materiałów powstałych w związku z normalną eksploatacją statków morskich lub powietrznych i ich wyposażenia, z wyjątkiem odpadów lub innych materiałów przewożonych przez albo dowożonych do statków morskich lub statków powietrznych używanych do usuwania takich materiałów, a także pochodzących z przerobu takich odpadów lub innych materiałów na takich statkach morskich lub powietrznych;

ii) rozmieszczania materiałów w celu innym niż ich zwykle usuwanie, pod warunkiem, że to rozmieszczanie nie jest sprzeczne z celami niniejszej Konwencji.

4. „Substancja szkodliwa” oznacza każdą niebezpieczną, szkodliwą lub inną substancję, której wprowadzenie do środowiska morskiego spowodowałoby zanieczyszczenie lub wpłynęłoby niekorzystnie na procesy biologiczne ze względu na jej toksyczność, trwałość lub cechy bioakumulacyjne.

Artykuł III

Postanowienia ogólne

Umawiające się Strony uczestniczą w niniejszej Konwencji na zasadzie pełnej równości praw i obowiązków, poszanowania suwerenności i niepodległości państwowej, nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne, wzajemnych korzyści oraz innych odpowiednich zasad i norm prawa międzynarodowego.

Artykuł IV

Immunitet wynikający z suwerenności

Niniejsza Konwencja nie ma zastosowania do okrętów wojennych, pomocniczych okrętów marynarki wojennej lub innych statków morskich i powietrznych będących własnością państwa lub eksploatowanych przez państwo i używanych w danym czasie wyłącznie w rządowej służbie nie-handlowej.

Jednakże każda Umawiająca się Strona zapewni, poprzez przyjęcie odpowiednich środków niezakłócających eksploatacji takich statków morskich lub powietrznych, będących jej własnością lub przez nią eksploatowanych, aby takie statki morskie lub powietrzne postępowały, na ile jest to możliwe, zgodnie z niniejszą Konwencją.

Artykuł V

Ogólne zobowiązania

1. Każda Umawiająca się Strona zapewnia realizację Konwencji na tych obszarach Morza Czarnego, gdzie wykonuje swoją suwerenność, a także swoje suwerenne prawa i jurysdykcję, bez uszczerbku dla praw i obowiązków Umawiających się Stron wynikających z norm prawa międzynarodowego.

Każda z Umawiających się Stron, aby osiągnąć cele niniejszej Konwencji, pamięta o niekorzystnym wpływie zanieczyszczeń w jej wodach wewnętrznych na środowisko morskie Morza Czarnego.

2. Umawiające się Strony stosują indywidualnie lub wspólnie, w zależności od okoliczności, wszystkie niezbędne środki zgodne z prawem międzynarodowym i postanowieniami niniejszej Konwencji w celu zapobiegania, zmniejszenia i kontroli zanieczyszczenia Morza Czarnego, aby zapewnić ochronę i zachowanie jego środowiska morskiego.

3. Umawiające się Strony będą współpracować w opracowywaniu protokołów dodatkowych i załączników, innych niż te dołączone do niniejszej Konwencji, w zakresie niezbędnym dla jej realizacji.

4. Umawiające się Strony, podczas zawierania porozumień dwustronnych lub wielostronnych w zakresie ochrony i zachowania środowiska morskiego Morza Czarnego, będą się starać zapewnić, aby porozumienia te były zgodne z niniejszą Konwencją. Kopie tych porozumień należy przekazać za pośrednictwem Komisji innym Umawiającym się Stronom, zgodnie z artykułem XVII niniejszej Konwencji.

5. Umawiające się Strony będą współpracować w promowaniu, w ramach organizacji międzynarodowych uznanych przez nie za właściwe, opracowania środków przyczyniających się do ochrony i zachowania środowiska morskiego Morza Czarnego.

Artykuł VI

Zanieczyszczenie substancjami i materiałami niebezpiecznymi

Każda z Umawiających się Stron zapobiega zanieczyszczeniu środowiska morskiego Morza Czarnego z każdego źródła, powodowanemu przez substancje lub materiały wymienione w załączniku do niniejszej Konwencji.

Artykuł VII

Zanieczyszczenie ze źródeł lądowych

Umawiające się Strony zapobiegają, zmniejszają i kontrolują zanieczyszczenie środowiska morskiego Morza Czarnego ze źródeł lądowych, zgodnie z Protokołem o ochronie środowiska morskiego Morza Czarnego przed zanieczyszczeniem ze źródeł lądowych, stanowiącym integralną część niniejszej Konwencji.

Artykuł VIII

Zanieczyszczenie ze statków

Umawiające się Strony podejmą indywidualnie lub, w razie potrzeby, wspólnie wszelkie właściwe środki w celu zapobiegania, zmniejszania i kontroli zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego ze statków zgodnie z ogólnie przyjętymi normami i standardami międzynarodowymi.

Artykuł IX

Współpraca w zakresie zwalczania zanieczyszczenia w nagłych sytuacjach

Umawiające się Strony współpracują w celu zapobiegania, zmniejszania i zwalczania zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego wynikającego z nagłej sytuacji, zgodnie z Protokołem o współpracy w zwalczaniu zanieczyszczenia Morza Czarnego olejami i innymi substancjami szkodliwymi w nagłych sytuacjach, który stanowi integralną część niniejszej Konwencji.

Artykuł X

Zanieczyszczenie w następstwie zatapiania

1. Umawiające się Strony stosują wszelkie właściwe środki i współpracują w celu zapobiegania, zmniejszania i kontroli zanieczyszczenia w następstwie zatapiania, zgodnie z Protokołem o ochronie środowiska morskiego Morza Czarnego przed zanieczyszczeniem w następstwie zatapiania, który stanowi integralną część niniejszej Konwencji.

2. Umawiające się Strony nie zezwalają, w obszarach podlegających ich jurysdykcji, na zatapianie przez osoby fizyczne lub prawne z państw spoza regionu Morza Czarnego.

Artykuł XI

Zanieczyszczenie z działalności na szelfie kontynentalnym

1. Każda z Umawiających się Stron, tak szybko jak to możliwe, przyjmuje ustawy i inne przepisy prawne oraz podejmuje działania w celu zapobiegania, zmniejszania i kontroli zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego spowodowanego lub związanego z działalnością na jej szelfie kontynentalnym, łącznie z poszukiwaniami i eksploatacją zasobów naturalnych szelfu kontynentalnego.

Umawiające się Strony informują się wzajemnie, za pośrednictwem Komisji, odnośnie do przepisów prawnych oraz środków przez nie podjętych w tym zakresie.

2. Umawiające się Strony odpowiednio współpracują w tym zakresie oraz dążą do zharmonizowania środków, o których mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu.

Artykuł XII

Zanieczyszczenie z atmosfery

Umawiające się Strony przyjmują ustawy i inne przepisy prawne oraz podejmą indywidualne lub uzgodnione środki w odniesieniu do przestrzeni powietrznej nad ich terytoriami oraz do statków podnoszących ich banderę lub statków i statków powietrznych zarejestrowanych na ich terytorium w celu zapobiegania, zmniejszania i kontroli zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego z atmosfery lub przez atmosferę.

Artykuł XIII

Ochrona żywych zasobów morskich

Umawiające się Strony, podejmując środki zgodnie z niniejszą Konwencją w celu zapobiegania, zmniejszenia i kontroli zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego, zwracają szczególną uwagę, aby uniknąć wyrządzenia szkody dla życia morskiego i żywych zasobów, w szczególności zmiany ich środowiska oraz tworzenia przeszkód dla połowu i innych zgodnych z prawem sposobów korzystania z Morza Czarnego, oraz uwzględniają w tym zakresie zalecenia właściwych organizacji międzynarodowych.

Artykuł XIV

Zanieczyszczenie odpadami niebezpiecznymi podczas ich transgranicznego przemieszczania się

Umawiające się Strony podejmują wszelkie zgodne z prawem międzynarodowym środki oraz współpracują w zakresie zapobiegania zanieczyszczeniu środowiska morskiego Morza Czarnego powodowanego transgranicznym przemieszczaniem odpadów niebezpiecznych, jak również w zakresie zwalczania nielegalnego obrotu nimi, zgodnie z Protokołem przez nie przyjętym.

Artykuł XV

Współpraca naukowa i techniczna oraz monitorowanie

1. Umawiające się Strony współpracują w prowadzeniu badań naukowych mających na celu ochronę i zachowanie środowiska morskiego Morza Czarnego oraz podejmują, w razie potrzeby, wspólne programy badań naukowych oraz wymieniają się odpowiednimi danymi oraz informacją naukową.

2. Umawiające się Strony współpracują w prowadzeniu badań zmierzających do rozwijania metod i środków służących ocenie charakteru i zakresu zanieczyszczenia oraz jego wpływu na ekosystem toni wodnej i osadów, wykrywaniu obszarów zanieczyszczonych, analizie i ocenie ryzyka oraz znajdowaniu środków zaradczych, w szczególności opracowują alternatywne sposoby przerobu, usuwania, eliminowania lub wykorzystywania substancji szkodliwych.

3. Umawiające się Strony współpracują za pośrednictwem Komisji w ustanawianiu odpowiednich kryteriów naukowych dla formułowania i opracowywania zasad, standardów oraz zalecanych praktyk i procedur dla zapobiegania, zmniejszania i kontroli zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego.

4. Umawiające się Strony, między innymi, ustanawiają za pomocą Komisji oraz, w razie potrzeby, we współpracy z organizacjami międzynarodowymi, które uznają za właściwe, uzupełniające lub wspólne programy monitorowania, obejmujące wszystkie źródła zanieczyszczenia, a następnie ustanawiają system monitorowania zanieczyszczeń dla Morza Czarnego, łącznie z programami na szczeblu dwustronnym lub, w razie potrzeby, szczeblu wielostronnym, w celu obserwacji, pomiaru, oceny i analizy ryzyka lub skutków zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego.

5. Kiedy Umawiające się Strony mają uzasadnione podstawy, by sądzić, że działania na obszarze ich jurysdykcji lub kontroli mogą powodować znaczne zanieczyszczenie lub istotne i szkodliwe zmiany w środowisku morskim Morza Czarnego, powinny one, przed rozpoczęciem takich działań,

ocenić ich potencjalne skutki na podstawie wszystkich odpowiednich informacji i danych z monitoringu oraz przekazać wyniki tej oceny Komisji.

6. Umawiające się Strony współpracują, w razie potrzeby, w rozwoju, nabywaniu oraz wprowadzaniu czystej i obniżającej ilość odpadów technologii, między innymi poprzez przyjęcie środków w celu ułatwienia wymiany takiej technologii.

7. Każda z Umawiających się Stron wyznacza właściwy organ krajowy odpowiedzialny za działalność naukową i monitoring.

Artykuł XVI Odpowiedzialność

1. Umawiające się Strony ponoszą odpowiedzialność za wykonywanie swoich zobowiązań międzynarodowych dotyczących ochrony i zachowania środowiska morskiego Morza Czarnego.

2. Każda z Umawiających się Stron ustanawia zasady i przepisy o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez osoby fizyczne lub prawne środowisku morskemu Morza Czarnego na terytorium, nad którym zgodnie z prawem międzynarodowym wykonuje suwerenne prawa lub jurysdykcję.

3. Umawiające się Strony zapewniają prawo dochodzenia roszczeń zgodnie z ich prawem wewnętrznym w celu niezwłocznego uzyskania odpowiedniego odszkodowania lub innej rekompensaty za szkodę wyrządzoną zanieczyszczeniem środowiska morskiego Morza Czarnego przez osoby fizyczne lub prawne pozostające pod ich jurysdykcją.

4. Umawiające się Strony współpracują w zakresie rozwoju oraz harmonizacji ustaw, innych przepisów prawnych i proceduralnych dotyczących odpowiedzialności, oszacowania i odszkodowania za szkody wyrządzone zanieczyszczeniem środowiska morskiego Morza Czarnego, w celu zapewnienia najwyższego poziomu zabezpieczenia i ochrony dla Morza Czarnego jako całości.

Artykuł XVII Komisja

1. Dla celów niniejszej Konwencji, Umawiające się Strony ustanawiają Komisję Ochrony Morza Czarnego przed Zanieczyszczeniem, zwaną dalej „Komisją”.

2. Każda Umawiająca się Strona reprezentowana jest w Komisji przez jednego przedstawiciela, któremu towarzyszyć mogą zastępcy, doradcy i eksperci.

3. Przewodnictwo Komisji powierzane jest kolejno każdej z Umawiających się Stron w porządku alfabetycznym języka angielskiego. Pierwszym Przewodniczącym Komisji będzie przedstawiciel Republiki Bułgarii.

Przewodniczący sprawuje swój urząd przez rok, a podczas swojej kadencji nie może działać w charakterze przedstawiciela swojego państwa. Jeżeli na stanowisku przewodniczącego nastąpi wakat, jedna z Umawiających się Stron, która przewodniczy Komisji, mianuje następcę, który pozostanie na stanowisku do czasu wygaśnięcia kadencji tejże Umawiającej się Strony.

4. Komisja zbiera się co najmniej raz w roku. Przewodniczący zwołuje posiedzenia nadzwyczajne na wniosek którejkolwiek Umawiającej się Strony.

5. Decyzje i zalecenia Komisji przyjmowane są jednomyślnie przez państwa czarnomorskie.

6. Komisja w swoich działaniach wspierana jest przez stały Sekretariat. Komisja wyznacza zarówno Dyrektora Wykonawczego jak i innych urzędników Sekretariatu. Dyrektor Wykonawczy mianuje personel techniczny zgodnie z zasadami ustalonymi przez Komisję. Sekretariat składa się z obywateli ze wszystkich państw czarnomorskich.

Komisja i Sekretariat mają swoją siedzibę w Stambule. Lokalizacja siedziby może zostać zmieniona za zgodą wszystkich Umawiających się Stron.

7. Komisja przyjmuje swoje przepisy proceduralne dla wykonywania swoich funkcji, decyduje o organizacji swoich działań i ustanawia organy pomocnicze zgodnie z postanowieniami niniejszej Konwencji.

8. Przedstawiciele, zastępcy, doradcy i eksperci Umawiających się Stron korzystają na terytorium poszczególnych Umawiających się Stron z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych zgodnie z prawem międzynarodowym.

9. Przywileje i immunitety urzędników Sekretariatu określone są w porozumieniu między Umawiającymi się Stronami.

10. Komisja ma taką zdolność prawną, jaka jest niezbędna dla wykonywania jej funkcji.

11. Komisja zawiera porozumienie w sprawie siedziby z przyjmującą Umawiającą się Stroną.

Artykuł XVIII Funkcje Komisji

Komisja:

1. Promuje realizację niniejszej Konwencji i informuje Umawiające się Strony o swojej działalności.

2. Wydaje zalecenia w sprawie środków niezbędnych dla osiągnięcia celów niniejszej Konwencji.

3. Rozważa kwestie odnoszące się do realizacji niniejszej Konwencji i zaleca przyjęcie takich zmian do Konwencji i Protokołów, jakie mogą być

wymagane, łącznie ze zmianami do załączników do niniejszej Konwencji i Protokołów.

4. Opracowuje kryteria dotyczące zapobiegania, zmniejszania i kontroli zanieczyszczenia środowiska morskiego Morza Czarnego i eliminowania skutków zanieczyszczeń, a także zalecenia dotyczące środków w tym zakresie.

5. Promuje przyjęcie przez Umawiające się Strony dodatkowych środków niezbędnych do ochrony środowiska morskiego Morza Czarnego i w tym celu odbiera, przetwarza i rozpowszechnia pomiędzy Umawiającymi się Stronami odpowiednie informacje naukowe, techniczne i statystyczne oraz promuje badania naukowe i techniczne.

6. Współpracuje z właściwymi organizacjami międzynarodowymi, zwłaszcza z myślą o rozwoju odpowiednich programów lub uzyskaniu pomocy, aby osiągnąć cele niniejszej Konwencji.

7. Rozważa wszelkie kwestie podniesione przez Umawiające się Strony.

8. Wypełnia inne funkcje przewidziane w pozostałych postanowieniach niniejszej Konwencji lub jednogłośnie powierzone Komisji przez Umawiające się Strony.

Artykuł XIX

Spotkania Umawiających się Stron

1. Umawiające się Strony spotykają się na konferencjach według zaleceń Komisji. W nadzwyczajnych okolicznościach spotykają się one na Konferencji w czasie dziesięciu dni od złożenia wniosku przez jedną z Umawiających się Stron.

2. Podstawową funkcją spotkań Umawiających się Stron jest przegląd, na podstawie sprawozdania Komisji, realizacji postanowień niniejszej Konwencji i Protokołów.

3. Państwo nieczarnomorskie, które przystępuje do niniejszej Konwencji, może uczestniczyć w spotkaniach Umawiających się Stron w charakterze doradczym.

Artykuł XX

Przyjęcie poprawek do Konwencji lub Protokołów

1. Każda z Umawiających się Stron może zaproponować poprawki do artykułów niniejszej Konwencji.

2. Każda z Umawiających się Stron niniejszej Konwencji może zaproponować poprawki do każdego Protokołu.

3. Każda z zaproponowanych poprawek przekazywana jest depozytariuszowi, a następnie jest przekazywana przez niego drogą dyplomatyczną wszystkim Umawiającym się Stronom oraz Komisji.

4. Poprawki do niniejszej Konwencji i do każdego Protokołu przyjmowane są za zgodą wszystkich Umawiających się Stron na Konferencji Dyplomatycznej, która zostanie zwołana w czasie dziewięćdziesięciu dni od powiadomienia o proponowanej poprawce przez depozytariusza.

5. Poprawki wchodzi w życie trzydziestego dnia od daty otrzymania przez depozytariusza powiadomienia o przyjęciu tych zmian od wszystkich Umawiających się Stron.

Artykuł XXI

Załączniki i poprawki do załączników

1. Załączniki do niniejszej Konwencji lub Protokołu stanowią integralną część niniejszej Konwencji lub odpowiedniego Protokołu.

2. Każda z Umawiających się Stron może zaproponować poprawki do załączników do niniejszej Konwencji lub załączników do któregokolwiek z Protokołów za pośrednictwem swojego przedstawiciela w Komisji. Poprawki te zostaną przyjęte przez Komisję w drodze konsensusu. Depozytariusz, należycie poinformowany przez przewodniczącego Komisji o jej decyzji, niezwłocznie przekazuje tak przyjęte poprawki do wiadomości wszystkich Umawiających się Stron. Poprawki te wchodzi w życie trzydziestego dnia od daty otrzymania przez depozytariusza powiadomienia o przyjęciu od wszystkich Umawiających się Stron.

3. Postanowienia ustępu 2 niniejszego artykułu stosuje się do przyjęcia i wejścia w życie nowego załącznika do niniejszej Konwencji lub Protokołu.

Artykuł XXII

Powiadomienie o wejściu w życie poprawek

Depozytariusz informuje drogą dyplomatyczną Umawiające się Strony o dniu, w którym poprawki przyjęte zgodnie z artykułem XX i XXI wejdą w życie.

Artykuł XXIII

Zasady finansowe

Umawiające się Strony decydują we wszystkich sprawach finansowych w drodze jednomyślności, biorąc pod uwagę zalecenia Komisji.

Artykuł XXIV

Stosunek względem innych aktów międzynarodowych

Niniejsza Konwencja nie narusza w jakikolwiek sposób suwerenności państw na ich wodach terytorialnych, ustanowioną zgodnie z prawem międzynarodowym, ani suwerennych praw i jurysdykcji, które państwa te

sprawują w ich wyłącznych strefach ekonomicznych i na ich szelfie kontynentalnym zgodnie z prawem międzynarodowym, oraz korzystania przez statki morskie i statki powietrzne z praw i wolności żeglugowych, nadanych im zgodnie z prawem międzynarodowym oraz zawartych w odpowiednich aktach międzynarodowych.

Artykuł XXV Rozstrzygnięcie sporów

W razie sporu między Umawiającymi się Stronami dotyczącego interpretacji i realizacji niniejszej Konwencji, rozstrzygnięcie sporu nastąpi w drodze negocjacji lub innych środków pokojowych, według ich wyboru.

Artykuł XXVI Przyjęcie Protokołów dodatkowych

1. Na wniosek Umawiającej się Strony lub na zalecenie Komisji, Konferencja Dyplomatyczna Umawiających się Stron może być zwoływana za zgodą wszystkich Umawiających się Stron w celu przyjęcia Protokołów dodatkowych.

2. Podpisanie, ratyfikacja, przyjęcie, zatwierdzenie, przystąpienie do, wejście w życie i wypowiedzenie Protokołów dodatkowych przeprowadza się zgodnie z procedurami zawartymi odpowiednio w artykułach XXVIII, XXIX i XXX niniejszej Konwencji.

Artykuł XXVII Zastrzeżenia

Nie można składać żadnych zastrzeżeń do niniejszej Konwencji.

Artykuł XXVIII

Podpisanie, ratyfikacja, przyjęcie, zatwierdzenie i przystąpienie

1. Niniejsza Konwencja jest otwarta do podpisu przez państwa czarnomorskie.

2. Niniejsza Konwencja podlega ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu przez państwa, które ją podpisały.

3. Niniejsza Konwencja jest otwarta dla przystąpienia każdego państwa nieczarnomorskiego zainteresowanego osiągnięciem celów niniejszej Konwencji oraz przyczynianiem się znacząco do ochrony i zachowania środowiska morskiego Morza Czarnego, pod warunkiem, że państwo to zostanie zaproszone przez wszystkie Umawiające się Strony. Procedury dotyczące zaproszenia do przystąpienia rozpatrywane będą przez depozytariusza.

4. Dokumenty ratyfikacyjne, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia zostaną złożone u depozytariusza. Depozytariuszem niniejszej Konwencji jest Rząd Rumunii.

Artykuł XXIX Wejście w życie

Niniejsza Konwencja wchodzi w życie sześćdziesiątego dnia od daty złożenia depozytariuszowi czwartego dokumentu ratyfikacyjnego, przyjęcia lub zatwierdzenia.

Dla państwa przystępującego do niniejszej Konwencji zgodnie z artykułem XXVIII, Konwencja wejdzie w życie sześćdziesiątego dnia od daty złożenia jego dokumentu przystąpienia.

Artykuł XXX Wypowiedzenie

Po upływie pięciu lat od daty wejścia w życie niniejszej Konwencji, każda z Umawiających się Stron może, w drodze pisemnego zawiadomienia skierowanego do depozytariusza, wypowiedzieć niniejszą Konwencję. Wypowiedzenie staje się skuteczne trzydziestego pierwszego dnia grudnia roku następującego po roku, w którym depozytariusz otrzymał zawiadomienie o wypowiedzeniu.

Sporządzono w języku angielskim, dwudziestego pierwszego dnia miesiąca kwietnia tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiątego drugiego roku w Bukareszcie.

tłum. *Iryna Kozak*

RECENZJE

BRIAN REYNOLDS MYERS

Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej

Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, ss. 180

Propaganda w naukach politycznych jest, obok marketingu politycznego, rodzajem komunikowania perswazyjnego. Ten drugi jest charakterystyczny dla reżimów demokratycznych, natomiast komunikowanie propagandowe charakteryzuje reżimy niedemokratyczne (dyktatury). Propaganda jest rodzajem perswazji intelektualnej i emocjonalnej, mającej na celu ukształtowanie określonych poglądów i zachowań zbiorowości lub jednostki.

Propaganda Korei Północnej jest – ze względu na czas, miejsce i skuteczność oddziaływania – szczególną postacią propagandy polityczno-ideologicznej. Ludność północnokoreańska jest jednym z najbardziej wyizolowanych społeczeństw, jak na możliwości współczesnej cywilizacji.

Zarysowaną we wstępie problematyką zajął się Brian Reynolds Myers w publikacji *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej*. Autor monografii urodził się w 1963 r. w New Jersey. Naukę na szczeblu podstawowym odbył w Niemczech. Studia na kierunku filologia rosyjska ukończył w 1989 r. na Ruhr University Bochum w Niemczech, uzyskując tytuł magistra. Następnie obronił doktorat z literatury koreańskiej na Uniwersytecie w Tübingen (2001 r.). Wykładał północnokoreańską literaturę i socjologię na Uniwersytecie Inje. Obecnie jest profesorem nadzwyczajnym stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Dongseo w Pusan w Republice Korei. Specjalizuje się w literaturze i kulturze Korei Północnej. Ponadto jest współredaktorem amerykańskiego periodyku „Atlantic” oraz felietonistą „New York Times” i „Wall Street Journal”. Do jego najważniejszych publikacji, oprócz recenzowanej pozycji, należą: *Han Sorya and North Korean Literature: The Failure of Socialist Realism in the DPRK*, Ithaca 1994, oraz *A Reader's Manifesto: An Attack on the Growing Pretentiousness of American Literary Prose*, Hoboken 2002.

Prof. Myers był krytykowany za kontrowersyjne tezy dotyczące szeroko rozumianej tematyki koreańskiej. Krytyka dotyczyła m.in. wniosków, jakie zawarł on w książce *Han Sorya...*, iż myśli i idee Hana nie są zgodne z ideologią komunistyczną, a sam *Han Sorya* nie reprezentuje nurtu socrealizmu w literaturze północnokoreańskiej. Kolejną kontrowersyjną tezą było zanegowanie oparcia systemu politycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej na stalinowskim modelu komunizmu oraz

stwierdzenie, że ideologia *Dżucze* nie jest ideologią. Rzeczywiście, prof. Mayers jest kontrowersyjny w swych poglądach naukowych dotyczących Korei Północnej.

Książka *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej* jest opracowaniem ważnym, interesującym i nowatorskim, ponieważ niewiele jest publikacji dogłębnie badających propagandę północnokoreańskiego reżimu. Recenzowana praca wpisuje się w wąski krąg polskojęzycznych monografii o Korei Północnej.

Całość opracowania została podzielona na dwa rozdziały, które stanowią dwie główne części omawianej problematyki. Rozdział I, zatytułowany *Historia kultury oficjalnej w Korei Północnej*, ukazuje propagandę KRL-D od początków państwowości północnokoreańskiej (właściwie nawet od okupacji japońskiej przed podziałem Korei) do roku 2009. Drugi rozdział, pt. *Zrozumieć Koreę Północną poprzez jej mity*, stanowi dokładną analizę poszczególnych symboli północnokoreańskiej propagandy. Autor bada mit Drogiego Przywódcy, Wódza-Rodziciela, Obcych i Jankeskiej Kolonii oraz Matki Korei.

B.R. Myers prezentuje pogląd, iż Koreańczycy jako hermetyczna nacja uważają się za *najczystszą rasę*. Wyrazem tego jest ideologia *Dżucze*, zakładająca samowystarczalność i niezależność od innych państw. Niezależność tę gwarantuje *Drogi Przywódca*, który jest w stanie wykarmić swoje dzieci jak *Wódz-Rodziciel*. W propagandzie KRL-D ma on cechy matczyne. Warto dodać, że nawet Koreańczycy z Korei Południowej uznają swoją czystość rasową, rzadko zawierając związki małżeńskie z obcokrajowcami. Koreańczycy z KRL-D traktują swoich „południowych braci” jako amerykańskich niewolników, czyli *jankeską kolonię*.

Pierwszy rozdział Autor zaczyna od omówienia okresu okupacji japońskiej od 1905 r., początkowo w formie protektoratu, a następnie w formie oficjalnej okupacji od 1919 do 1945 r. Okres ten był czasem, w którym naród koreański cierpiał krwawe prześladowania. Wszelkie formy manifestowania koreańskości spotykały się z surową karą, język koreański, koreańskie sztuki walki, koreańska muzyka i inne aspekty kultury narodowej były zakazane. Japończycy eksploatowali koreańskie bogactwa naturalne i na nich budowali potęgę gospodarczą, natomiast wszelkie formy nieposłuszeństwa władzom okupacyjnym lub nawiązywanie do symboli patriotycznych były karane z całą surowością. Autor natomiast przedstawia okres okupacji japońskiej w zupełnie inny sposób: wskazując pozytywne, jego zdaniem, aspekty, w taki sposób, jakby nie widział lub umniejszał rozmiar tragedii i wykorzystania Korei przez okupanta na wielu płaszczyznach. Jego zdaniem okres okupacji wpłynął na rozwój technologii i uprzemysłowienie Korei. Nie sposób zgodzić się z Autorem, iż okres ten przyniósł wiele pozytywnych przemian dla Korei.

Autor słusznie przypomina, że w Korei Południowej świętuje się wyzwolenie spod okupacji japońskiej bez wspomnienia o pomocy ze strony USA, podkreślając, iż amerykańska interwencja wynikała m.in. z prywatnych interesów. Rzeczywiście, wkroczenie w 1945 r. wojsk amerykańskich na południe, a radzieckich na północ Półwyspu spowodowało podział Korei, który utrwalił się po 1948 r., czyli po proklamowaniu republik koreańskich.

Propaganda Korei Północnej odnosi się również do wojny koreańskiej (1950-1953) oraz porozumienia rozejmowego z 27 lipca 1953 r. Oficjalne dokumenty propagandowe przedstawiają wojnę jako zwycięstwo sił północnokoreańskich i klęskę wojsk amerykańskich (nie ma odniesienia do ONZ). Jednocześnie propaganda wzywa do pomszczenia zbrojnie krzywd wyrządzonych przez Amerykanów narodowi koreańskiemu.

Autor trafnie podkreślił ponadto zależność KRL-D od ZSRR, która wyrażała się m.in. w słowach Kim Ir Sena z grudnia 1955 r.: „kochać Koreę to jak kochać ZSRR”.

W książce ukazane jest również podłoże podziału społeczeństwa koreańskiego na klasy, czyli sonbun: 1) klasę najwyższą – urzędników państwowych, 2) chwiejną – zwykłych obywateli oraz 3) klasę wrogą – potencjalnych rewolucjonistów. Wprowadzenie tego podziału było wynikiem zmian relacji z Chinami. Wzajemne dobre stosunki Korei Północnej z ChRL pogorszyły się w 1966 r. wskutek rewolucji kulturalnej w Chinach. Kim Ir Sen obawiał się jej wpływu na wewnętrzną sytuację w KRL-D oraz możliwości utraty władzy.

Należy zgodzić się z Autorem w kwestii sposobów izolowania państwa na arenie międzynarodowej. Jak podkreśla on, czyniono to zgodnie ze zdaniem przywódcy Korei Północnej, iż najlepszym sposobem izolowania państwa było zaniechanie jakichkolwiek reform gospodarczych i poleganie w dużej mierze na pomocy zagranicznej.

Autor trafnie ukazuje także momenty potencjalnej utraty wiarygodności propagandy. W momencie, gdy nastąpiła zmiana władzy po śmierci Kim Ir Sena w 1994 r., rozpoczęła się klęska głodu, a propaganda ogłosiła rekordowe zbiory zasiane jeszcze przez Wielkiego Wodza za życia.

Warte podkreślenia są rozważania na temat zmiany polityki KRL-D po szczycie Phenian'2000. Spowodowała ona zmianę dotychczasowej linii propagandowej. Przywódcy obu państw koreańskich zobowiązali się w Deklaracji z 15 czerwca 2000 r., iż będą pokojowo dążyli do zjednoczenia. Republika Korei zaczęła udzielać północnemu sąsiadowi pomocy gospodarczej, a propaganda KRL-D zaprzestała audycji krytycznych wobec Południa. W kolejnych latach wiedza o dobrobycie w Korei Południowej stała się powszechna, co stało w sprzeczności z dotychczasową propagandą, więc znów nastąpiła zmiana w linii propagandowej.

Autor w ciekawy sposób przedstawił reakcję propagandy na wybory w Republice Korei w 2007 r., które wygrał Lee Myung Bak, przeciwnik „polityki słonecznego zaangażowania” i zbliżenia politycznego z KRL-D. Do wyborów propaganda Korei Północnej głosiła, że Koreańczycy na Południu chcą zbliżenia i zjednoczenia, po wygranej Lee propaganda miała „twardy orzech do zgryzienia”: wygrał „projankeski prezydent”, przeciwnik zbliżenia z KRL-D. Było to sprzeczne z koncepcją najczystszej rasy, głoszącej, iż Koreańczycy poprzez swą tradycję, wartości i historię są moralnie nieskażoną rasą, hermetycznie broniącą swojej czystości. Propaganda najpierw milczała w sprawie wyniku wyborów, a potem zarzucała Lee oszukanie elektoratu.

W książce znajdują się jednak stwierdzenia, z którymi trudno się zgodzić. O ile różnicowanie komunizmu radzieckiego i koreańskiego, czy nawet chińskiego, jest uzasadnione, to twierdzenie Autora, iż KRL-D jest państwem bardziej faszystowskim niż komunistycznym, jest przesadzone. Również przedstawianie partii ZSRR jako „ojca-wychowawcy”, a partii KRL-D jako matki – wydaje się być nieco naciągane (s. 67).

Autor w jednym miejscu przedstawia KRL-D jako państwo bardziej faszystowskie niż komunistyczne, w innym (s. 106-107) pisze: „[...] ZSRR traktowany jest, pomimo tylu dekad sponsoringu, ze wzdargą. Chruszczowa potępia się jako zdrajcę, jednego z fałszywych komunistów, którzy zdradzili światowy socjalizm”. Trudno zgodzić się w tej kwestii z Autorem. Reżim Kimów to bardziej własna „droga do socjalizmu” niż państwo faszystowskie.

Nie można zgodzić się z Autorem, iż ideologia *Dżucze* nie jest ideologią. Ideologia definiowana jest jako uporządkowany zbiór poglądów, wyrażających interesy określonych grup społecznych¹. Ideologia w ogólnym rozumieniu jest więc katalogiem dyrektyw do działania, które mogą kształtować stosunki społeczne. Tym właśnie jest *Dżucze*, która spełnia wszystkie te kryteria, zawiera przekonania wartościujące, ogólnoteoretyczną podbudowę, przedstawia warunki realizowania przyjętych wartości podstawowych i zawiera hasła ukierunkowane na realizację celów ideologii.

O ideologii północnokoreańskiej Autor pisze (s. 68), iż opiera się na instynkcie czystej koreańskiej rasy, a nie na intelekcie, co czyni ją inną od ideologii marksizmu i stalinizmu. Trudno się z tym twierdzeniem zgodzić: co prawda marksizm i leninizm to tzw. socjalizm naukowy, ale nigdy nie gloryfikował on intelektu i inteligencji, wręcz przeciwnie, inteligencja była traktowana jako gorsza klasa społeczna od prostego proletariatu, tak więc propaganda obu państw w tej kwestii była podobna, zresztą komunizm w Korei Północnej był „importowany” z ZSRR.

¹ E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 2006, s. 212-213.

Z wielu fragmentów książki można wywnioskować, iż Autor jest przeciwnikiem „Polityki słonecznego zaangażowania”, czyli pomocy i dialogu politycznego z KRL-D, oraz zwolennikiem prezydenta Republiki Korei Lee Myung Baka i jego polityki izolowania Korei Północnej. Niektórzy mogą się oczywiście zgadzać z takim stanowiskiem, ale większość Koreańczyków podczas ostatnich wyborów pokazała, iż jest innego zdania, wybierając na prezydenta panią Park Geun-hye, która deklarowała zmianę polityki wobec KRL-D w postaci powrotu do współpracy i pojednania.

Podsumowując trzeba podkreślić, iż monografia B.R. Myersa *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej* to pozycja warta polecenia. Pomimo wielu kontrowersyjnych dla znawców problematyki koreańskiej twierdzeń, książka stanowi cenne źródło informacji o Korei Północnej, ponadto jest napisana w sposób przystępny i interesujący. Dla zainteresowanych tematem będzie to źródło rzetelnych informacji, natomiast dla przeciętnego czytelnika będzie to ciekawa, a nieraz poruszająca lektura.

Lech Buczek

MIROŚLAW KRAJEWSKI

Samorząd gospodarczy i zawodowy w Polsce. Studium historyczno-prawne

Dobrzyńskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz 2012, ss. 235.

Na polskim rynku wydawniczym tematyka samorządu gospodarczego nie jest często podejmowana. Ważne pozycje pochodzą między innymi ze środowiska poznańskiego, skupionego wokół prof. Stanisława Wykrętowicza, który rozpoczął pionierskie badania nad tym rodzajem samorządu po 1989 roku. Stąd też recenzent z zainteresowaniem sięgnął po opisywaną książkę. Jednakże wzbudziła ona u recenzenta poważne wątpliwości, gdyż zawiera wiele błędów redakcyjnych i braki merytoryczne, a podana w niej definicja samorządu gospodarczego została skopiowana z *Wikipedii* (a pośrednio z publikacji recenzenta).

Książka została wydana przez Dobrzyńskie Towarzystwo Naukowe, którego współzałożycielem był Autor, w wydawnictwie „Verbum”, propagowanym przez Autora w Internecie. Recenzowaną pracę można więc zaliczyć do typowych przykładów tzw. *self-publishing*.

Publikacja składa się z siedmiu rozdziałów, uzupełnionych o postulaty *de lege ferenda*. W I rozdziale Autor opisał historię samorządu gospodarczego i zawodowego od okresu średniowiecza do upadku I Rzeczypospolitej. Drugi rozdział został poświęcony samorządowi gospodarczemu i zawodowemu w okresie zaborów. W trzystronicowym rozdziale trzecim zawarto kilka uwag na temat miejsca samorządu w konstytucjach polskich. Dzieje samorządu w okresie II RP i okupacji Autor omówił w kolejnym rozdziale, a rozdział piąty dotyczy czasów PRL. Samorząd gospodarczy w Polsce po 1989 roku został przedstawiony w rozdziale szóstym, a rozdział ostatni odnosi się do współczesnego samorządu zawodowego.

Recenzent pragnie zacząć od najważniejszego zarzutu: skopiowania definicji samorządu gospodarczego bezpośrednio z *Wikipedii*, a pośrednio z publikacji recenzenta. W *Prolegomenie* Autor nawiązał do różnych definicji samorządu gospodarczego, aż na stronie 16 i 17 podał definicję tegoż samorządu. Jakże zdumiony był recenzent, gdy definicja Mirosława Krajewskiego okazała się definicją wypracowaną przez recenzenta w ciągu badań własnych nad samorządem gospodarczym, prowadzonych od 2005 roku, o czym – jak sądzi recenzent – Mirosław Krajewski zapewne nie wie, gdyż – i to jest kolejny paradoks budzących już nie raz kontrowersje w świecie

polskiej nauki działań Mirosława Krajewskiego¹ – definicja ta została przepisana nie bezpośrednio z publikacji recenzenta, ale z *Wikipedii*. Jak do tego doszło, recenzent postara się wyjaśnić poniżej, gdyż sytuacja ta obrazuje, co dzieje się, gdy dana osoba przepisuje treść, o której być może nie wie, czyjego jest autorstwa, pisząc książkę z tematyki, w której – jak można odnieść wrażenie po lekturze tekstu – nie ma pełnej orientacji, nie odwołując się do literatury przedmiotu i zapewne nie wiedząc o tym, że niczego nieświadomy twórca pierwotnego tekstu sięgnie do jego pracy.

Autorska definicja samorządu gospodarczego została zaproponowana przez recenzenta na łamach „Studiów z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” w 2007 roku, w nawiązaniu między innymi do koncepcji Tomasza Jędrzejewskiego i Teresy Rabskiej². Została rozwinięta w trakcie kolejnych studiów, była prezentowana na konferencjach naukowych i podana w „Przeglądzie Politologicznym” z 2011 roku³. Zostanie też wykorzystana w podręczniku do prawa administracyjnego wydawnictwa „Iuris”.

W międzyczasie – o czym recenzent informował czytelników swoich artykułów naukowych w przypisach – definicja ta została użyta w skrypcie pisany dla studentów w serwisie *Wikibooks*, siostrzanym projekcie znanej *Wikipedii*. Jako że recenzent jest jednocześnie hobbystycznym wikipedystą, to zawarł ją też w artykule *Samorząd gospodarczy* na *Wikipedii*. Dokonał tego w maju 2010 roku (jak łatwo można się dowiedzieć z historii edycji) opatrując – czego Mirosław Krajewski nie zrobił – aparatem naukowym. Stamtąd skopiował ją i przedstawił pod własnym nazwiskiem właśnie Mirosław Krajewski. Cały akapit od słowa „Jednocześnie” na stronie 16 do słowa „przymusem” na stronie 17 jest przepisany z *Wikipedii*.

Oprócz zarzutu przypisywania sobie przez Autora cudzej twórczości recenzent pragnie wyrazić także inne uwagi krytyczne w odniesieniu do recenzowanej publikacji. Autor stawiał sądy ocenne, które nie znajdują pokrycia w źródłach, np. na stronie 40. Przejawiał też manierę ciągłego korzystania z jednego źródła i powielania zawartych w nim informacji. Przykładem tego jest stałe odwoływanie się do artykułu Sławomira Kamosińskiego o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Bydgoszczy. Przykłady zaczerpnięte z pracy Sławomira Kamosińskiego zostały uzupełnione wzmiankami opartymi na tekście Mariusza Mazany o izbach przemysłowo-handlowych

¹ Por. M. Wroński, *Miałem jednak rację*, „Forum Akademickie” 2012, nr 6 (<http://forum.akademickie.pl/fa/2012/06/mialem-jednak-racje/>), dział: „Z archiwum nieuczciwości naukowej” i inne teksty M. Wrońskiego na temat Mirosława Krajewskiego.

² K. Dąbrowski, *Izby przemysłowo-handlowe Drugiej Rzeczypospolitej jako instytucje samorządu przemysłowo-handlowego. Ujęcie doktrynalne i konstytucyjne*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2007, nr 10, s. 303-321.

³ K. Dąbrowski, *Innowacyjność izb gospodarczych na tle modernizacyjnej funkcji prawa*, „Przegląd Politologiczny” 2011, nr 4, s. 59-70.

w Bydgoszczy i Gdyni. Autor pominął tym samym dzieje izb w Galicji i na Kresach, nie mówiąc o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Warszawie i Związku Izb Przemysłowo-Handlowych RP. Recenzent nie wie, czy Autor prowadził własne badania naukowe nad opisywanym przedmiotem, czy tylko odtwórczo skorzystał z osiągnięć wymienionych badaczy.

Autor nie wykorzystał ponadto obszernej literatury historycznej i prawnej, jaka powstała na temat samorządu gospodarczego i zawodowego w ostatnich dziesięciu latach. Recenzent ma na myśli w szczególności prace Zbigniewa Adamowicza o organizacjach gospodarczych, Pawła Antkowiaka i Dominika Sypniewskiego o samorządzie zawodowym, Marty Balcerek o izbach rolniczych w Niemczech, Jana Basty o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Rzeszowie, Jarosława Jastrzębskiego o izbach rzemieślniczych, Marcina Jurewicza o samorządzie gospodarczym z punktu widzenia teorii administracji, Martyny Jurzyk o oświacie samorządu gospodarczego, Krzysztofa Bojarskiego, Władysława Kaszy i Romana Zdybela o modelu samorządu gospodarczego w Polsce, Henryka Kapiszewskiego, Tomasza Kargola, Anieli Kielbickiej, Leszka Zachuty i Andrzeja Zdebskiego o Izbie Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Emilii Konopskiej-Struś o współczesnych rzemieślnikach, Marka Wojtyłaka o rzemiośle w okresie okupacji, o historycznych artykułach Juliana Kucińskiego i Bolesława Kłapkowskiemu nie wspominając. Ponadto Autor nie sięgnął do akt instytucji samorządu gospodarczego, których zachowało się tak wiele w polskich archiwach.

Niedociągnięcia merytoryczne poskutkowały nadmiernymi uproszczeniami. Przykładem jest wymienienie przez Autora tylko dwóch sekcji izb przemysłowo-handlowych, z pominięciem sekcji górniczej Izby sosnowieckiej, żeglugowo-portowej gdyńskiej i bankowo-ubezpieczeniowej Izby warszawskiej (s. 45). Mając na uwadze postęp badań nad administracją Generalnego Gubernatorstwa, a w szczególności izb dystryktowych, razi powielanie nieaktualnych tez o izbach w okresie II wojny światowej (s. 64). Recenzent odnosi wrażenie, że wady tekstu pokrywane są przez Autora ciekawostkami, na przykład o tym, że „biret adwokat mógł tylko wkładać podczas wygłaszania mowy obrończej” (s. 57).

Przy okazji nawiązania do samorządu adwokackiego recenzenta dziwił początkowo brak numeracji stron, gdy Autor cytował Adama Redzika. Okazało się jednak, że nie korzystał z jego prac, ale ze strony internetowej <http://www.palestra.pl>, którą wprawdzie podał w przypisie na stronie 27, ale recenzent nie znalazł jej w bibliografii.

Od strony merytorycznej, według recenzenta, Autorowi nie przynosi chlubny odwoływanie się w XXI wieku, przy tak rozwiniętych badaniach nad samorządem, do encyklopedii Glogera. Zaś szósty rozdział *Częściowe odrodzenie samorządu gospodarczego w III RP (1989-2011)* stanowi – w ocenie

recenzenta – zestawienie informacji ze stron internetowych izb gospodarczych.

Autor często podawał w przypisach swoje własne podręczniki. Recenzent nie odnosiłby się do takiego zabiegu krytycznie, gdyby nie nadmierna – zdaniem recenzenta – liczba autocytoowań. Gdy Autor powoływał podręczniki innych autorów, to zdarzyło się, że sięgnął do ich starych wydań, na przykład Janusza Skodlarskiego z zakresu historii gospodarczej.

Wątpliwości recenzenta budzi ponadto stosowanie przez Autora słów pochodzenia greckiego i łacińskiego do opisywania tytułów rozdziałów, jak również pojedyncze przypadki używania szyku końcowego (np. s. 50). Łącznie nasuwa to u recenzenta skojarzenie z – niestosownym w publikacjach naukowych – archaizowaniem tekstu.

Kolejną sprawą są błędy redakcyjne, od których roi się w pracy. Przypisy mają oddzielną numerację dla każdego rozdziału i już na pierwszej stronie przypis nr 2 brzmi: *M. Jaroszyński, Nadzór nad samorządem. Pamiętnik Zjazdu przedstawicieli [podkr. recenzenta] sejmików powiatowych w Warszawie 2 lutego 1925 r., Warszawa 1925*. Prawidłowa nazwa jest nieco inna: *Pamiętnik Zjazdu Przedstawicieli Sejmików Powiatowych w Warszawie w dniu 2-gim i 3-im lutego 1925 r., Warszawa 1925*. Ponadto Autor powinien zaznaczyć, że artykuł Jaroszyńskiego jedynie pochodzi z „Pamiętnika”, a nie nim jest, stosując skrót „[w:]”. Niespójne wywody gramatyczne i stylistyczne pojawiły się na stronie 46, gdy Autor omawiał izby rolnicze. Na stronie 68 Autor napisał: „Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego [...] wprowadził obowiązek przynależności rzemieślników do cechów, który utrzymmano się [podkr. recenzenta] aż do roku 1988”.

Autor nie trzymał się konwencji stosowania przypisów. Raz podawał nazwę wydawnictwa, a innym razem już nie. Tę samą pozycję cytował na różne sposoby, raz „red.”, raz „pod red.”, a innym razem „pr. zbior. pod red. nauk.”. Nieprawidłowo, pod kątem metodologicznym, cytował książki pod redakcją Stanisława Wykrętowicza: *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania* z 2004 roku oraz *Spór o samorząd gospodarczy* z 2005 roku. Zgodnie z regułami cytowania publikacji, gdy po raz pierwszy pozycja jest podawana w bibliografii należy wskazać jej pełny tytuł (*Spór o samorząd gospodarczy w Polsce*, red. S. Wykrętowicz, Poznań 2005), a następnie tytuł skrócony (np. *Spór o samorząd...*). Natomiast Autor czynił to w sposób dowolny. W bibliografii na stronie 226 druga z wymienionych pozycji widnieje pod jeszcze innym tytułem: *Spór o s a m o r z ą d* [podkr. recenzenta] *gospodarczy w Polsce*.

Autor polemizował ze Stanisławem Wykrętowiczem w jednym z przypisów, ale zdaniem recenzenta nie do końca słusznie, wyrывая z kontekstu stwierdzenia tego nestora badań nad samorządem gospodarczym w Polsce.

Nieporządek – w odczuciu recenzenta – panuje w bibliografii. W nagłówku można przeczytać, iż bibliografia ma układ alfabetyczno-chronologiczny.

Jednakże można odnieść wrażenie, że struktura ta została przełamana. Bibliografia została podzielona na: 1) źródła prawa, 2) źródła drukowane, 3) encyklopedie i słowniki, 4) opracowania, 5) artykuły naukowe, 6) prasę i artykuły popularnonaukowe, 7) orzeczenia, 8) witryny internetowe. Raz Autor podał w bibliografii numery stron, innym razem zakresy stron, a sporadycznie nie podawał ich wcale. Źródła prawa zostały ułożone od dekretów, przez Konstytucję z 1997 r. (ale zabrakło Konstytucji marcowej i kwietniowej, które powołano w tekście pracy); obwieszczenia, rozporządzenia i ustawy. Co prawda, Konstytucję marcową da się odszukać, ale wśród ustaw. Szczególnie rozporządzenia zostały zestawione – jak się wydaje – w sposób nieuporządkowany. Rozpoczynają się rozporządzeniem ministra b. dzielnicy pruskiej z 1920 r., potem jest rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 1922 r., a potem ministra przemysłu i handlu z grudnia 1927 roku, po czym tegoż ministra z listopada 1927 roku i ponownie ministra sprawiedliwości z 1932 roku. Między wymieszanyymi rozporządzeniami ministrów przedwojennych, powojennych i współczesnych wstawiono rozporządzenia Prezydenta RP z lat dwudziestych.

Przykład błędów literowych i interpunkcyjnych natury technicznej, można znaleźć na stronie 45: „Na podstawie decyzji Rady Ministrów z 30 września 1933 r. zlikwidowani [podkr. recenzenta] Izbę Przemysłowo-Handlową w Bydgoszczy”. Pomyłki pojawiły się wśród – zamieszczonych w bibliografii – stron internetowych. Przykładowo: „14.01.201” – przy Krajowej Izbie Biegłych Rewidentów, którą Autor nazwał błędnie: Krajową Izbą Rewidentów Biegłych; „12.12.10” zamiast „12.12.2010”, „23/01.211”, zamiast „23.01.2011”.

Wymienione błędy oraz przykład nierzetelności badawczej sprawiają, że – zdaniem recenzenta – pozycja autorstwa Mirosława Krajewskiego nie wnosi istotnego wkładu w rozwój nauki polskiej na polu samorządu gospodarczego i zawodowego, a wręcz stanowi negatywny przykład wykonywania działalności naukowej.

Karol Dąbrowski

SPRAWOZDANIA

**ZAWODY CENTRALNE OLIMPIADY WIEDZY O INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ
Lublin, 13 kwietnia 2012 r.**

W dniu 13 kwietnia 2012 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbyły się zawody centralne ogólnopolskiej Olimpiady Wiedzy o Integracji Europejskiej. Zakończyły się one wyłonieniem 6 laureatów, a 31 uczniów uzyskało status finalisty.

Olimpiada Wiedzy o Integracji Europejskiej jest organizowana przez Instytut Europeistyki na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Wsparcie merytoryczne Olimpiady zapewnia Rada Programowa złożona z wybitnych specjalistów z zakresu nauk prawnych i politycznych, a wsparcie finansowe – Ministerstwo Edukacji Narodowej, na podstawie umowy zawartej w związku z realizacją zadania publicznego *Organizacja i przeprowadzenie olimpiad w latach szkolnych 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013*.

Patronat honorowy nad Olimpiadą sprawują: Minister Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Radosław Sikorski, Marszałek Województwa Lubelskiego Krzysztof Hetman oraz lubelscy posłowie do Parlamentu Europejskiego: prof. dr hab. Lena Kolarska-Bobińska oraz dr hab. Mirosław Piotrowski, prof. KUL.

Celem tego przedsięwzięcia jest rozwijanie wiedzy uczniów na temat historii i współczesności Unii Europejskiej oraz kształtowanie postawy poszanowania dla dziedzictwa historycznego i kulturowego Europy. Olimpiada Wiedzy o Integracji Europejskiej została pomyślana jako olimpiada tematyczna, związana z problematyką przekrojową, jaką jest integracja europejska. Uczniowie biorący udział w Olimpiadzie powinni orientować się we współczesnych procesach i zjawiskach społeczno-politycznych, mieć opanowaną wiedzę przewidzianą w programie szkolnym z zakresu przedmiotów merytorycznie związanych z tematyką Olimpiady (wiedza o społeczeństwie, historia najnowsza, wiedza o kulturze, podstawy przedsiębiorczości, geografia) oraz wiadomości określone programem Olimpiady.

Prawo do udziału w Olimpiadzie przysługuje, co do zasady, wszystkim uczniom szkół ponadgimnazjalnych: liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników, uzupełniających liceów ogólnokształcących i techników uzupełniających oraz ponadpodstawowych szkół średnich, ogólnokształcących i zawodowych, dających możliwość uzyskania świadectwa dojrzałości.

Status finalisty Olimpiady przysługuje uczniom, którzy w etapie pierwszym zawodów centralnych uzyskają minimum 50% punktów możliwych do zdobycia. Status laureata otrzymują uczestnicy, którzy zostaną zakwalifikowani do trzeciego etapu zawodów centralnych. Finaliści i laureaci są zwolnieni z całości lub części procedury rekrutacji w wybranych szkołach wyższych, których senaty podjęły stosowne uchwały. Aktualnie są to: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Opolski i Uniwersytet Wrocławski. Ponadto uczestnicy zawodów centralnych uzyskują nagrody rzeczowe, nagrodą dla zwycięzcy jest laptop.

Olimpiada jest konkursem odbywającym się cyklicznie. Obowiązująca umowa z Ministerstwem Edukacji Narodowej obejmuje trzy edycje. W roku szkolnym 2010/2011 odbyła się I edycja Olimpiady, której hasłem było: *Unia Europejska po reformach Traktatu z Lizbony*. Edycja w roku szkolnym 2011/2012 odbyła się pod hasłem *Polska Prezydencja w Unii Europejskiej*.

Zawody Olimpiady są trzystopniowe i obejmują: I stopień – zawody szkolne, II stopień – zawody okręgowe, III stopień – zawody centralne. Zawody szkolne obecnej, II edycji odbyły się 24 października 2011 r. Uczniowie rozwiązywali test jednokrotnego wyboru w swoich macierzystych szkołach. Zawody okręgowe odbyły się 13 stycznia 2012 r. Przeprowadzono je w szesnastu szkołach, w których ustanowiono Komitety Okręgowe. Na każde województwo przypadał jeden Komitet Okręgowy. Podczas zawodów okręgowych uczniowie rozwiązywali test jednokrotnego wyboru oraz odpowiadali pisemnie na dwa pytania otwarte. Zawody centralne odbyły się 13 kwietnia 2012 r. w Lublinie, w budynku Collegium Iuridicum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, i składały się z trzech etapów. W ramach pierwszego uczniowie rozwiązywali test jednokrotnego wyboru, drugi etap obejmował pytania otwarte z zakresu tematu specjalnego – Polskiej Prezydencji w Unii Europejskiej, natomiast w trzecim etapie uczestnicy rozwiązywali wylosowany kasus.

Otwarcia zawodów centralnych dokonał ks. dr hab. Wiesław Bar, prof. KUL, Prodziekan Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL oraz dr hab. Artur Kuś, prof. KUL, Dyrektor Instytutu Europeistyki KUL i Przewodniczący Rady Programowej Olimpiady. Odczytano list Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Radosława Sikorskiego skierowany do uczestników zawodów. Mgr Agnieszka Parol, Koordynator Olimpiady i Przewodnicząca Komitetu Głównego Olimpiady, przedstawiła program i wyjaśniła zasady przeprowadzenia zawodów centralnych.

W roku szkolnym 2011/2012 w Olimpiadzie uczestniczyło 1128 uczniów szkół ponadgimnazjalnych (pierwsza edycja Olimpiady zgromadziła 795 uczestników). W zawodach okręgowych udział wzięło 173 uczniów, zaś

do zawodów centralnych zakwalifikowało się 53 uczestników z całej Polski, a przystąpiło 48 uczestników. W pierwszym etapie zawodów centralnych 11 osób nie uzyskało wymaganej liczby punktów i zakończyło współzawodnictwo, uzyskując wyłącznie zaświadczenie o uczestnictwie, a kolejne 25 osób uzyskało status finalisty, również kończąc na tym etapie rywalizację. Do etapu drugiego zakwalifikowano 12 osób z najwyższymi wynikami. Uczniowie, którzy ukończyli zawody po drugim etapie, także otrzymali status finalisty. Do trzeciego etapu przystąpiło 6 osób, które tym samym uzyskało status laureata Olimpiady. W etapie trzecim wyłoniono zwycięzcę, którym został Łukasz Szubelak z Gdyni.

Dzięki szerokiemu gronu sponsorów wszyscy uczestnicy zawodów centralnych otrzymali nagrody rzeczowe. Nagrody uczestnikom wręczyli: prof. dr hab. Lena Kolarska-Babińska; ks. dr hab. Wiesław Bar, prof. KUL; dr hab. Artur Kuś, prof. KUL; pani Magdalena Fotek-Kuś, Kierownik Oddziału Europejskiej Współpracy Terytorialnej przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubelskiego oraz pan Zbyszko Stojanowski-Han reprezentujący europosła dr hab. Mirosława Piotrowskiego, prof. KUL. Fundatorami nagród byli patroni honorowi oraz: Ars boni et aequi Przedsiębiorstwo Wydawnicze, Wydawnictwo C.H. Beck, Wydawnictwo Od.Nowa, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Regionalne Centrum Informacji Europejskiej w Lublinie, Punkt Informacyjny Europe Direct – Lublin.

Organizatorzy Olimpiady Wiedzy o Integracji Europejskiej podkreślają z dumą, że cieszy się ona coraz większym zainteresowaniem wśród uczniów i nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. Wysoki poziom wiedzy uczniów, w szczególności uczestników zawodów centralnych, świadczy o dużym nakładzie pracy, jaki wkładają oni w przygotowania do Olimpiady. Z uwagi na powyższe należy stwierdzić, że Olimpiada realizuje swój cel i spełnia przyjęte dla niej założenia.

*Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz
Agnieszka Parol*

FIDES ET BELLUM

PAMIĘCI BISKUPA, PROFESORA, GENERAŁA TADEUSZA PŁOSKIEGO

Konferencja naukowa

Olsztyn, 19 kwietnia 2012 r.

Dnia 19 kwietnia 2012 r., w drugą rocznicę katastrofy smoleńskiej, w Centrum Konferencyjnym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (UWM) odbyła się konferencja naukowa pt. *Fides et bellum. Pamięci Biskupa, Profesora, Generała Tadeusza Płoskiego*. Wiodącym organizatorem przedsięwzięcia był Wydział Prawa i Administracji (WPiA) UWM oraz Ordynariat Polowy Wojska Polskiego (OP). Do jego zorganizowania przyczyniły się także: Urząd Miasta Olsztyna, Starostwo Powiatowe w Bartoszycach, Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej w Józefowie oraz Agtes Sp. z o.o. z Warszawy. Konferencja została podzielona na dwie części: wspomnieniową oraz naukową.

Uroczystość rozpoczęto Mszą św. w kościele akademickim p.w. św. Franciszka z Asyżu w Olsztynie. Mszy św. przewodniczył JE Abp Wojciech Ziemia – Metropolita Warmiński (który wygłosił także kazanie) wraz z JE Abpem Seniozem Edmundem Piszczem. W koncelebrze wzięło udział 35 księży. Mszę św. uświetnili swoją obecnością: chór UWM im. prof. Wiktora Wawrzyczka wraz z solistami, pod dyr. Bogusława Palińskiego, poczet sztandarowy 1 Batalionu Składowania Wojska Polskiego w Olsztynie (którego sztandar był poświęcony przez Śp. Biskupa Płoskiego), a także delegacja bożogrobców z Warszawy, czyli Zakonu Rycerskiego Świętego Grobu Bożego w Jerozolimie (do tego zakonu należał także Śp. Biskup Płoski). Na Mszy św. zgromadziła się rodzina Biskupa, przedstawiciele władz miasta i regionu, posłowie i senatorowie Ziemi Warmińskiej oraz wielu współpracowników, przyjaciół i znajomych Śp. Biskupa Tadeusza Płoskiego: księży, wykładowców, wojskowych, kilka delegacji Straży Granicznej (Śp. Biskup Płoski był kapelanem SG), pracowników administracyjnych WPiA UWM, zarówno obecnych, jak i byłych.

Po Mszy św. zgromadzeni goście udali się pod pomnik w Alei Ofiar Katyńskich na Górze Kortowskiej i złożyli kwiaty. Po raz pierwszy przy pomniku stanęła wojskowa 4-osobowa warta honorowa żołnierzy 1 Batalionu Składowania WP w Olsztynie, a także został odegrany na trąbce sygnał „Cisza”.

Następnie, o godz. 10.00, we foyer Centrum Konferencyjnego odsłonięto wystawę przygotowaną przez Muzeum Ordynariatu Polowego w Warsza-

wie. Uroczystego otwarcia i przecięcia wstęgi dokonali: prof. Szczepan Figiel – prorektor UWM ds. rozwoju, prof. Bronisław Sitek – Dziekan WPiA UWM, ks. prał. płk January Wątroba – Wikariusz Generalny Biskupa Polowego, gen. dyw. Jan Klejszmit – kanclerz Wojskowej Akademii Technicznej, a także Metropolita Warmiński Abp Wojciech Ziemia i Abp Senior Edmund Piszcz.

O godz. 10.30 rozpoczęła się uroczysta część wspomnieniowa. Zanim Dziekan WPiA UWM prof. Bronisław Sitek przywitał przybyłych gości, w tle na ekranie można było obejrzeć prezentację Nadwiślańskiego Oddziału Straży Granicznej im. Powstania Warszawskiego pt. *Biskup Polowy Wojska Polskiego gen. broni prof. dr hab. Tadeusz Płoski*. Po uroczystym przemówieniu Dziekana WPiA UWM głos zabrali m.in.: Abp Wojciech Ziemia, prof. Szczepan Figiel, Prezydent Olsztyna dr inż. Piotr Grzymowicz, gen. dyw. Jan Klejszmit oraz przedstawiciel posłów Ziemi Warmińskiej poseł Jerzy Szmit. Dr Lech Grochowski, sprawujący rolę gospodarza, odczytał list od Prezydenta RP, Bronisława Komorowskiego oraz przemówienie prof. Ryszarda Góreckiego – Senatora Ziemi Warmińskiej i rektora-elektka UWM.

Kolejnym punktem programu były wystąpienia wspomnieniowe zaproszonych gości. Wspomnienia zaprezentowali m.in.: Dziekan Wydziału Nauk Ekonomicznych UWM prof. dr hab. Mirosław Gornowicz, prof. dr hab. Tadeusz Jasudowicz z WPiA UWM, prof. nadzw. Bronisław Młodziejowski z WPiA UWM, gen. dyw. dr inż. Stanisław Krysiński, gen. dyw. Ryszard Michałowski – były Naczelnny Prokurator Wojskowy, płk rez. dr Henryk Kempniński z Komendy Głównej Straży Granicznej, ppłk SG dr Wojciech Grobelski z Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej w Koszalinie oraz mgr Katarzyna Zaworska – przedstawicielka studentów WPiA UWM.

W trakcie trwania części wspomnieniowej na głównym ekranie można było obejrzeć prezentację kilkuset zdjęć Śp. Biskupa Tadeusza Płoskiego, które organizatorzy konferencji pozyskali od przyjaciół, znajomych, naukowców, Ordynariatu Polowego oraz z różnych zasobów UWM. Zakończył ją koncert Chóru Reprezentacyjnego Zespołu Artystycznego Wojska Polskiego pod batutą Pawła Szkopa.

Podczas uroczystości odbyła się także prezentacja albumu *Wspomnienia o Tadeuszu Płoskim – biskupie, generale i profesorze*, pod redakcją Zbigniewa Kępy i Martynty Seroka, wydanego wspólnie przez WPiA UWM oraz OP.

W tym samym dniu w Auli Karmazynowej Centrum Konferencyjnego UWM odbywała się również konferencja naukowa. Opiekę merytoryczną nad konferencją sprawował prof. Tadeusz Jasudowicz (Katedra Praw Człowieka i Prawa Europejskiego WPiA UWM). Konferencja została podzielona na cztery sesje tematyczne. Pierwsza sesja *Dorobek Księdza Biskupa* była moderowana przez ks. prof. dra hab. Ryszarda Sztychmilera. Wystąpili w niej z referatami: ks. prałat Dziekan Straży Granicznej dr Zbigniew Kępa (*Biskupa Generała Tadeusza Płoskiego rozumienie Ojczyzny*), prof. dr hab. Wie-

sław Jan Wysocki (*Utworzenie duszpasterstwa wojskowego w Wojsku Polskim*), prof. dr hab. Andrzej Baładynowicz (*Wolność myśli, sumienia i religii na tle praw człowieka i prawa humanitarnego w nauczaniu Biskupa, Profesora i Generała Tadeusza Płoskiego*). Na sesji drugiej – *Bellum*, której przewodniczył prof. dr hab. Tadeusz Jasudowicz, wystąpienia zaprezentowali: prof. dr hab. Jan Krajczyński (*Pawła Włodkowska myśl o wojnie*) oraz dr doc. Elżbieta Mikos-Skuza (*Autonomia iuris in bello względem ius ad bellum – współczesne wyzwania*). Po obu sesjach nastąpiła dyskusja. Kolejnej, trzeciej sesji – *Miscellanea* przewodniczył ponownie prof. dr hab. Tadeusz Jasudowicz. W tej części prelekcje mieli: prof. dr hab. Piotr Daranowski (*Ruch Autonomii Śląska – refleks obywatelskiej postawy czy projekt dezintegracji RP?*), prof. dr hab. Andrzej Sylwestrzak (*Filozofia sprawiedliwości Św. Augustyna*), a także ks. prof. dr hab. Ryszard Sztymmler (*Znaczenie udziału pełnomocnika w procesie o nieważność małżeństwa*). Czwartej sesji – ostatniej – *Od Katynia do Smoleńska* przewodniczył prof. dr hab. Piotr Daranowski. W tej części głos zabrali: prof. dr hab. Karol Karski (*Prawnomiędzynarodowa kwalifikacja Zbrodni Katyńskiej*), prof. dr hab. Ireneusz C. Kamiński (*Właściwość czasowa (ratione temporis) Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w sprawach dotyczących prawa do życia – uwagi na kanwie „skarg katyńskich”*) i prof. dr hab. Tadeusz Jasudowicz (*Od Tragedii Katyńskiej do Tragedii Smoleńskiej z perspektywy prawa międzynarodowego i praw człowieka*). Następnie miała miejsce gorąca dyskusja, po której prof. T. Jasudowicz uroczystie zakończył konferencję, zapowiadając na jesień kolejną konferencję dotyczącą tematyki Katynia.

Pokłosiem obu konferencji będzie publikacja *Księga poświęcona pamięci Biskupa, Profesora, Generała Śp. Tadeusza Płoskiego*, pod redakcją Bronisława Sitka, Tadeusza Jasudowicza i Martyny Seroka, która będzie zawierała artykuły z zakresu prawa humanitarnego, kanonicznego, wyznaniowego, a także zagadnień dotyczących pokoju, wojny i etyki – obszarów badawczych, którymi zajmował się Sp. Biskup Tadeusz Płoski.

Martyna Seroka

ŚRODKI PRZECIWDZIAŁANIA TERRORYZMOWI W PRAWIE KARNYM
Międzynarodowa konferencja naukowa
Lublin, 16 maja 2012 r.

W dniu 16 maja 2012 r. na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Środki przeciwdziałania terroryzmowi w prawie karnym*, która została zorganizowana przez Katedrę Prawa Karnego KUL oraz Koło Naukowe Studentów Prawa KUL we współpracy z Okręgową Radą Adwokacką w Lublinie.

Patronat Honorowy nad konferencją objęli: Marszałek Województwa Lubelskiego – Krzysztof Hetman, Prezydent Miasta Lublin – Krzysztof Żuk, Przewodniczący Rady Miasta Lublin – Piotr Kowalczyk, Dziekan ORA w Lublinie – Piotr Sendcki oraz Centrum Badań nad Terroryzmem Collegium Civitas w Warszawie. Ze strony uczelni, Patronat Honorowy objęli: Rektor KUL – Jego Magnificencja ks. prof. dr hab. Stanisław Wilk oraz Dziekan WPPKiA KUL – ks. prof. dr hab. Antoni Dębiński.

W konferencji uczestniczyli zarówno wykładowcy akademicy z polskich oraz zagranicznych ośrodków naukowych, jak również praktycy prawa oraz doktoranci i studenci prawa.

Tematyka konferencji dotyczyła szeroko pojętego zjawiska terroryzmu i metod przeciwdziałania jego występowaniu, przyjętych na płaszczyźnie prawa polskiego, europejskiego oraz międzynarodowego. W czasie debaty została również poruszona kwestia genezy i uwarunkowań historycznych terroryzmu oraz jego oddziaływania na życie gospodarcze, polityczne i społeczne.

Konferencję w imieniu Dziekana WPPKiA KUL, ks. prof. dra hab. Antoniego Dębińskiego, otworzył Prodziekan WPPKiA KUL – o. dr hab. Wiesław Bar OFM Conv, prof. KUL, który w swoim wystąpieniu poruszył kwestię zagrożeń dla podstawowych wolności i praw człowieka, jakie niesie ze sobą terroryzm. Przedstawił on również analizę obowiązujących w Meksyku regulacji prawnokarnych dotyczących walki z tym zjawiskiem. Następnie głos zabrał mecenas Piotr Sendcki – Dziekan ORA w Lublinie, który zwrócił uwagę na istotne zagadnienie dotyczące finansowania terroryzmu poprzez tzw. pranie brudnych pieniędzy oraz dokonał analizy efektywności obowiązujących w Polsce regulacji prawnokarnych w zakresie przeciwdziałaniu temu procederowi. Słowo wstępne wygłosił również prof. Valery

Shepitko – Kierownik Katedry Kryminalistyki w Narodowej Akademii Prawa im. Jarosława Mądrego w Charkowie (Національний університет – Юридична академія України імені Ярослава Мудрого), który przedstawił opis regulacji prawnych dotyczących walki z terroryzmem obowiązujących na Ukrainie. Kolejną osobą, która zabrała głos, był dr hab. Krzysztof Wiak, prof. KUL – Kierownik Katedry Prawa Karnego KUL, który podziękował za przybycie na konferencję wszystkim prelegentom i uczestnikom oraz przedstawił najbardziej istotne problemy na płaszczyźnie legislacyjnej dotyczące zjawiska terroryzmu, które miały być przedmiotem rozważań podjętych na konferencji. Jako ostatni w części otwierającej konferencję głos zabrali: mgr Łukasz Czebotar – doktorant w Katedrze Prawa Karnego KUL oraz Katarzyna Herbuś – Prezes Koła Naukowego Studentów Prawa KUL, którzy w imieniu doktorantów i studentów WPPKiA KUL podziękowali organizatorom, sponsorom oraz Patronom Honorowym za pomoc w przygotowaniu konferencji oraz wszystkim gościom za przybycie na nią.

Konferencja została podzielona na trzy panele, po których miały miejsce dyskusje z udziałem prelegentów oraz pozostałych uczestników.

Pierwszy panel – pod przewodnictwem dra Sławomira Hysia, adiunkta w Katedrze Prawa Karnego KUL – rozpoczął się od wystąpienia dra Michaela Shepitko, asystenta w Katedrze Prawa Karnego w Narodowej Akademii Prawa im. Jarosława Mądrego w Charkowie (Національний університет – Юридична академія України імені Ярослава Мудрого), który w swoim referacie *Criminal liability for committing terrorist act in Ukraine* szczegółowo scharakteryzował środki przeciwdziałania terroryzmowi określone w ukraińskim Kodeksie karnym, jak również podjął się wskazania różnic pomiędzy definicją pojęcia „terroryzm” przyjętą w ustawodawstwie ukraińskim a przesłankami charakteryzującymi to zjawisko określonymi w przepisach prawa Unii Europejskiej. Następnie głos zabrał dr hab. Krzysztof Wiak, prof. KUL, którego wystąpienie *Definicja terroryzmu – cechy charakterystyczne i kwestie sporne* poświęcone zostało problematyce funkcjonowania wielu różnych definicji określających zjawisko terroryzmu oraz prób wyróżnienia jego konstytutywnych elementów, a także odróżnienia go od innych kategorii przestępstw. Prezentując wskazany temat, zwrócił uwagę, iż pomimo stale pogłębiającego się zakresu współpracy w zakresie walki z terroryzmem na płaszczyźnie międzynarodowej, nadal nie udało się opracować uniwersalnej definicji wskazanego pojęcia, w efekcie czego ograniczenia doznaje realizacja jednej z podstawowych funkcji prawa karnego – funkcja gwarancyjna. Ostatnim prelegentem w tej części konferencji był mgr Marcin Nowak – Radny Miasta Lublin, asystent w Katedrze Historii Gospodarczej KUL, który w swoim referacie *Rozwój terroryzmu na przestrzeni wieków* przedstawił historię zjawiska oraz samego pojęcia „terroryzm”, wskazując na jego korzenie już w działaniach członków istniejącego w Palestynie (lata 66-73) „ruchu

sikariuszy” oraz sekty tzw. asasynów, dopuszczającej się m.in. zabójstw członków władz państwowych na terytorium Persji (lata 1090-1275).

Drugi panel – pod przewodnictwem dra hab. Krzysztofa Wiaka, prof. KUL – rozpoczął się wystąpieniem dra Sławomira Hysia *Pojęcie przestępstwa o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym*. Dokonując analizy przepisów art. 115 § 20 kk, zawierającego definicję ustawową pojęcia „przestępstwa o charakterze terrorystycznym”, Referent zwrócił uwagę na problemy interpretacyjne dotyczące składających się na to przestępstwo elementów (np. „wiele osób”), jakie mogą mieć miejsce w przypadku stosowania tego artykułu przez odpowiednie organy wymiaru sprawiedliwości. Kolejny referat, *Czyny zabronione na przedpolu właściwego przestępstwa o charakterze terrorystycznym*, wygłosiła mgr Zuzanna Gądzik – doktorantka w Katedrze Prawa Karnego KUL, która skupiła się na scharakteryzowaniu tzw. przestępstw okoloterrorystycznych, występujących na gruncie polskiego Kodeksu karnego. Mgr Paweł Potakowski – doktorant w Katedrze Prawa Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych KUL w referacie *Przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu* zaprezentował zagadnienie dotyczące prawnokarnych środków przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu, obowiązujących na tle polskiego ustawodawstwa karnego. Kolejnym prelegentem był mgr Łukasz Czebotar, który w wystąpieniu *Terroryzm oraz środki przeciwdziałania mu na tle prawa europejskiego* przedstawił problematykę regulacji prawnokarnych opracowywanych i stosowanych przez Radę Europy oraz organy Unii Europejskiej, które są poświęcone przeciwdziałaniu oraz zapobieganiu terroryzmowi. Referent podjął jednocześnie próbę analizy postulatów *de lege ferenda*, wysuwanych w tej kwestii przez przedstawicieli doktryny. Jako ostatnia w panelu drugim konferencji głos zabrała mgr Adrianna Tułodziecka – doktorantka w Katedrze Praw Człowieka KUL. W referacie *Prawnokarne środki zwalczania terroryzmu lotniczego* przedstawiła kluczowe przepisy międzynarodowych konwencji dotyczących prawnokarnych środków przeciwdziałania zjawisku terroryzmu lotniczego oraz zasadnicze problemy związane z ich stosowaniem przez państwa – strony.

Trzeci panel, któremu przewodniczył mgr Łukasz Czebotar, składał się z wystąpień studentów prawa KUL. Rozpoczął je referat Łukasza Klejdysa *Terroryzm morski i piractwo na gruncie polskiego prawa karnego*, w którym dokonana została analiza pojęć „terroryzmu morskiego” i „piractwa” oraz podjęto próbę wskazania występujących między nimi różnic i podobieństw. Następnie głos zabrała Agnieszka Szadorska, która w referacie *Prawnokarne środki przeciwdziałania bioterroryzmowi* zaprezentowała regulacje prawne o charakterze międzynarodowym dotyczące problematyki zjawiska bioterroryzmu, wskazując jednocześnie na potrzebę opracowania jednolitej definicji tego pojęcia. Kolejnym prelegentem był Gustaw Piwko, który w wystąpieniu *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące zjawiska*

terroryzmu dokonał analizy istotnych z punktu widzenia walki z terroryzmem orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, podejmujących m.in. problematykę stosowania tortur w trakcie przesłuchania podejrzanego. Trzeci panel zamknął referat *Okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną jako środki zwalczania i zapobiegania terroryzmowi*, poświęcony obowiązującym na gruncie polskiego ustawodawstwa karnego przepisom wyłączającym odpowiedzialność karną w związku z przestępstwem o charakterze terrorystycznym, który został zaprezentowany przez Ewę Skupińską.

Konferencję zakończyło wystąpienie dra hab. Krzysztofa Wiaka, prof. KUL, który podsumował poruszone w jej trakcie tematy oraz przedstawił najbardziej istotne wnioski i spostrzeżenia, które płynęły z przeprowadzonych rozważań.

Wysoka frekwencja uczestników oraz interesująca tematyka i dyskusje, jakie miały miejsce na kanwie wystąpień prelegentów, pozwalają stwierdzić, iż konferencja była udanym i potrzebnym przedsięwzięciem naukowym, które dotyczyło istotnego i aktualnego problemu, jakim jest zjawisko terroryzmu oraz potrzeba efektywnego zapobiegania i przeciwdziałania mu na płaszczyźnie legislacyjnej.

Pokłosiem konferencji będzie publikacja pod redakcją Dziekana WPPKiA KUL – ks. prof. dra hab. Antoniego Dębińskiego oraz Kierownika Katedry Prawa Karnego KUL – dra hab. Krzysztofa Wiaka, prof. KUL, zawierająca artykuły rozwijające zagadnienia poruszone w zaprezentowanych przez prelegentów wystąpieniach.

Lukasz Czebotar

Z ŻYCIA WYDZIAŁU

**BIBLIOGRAFIA PRACOWNIKÓW NAUKOWYCH
WYDZIAŁU PRAWA, PRAWA KANONICZNEGO I ADMINISTRACJI
KATOLICKIEGO UNIwersYTETU LUBELSKIEGO JANA PAWŁA II
ZA ROK 2008. CZĘŚĆ I (A-J)**

(Wprowadzono następującą klasyfikację: I. Opracowania książkowe; II. Artykuły i studia; III. Hasła encyklopedyczne; IV. Glosy; V. Recenzje i noty; VI. Sprawozdania; VII. Inne.)

Abramowicz Aneta

II

Abramowicz A. (współautor), *Andrzej Micheletti (1864-1928?). Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w roku akademickim 1921/1922*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 129-133.

Abramowicz A. (współautor), *Katedra Prawa Wyznaniowego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 365-388.

VI

Abramowicz A., *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych. V Zjazd Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Krasnobród, 13-15 maja 2008 r.*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2008 (t. 18), nr 2, s. 413-419.

Abramowicz A., *Konferencja naukowa pt. Pozyskiwanie środków na działalność instytucji kościelnych, Lublin, 10 czerwca 2008 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11, s. 363-367.

Adamowicz Leszek

I

Adamowicz L. (red.), *Papieska Rada do Spraw Migrantów i Podróżujących, Instrukcja „Erga migrantes caritas Christiani”*, Lublin 2008, ss. 117.

II

Adamowicz L., *Insegnamento del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nel contesto occidentale*, „Servizio Informazioni Chiese Orientali” 2007 (vol. 62), s. 245-252.

Adamowicz L., *Katedra Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 551-560.

Adamowicz L., *Komentarz do dekretu generalnego o przestępstwie usiłowania wyświęcenia kobiet*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2008, nr 2, s. 296-297.

Adamowicz L., *Paweł Pałka (1904-1992). Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w latach akademickich 1950/1951-1956/1957*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik

- (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 147-152.
- Adamowicz L., *Paweł Palka (1904-1992)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 335-339.
- Adamowicz L., *Profilo giuridico della Chiesa greco-cattolica ucraina in Polonia*, [w:] *Diritto particolare nel sistema del COCE*, Košice: Centrum spirituality Východ - Západ Michala Lacka, 2007, s. 399-412.
- Adamowicz L., *Profilo giuridico della Chiesa greco-cattolica ucraina in Polonia*, [w:] L. Okulik (red.), *Nuove terre e nuove Chiese. Le comunità di fedeli orientali in diaspora*, Venezia 2008, s. 161-175.
- Adamowicz L., *Stwierdzenie stanu wolnego niekatolików i nieochrzczonych przed zawarciem małżeństwa kanonicznego*, „*Annales Canonici*” 2008, nr 4, s. 39-62.
- Adamowicz L., *Zawarcie małżeństwa z osobą nieochrzczoneą*, „*Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej*” 2008, nr 4, s. 904-939.

VII

- Adamowicz L., *Tajemnica spowiedzi*, „*Niedziela*” 2008, nr 10, s. 21.
- Adamowicz L., *Tajemnica spowiedzi*, „*Pokolenie*”, dodatek do Tygodnika Katolickiego „*Niedziela*” 1 (2008), nr 12, s. 21.

Andrzejczuk Robert

II

- Andrzejczuk R., *II Katedra Prawa Administracyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 633-637.
- Andrzejczuk R., *Prawa człowieka a ochrona małżeństwa i rodziny w świetle prawa kanonicznego i świeckiego*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 2008, (t. 18), nr 2, s. 101-111.
- Andrzejczuk R., *Prawa człowieka jako prawa skuteczne „erga omnes”*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 2008 (t. 18), nr 1, s. 87-93.

Bar Wiesław

I

- Bar W. (współredaktor), *O „Sanctorum Mater”*, Lublin 2008, ss. 120.

II

- Bar W., *Aleksy Petrani (1900-1977)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 373-379.
- Bar W., *Kanonizacja o. Antoniego od św. Anny Galvão – pierwszego świętego urodzonego w Brazylii*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 2008, (t. 18), nr 2, s. 237-249.
- Bar W., *Prawo religijne a prawo rodzinne państwowe – reperkusje w europejskim porządku prawnym*, [w:] H. Cioch, P. Kasprzyk (red.), *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, Lublin 2007, s. 22-35.
- Bar W., *Przed Sanctorum Mater*, [w:] W. Bar, L. Fiejdasz (red.), *O „Sanctorum Mater”*, Lublin 2008, s. 5-26.

III

- Bar W., *Męczeństwo. 4. W ujęciu prawnokanonicznym*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 702-704.
- Bar W., *Misyjne prawo*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1339-1340.

V

Bar W., *La nueva realidad religiosa española: 25 años de la Ley Organica de Libertad Religiosa, Ministerio de Justicia, Madrid 2006*, pp. 279, "Studia Prawnicze KUL" 2008, nr 1 (33), 156-160.

Barankiewicz Tomasz

II

Barankiewicz T., *Etyczne standardy administracji publicznej Unii Europejskiej*, [w:] H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy*, Warszawa 2008, s. 9-27.

Barankiewicz T., *Renesans klasycznego liberalizmu politycznego a porządek prawny społeczeństwa demokratycznego*, [w:] O. Bogucki, S. Czepita (red.), *System prawny a porządek prawny*, Szczecin 2008, s. 203-221.

Biały Aneta

I

Biały A., *Polubowne rozstrzyganie sporów przez instytucje finansowe*, [w:] H. Cioch (red.), *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, Rzeszów 2008, s. 13-24.

Biały A., *Zarys historii sądownictwa polubownego do 1939 r.*, [w:] J. Olszewski (red.), *Sądy polubowne i mediacje*, Warszawa 2008, s. 205-237.

Biskup Rafał

II

Biskup R. (współautor), *Komunikacja elektroniczna w postępowaniu administracyjnym*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 1, s. 59-71.

Biskup R., *Polityka reglamentacyjna państwa*, [w:] J. Łukasiewicz (red.), *Polityka administracyjna*, Rzeszów 2008, s. 131-140.

Biskup R., *Wit Klonowiecki (1902-1971)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 243-254.

III

Biskup R., *Administracyjne prawo gospodarcze (publiczne prawo gospodarcze)*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 159-161.

Biskup R., *Działalność gospodarcza*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 161-163.

Biskup R., *Działalność gospodarcza samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 163-165.

Biskup R., *Działalność gospodarcza państwa*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 165-167.

Biskup R., *Formy reglamentacji wolności gospodarczej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 167-169.

Biskup R., *Komercjalizacja i prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 169-172.

Biskup R., *Koncesje i zezwolenia na działalność gospodarczą*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 173-175.

Biskup R., *Kontrola działalności gospodarczej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 175-177.

- Biskup R., *Modele stosunku państwa do gospodarki*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 177-179.
- Biskup R., *Partnerstwo publiczno-prywatne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 179-181.
- Biskup R., *Pomoc publiczna*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 181-183.
- Biskup R., *Przedsiębiorca*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 184-187.
- Biskup R., *Publicznoprawne instrumenty ochrony konkurencji*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 187-189.
- Biskup R., *Regulowana działalność gospodarcza*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 189-191.
- Biskup R., *Specjalne strefy ekonomiczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 191-193.
- Biskup R., *Warunki podejmowania działalności gospodarczej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 193-195.
- Biskup R., *Warunki prowadzenia działalności gospodarczej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 195-196.
- Biskup R., *Zasada wolności gospodarczej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 196-198.

Burczak Krzysztof

II

- Burczak K., *Bronisław Żongolłowicz (1870-1944). Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych w roku akademickim 1918/1919*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 227-233.
- Burczak K., *Bronisław Żongolłowicz (1870-1944)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 549-559.
- Burczak K., *Ekskomunika w Dekretalach Grzegorza IX*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2008 (t. 18), nr 1, s. 161-176.
- Burczak K., *Katedra Historii Powszechnego Prawa Kanonicznego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 393-411.
- Burczak K., *Rękopis Dekretu Gracjana z Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 2 (34), s. 81-88.
- Burczak K., *Stanisław Płodzień (1913-1962). Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w roku akademickim 1961/1962*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 169-176.
- Burczak K., *Stanisław Płodzień (1913-1962)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 381-386.

V

- Burczak K., *Nicole Zeddies, Religio et sacrilegium. Studien zur Inkriminierung von Magie, Häresie und Heidentum (4.-7. Jahrhundert)*, *Europäische Hochschulschriften, Reihe III*,

- Bd. 964, Frankfurt am Main: Peter Lang-Europäischer Verlag der Wissenschaften 2003, s. 410, „Roczniki Nauk Prawnych” 2008 (t. 18), nr 1, s. 270-274.
- Burczak K., Václav Pícha, Vznik a rozvoj Českokrumlovske prelatury v letech 1655-1994. Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2008, s. 183, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 4 (36), s. 181-183.

Chaciński Jacek

II

- Chaciński J., O niektórych zagadnieniach dotyczących układu zbiorowego pracy, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 1 (33), s. 13-20.

Chajda Michał

II

- Chajda M., Cywilnoprawne przepisy ograniczające wysokość oprocentowania umów o funkcji kredytowej, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 4 (36), s. 7-23.
- Chajda M., Ochrona praw klientów instytucji finansowych, [w:] G. Dammacco, B. Sitek, O. Cabaj (red.), Człowiek między prawem a ekonomią w procesie integracji europejskiej, Olsztyn–Bari 2008, s. 107-114.
- Chajda M., Wykonywanie zobowiązań, których przedmiotem są formy pieniądza bezgotówkowego, [w:] H. Cioch (red.), Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych, Rzeszów 2008, s. 25-34.

III

- Chajda M., Akt notarialny, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 281.
- Chajda M., Część składowa rzeczy, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 282-283.
- Chajda M., Czynność prawna, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 283.
- Chajda M., Dobra osobiste, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 283.
- Chajda M., Dział spadku, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 359.
- Chajda M., Dziedziczenie, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 359.
- Chajda M., Dziedziczenie gospodarstw rolnych, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 359-360.
- Chajda M., Dziedziczenie ustawowe, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 360.
- Chajda M., Konsument, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 330.
- Chajda M., Kontrola wzorców umownych, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 330-331.
- Chajda M., Likwidacja osoby prawnej, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 286.
- Chajda M., Majątek, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 286.
- Chajda M., Miejsce zamieszkania, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 286-287.

- Chajda M., *Mienie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 287.
- Chajda M., *Nadużycie prawa podmiotowego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 287.
- Chajda M., *Negocjacje*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 287-288.
- Chajda M., *Niegodność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 360.
- Chajda M., *Nieruchomość*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 288.
- Chajda M., *Odpowiedzialność za długi spadkowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 361.
- Chajda M., *Organy osoby prawnej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 289.
- Chajda M., *Osoby prawne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 289-290.
- Chajda M., *Oświadczenie woli*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 290.
- Chajda M., *Podstawienie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 361.
- Chajda M., *Polecenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 361.
- Chajda M., *Poświadczenie daty*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 292.
- Chajda M., *Poświadczenie podpisu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 292.
- Chajda M., *Prawo podmiotowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 293.
- Chajda M., *Przyjęcie spadku*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 361-362.
- Chajda M., *Przyrost*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 362.
- Chajda M., *Przynależność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 296.
- Chajda M., *Rzecz*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 296-297.
- Chajda M., *Sankcje niezachowania formy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 297.
- Chajda M., *Spadek*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 362.
- Chajda M., *Stosunek cywilnoprawny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 297-298.
- Chajda M., *Stwierdzenie nabycia spadku*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 362-363.
- Chajda M., *Testament alograficzny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 363.
- Chajda M., *Testament holograficzny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 363.

- Chajda M., *Testament notarialny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 363.
- Chajda M., *Testament podróży*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 363.
- Chajda M., *Testament – pojęcie i wykładnia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 363-364.
- Chajda M., *Testament ustny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 364-365.
- Chajda M., *Testament wojskowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 365.
- Chajda M., *Ułomne osoby prawne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 299.
- Chajda M., *Umowa przedwstępna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 348-349.
- Chajda M., *Wykładnia oświadczeń woli*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 299.
- Chajda M., *Wykonawca testamentu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 365.
- Chajda M., *Wykonywanie praw podmiotowych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 299-300.
- Chajda M., *Wyzysk*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 351.
- Chajda M., *Wzorce umowne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 351-352.
- Chajda M., *Zachówek*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 365-366.
- Chajda M., *Zapis*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 366.
- Chajda M., *Zasada swobody umów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 353-354.
- Chajda M., *Zbyte spadku*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 366-367.
- Chajda M., *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 302.
- Chajda M., *Zdolność do czynności prawnych osób prawnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 303.
- Chajda M., *Zdolność do dziedziczenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 367.
- Chajda M., *Zdolność prawna osoby fizycznej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 303.
- Chajda M., *Zdolność prawna osób prawnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 303.
- Chajda M., *Zobowiązania niepodzielne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 357.
- Chajda M., *Zobowiązania solidarne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 357-358.
- Chajda M., *Zrzeczenie się dziedziczenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 367

Cioch Henryk

I

Cioch H. (red.), *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, Rzeszów 2008.

II

Cioch H., *Nadzór nad spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi de lege ferenda*, [w:] H. Cioch (red.), *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Nałęczów Zdrój, 3-5 października 2008 r., Rzeszów 2008, s. 45-60.

Cioch H., *O niektórych spornych kwestiach z zakresu prawa osobowego*, [w:] M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A. Schulz, *Księga pamiątkowa profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, Toruń 2008, s. 357-369.

IV

Cioch H., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2008 r., IV CSK 390/07, niepublikowanego*, „Rejent” 2008, nr 5, s. 148-156.

Cioch Paweł

II

Cioch P., *Katedra Postępowania Cywilnego (Procedury Cywilnej)*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 115-126.

III

Cioch P., *ADR (Alternative Dispute Resolution)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 368.

Cioch P., *Apelacja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 368-370.

Cioch P., *Biegły w postępowaniu cywilnym – dowód z opinii biegłego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 370.

Cioch P., *Cywilne postępowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 370-371.

Cioch P., *Czynności procesowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 371.

Cioch P., *Dokument*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 371-372.

Cioch P., *Domniemanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 372.

Cioch P., *Doręczenia pism sądowych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 372-373.

Cioch P., *Dowody*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 373-374.

Cioch P., *Egzekucja sądowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 374-376.

Cioch P., *Interwencja główna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 376-377.

Cioch P., *Interwencja uboczna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 377.

- Cioch P., *Jurysdykcja krajowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 377 - 378.
- Cioch P., *Kaucja aktoryczna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 378.
- Cioch P., *Klauzulowe postępowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 378-379.
- Cioch P., *Komornik sądowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 379.
- Cioch P., *Koszty postępowania cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 379-380.
- Cioch P., *Legitymacja procesowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 380-381.
- Cioch P., *Mediacja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 381-382.
- Cioch P., *Nakaz zapłaty*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 382.
- Cioch P., *Nieprocesowe postępowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 382-384.
- Cioch P., *Nieważność postępowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 384-385.
- Cioch P., *Odrębne postępowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 385.
- Cioch P., *Oględziny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 385.
- Cioch P., *Organizacje społeczne w postępowaniu cywilnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 385-386.
- Cioch P., *Orzeczenia sądowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 386-387.
- Cioch P., *Pełnomocnictwo procesowe, pełnomocnik procesowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 387-389.
- Cioch P., *Pisma procesowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 389-390.
- Cioch P., *Pisma sądowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 390.
- Cioch P., *Pojednawcze postępowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 390-391.
- Cioch P., *Posiedzenia sądowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 391-392.
- Cioch P., *Powództwa przeciwegzekucyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s.392-393.
- Cioch P., *Pozew*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 393-394.
- Cioch P., *Proces cywilny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 394-395.
- Cioch P., *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 395-396.
- Cioch P., *Prokuratoria Generalna Skarbu Państwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 396-397.

- Cioch P., *Przesłuchanie stron w procesie cywilnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 397.
- Cioch P., *Przywołanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 397-398.
- Cioch P., *Referendarz sądowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 398.
- Cioch P., *Rektyfikacja orzeczeń sądowych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 398-399.
- Cioch P., *Rozprawa w procesie cywilnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 399-400.
- Cioch P., *Skarga kasacyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 400-402.
- Cioch P., *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 402-403.
- Cioch P., *Skład sądu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 403-404.
- Cioch P., *Strony procesu cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 404.
- Cioch P., *Środki zaskarżenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 404-405.
- Cioch P., *Świadek – dowód z zeznań świadka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 405-406.
- Cioch P., *Terminy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 406.
- Cioch P., *Ugoda sądowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 406-407.
- Cioch P., *Umorzenie postępowania cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 407.
- Cioch P., *Wartość przedmiotu sporu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 407-408.
- Cioch P., *Właściwość sądów w sprawach cywilnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 408-410.
- Cioch P., *Współuczestnictwo procesowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 410-411.
- Cioch P., *Wylączenie sędziego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 411.
- Cioch P., *Wznowienie postępowania cywilnego – skarga o wznowienie postępowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 411-413.
- Cioch P., *Zabezpieczające postępowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 413-414.
- Cioch P., *Zawieszenie postępowania cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 414-415.
- Cioch P., *Zażalenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 416-417.
- Cioch P., *Zdolność postulacyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 417.
- Cioch P., *Zdolność procesowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 417-418.

Cioch P., *Zdolność sądowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 418.

Cioch P., *Zwolnienie od kosztów sądowych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 418-419.

Czarnek Przemysław

II

Czarnek P., *Edward Dubanowicz (1881-1943). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1919/1920*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 45-53.

Czarnek P., *Edward Dubanowicz (1881-1943)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 103-117.

Czarnek P. (współautor), *Granice wolności słowa w pracy dziennikarskiej*, „Cywilizacja” 2008, nr 24, s. 74-86.

Czarnek P. (współautor), *Katedra Prawa Konstytucyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 293-321.

III

Czarnek P., *Krajowe biuro wyborcze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 105.

Czarnek P., *Obwodowe komisje wyborcze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 105.

Czarnek P., *Okręgowe komisje wyborcze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 105-106.

Czarnek P., *Państwo prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 66-69.

Czarnek P., *Państwowa komisja wyborcza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 106.

Czarnek P., *Spoleczna gospodarka rynkowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 70-72.

Czarnek P., *Wybory na urząd Prezydenta*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 106-109.

Czarnek P., *Wybory parlamentarne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 109-111.

Ćwikła Leszek

I

Ćwikła L. (współredaktor), *Cuius regio, eius religio? Publikacja po Zjeździe Historyków Państwa i Prawa*, Lublin, wrzesień 2006 r., Lublin 2008, ss. 530.

II

Ćwikła L., *Józef Mazurkiewicz (1904-1977)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 287-294.

Ćwikła L. (współautor), *Katedra Historii Państwa i Prawa*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga*

- Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008, s. 43-67.
- Ćwikła L., Leon Halban (1893-1960). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1948/1949, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008, s. 73-79.
- Ćwikła L., Leon Halban (1893-1960), [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008², s. 159-166.
- Ćwikła L., Szkoła Prawa Ukraińskiego, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008, s. 651-653.

Dębiński Antoni

I

- Dębiński A., Kościół i prawo rzymskie, Lublin 2008², ss. 244.
- Dębiński A., Rzymskie prawo prywatne. Kompendium, Warszawa 2008⁴, ss. 401.
- Dębiński A. (współredaktor), Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008, ss. 240.
- Dębiński A. (współredaktor), Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008, ss. 733.
- Dębiński A. (współredaktor), Prawo rzymskie a kultura prawna Europy, Lublin 2008, ss. 190.
- Dębiński A. (współredaktor), Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008², ss. 563.
- Dębiński A. (współredaktor), Roman Law and European Legal Culture, Lublin 2008, ss. 126.
- Dębiński A. (współredaktor), Римське Право та правова культура Європи, Lublin 2008, ss. 151.

II

- Dębiński A., Administracja w starożytnym państwie rzymskim, [w:] S. Wrzosek (red.), Kompendium wiedzy administratywisty, Lublin 2008, s. 27-40.
- Dębiński A., Czy Kościół żyje prawem rzymskim?, [w:] A. Konieczny (red.), Studia historycznoprawne. Tom poświęcony pamięci Profesora Edwarda Szymoszka, seria „Prawo” CCCV (Acta Universitatis Wratislaviensis No 3081), 2008, s. 59-68.
- Dębiński A., Henryk Insadowski (1888-1946). Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w latach akademickich 1937/1938-1938/1939 oraz 1945/1946, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2008, s. 89-94.
- Dębiński A., Henryk Insadowski (1888-1946), [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2008², s. 197-204.
- Dębiński A., Komentarz do ustawy julijskiej o sprzeniewierzeniu, świętokradcach i zatrzymujących [pieniądze publiczne] 13 tytuł 48 księgi Digestów. Tekst-tłumaczenie-komentarz, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2008, nr 8.1, s. 355-367.
- Dębiński A., Prawo rzymskie a systematyka prawa kanonicznego, [w:] W. Uruszczak, P. Święcicka-Wystrychowska, A. Kremer (red.), Leges Sapere. Studia i Prace

dedykowane Profesorowi Januszowi Sondłowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej, Kraków 2008, s. 135-142.

Dębiński A., *Z historii Wydziału*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 9-16.

III

Dębiński A., *Codex Gregorianus*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 265.

Dębiński A., *Codex Hermogenianus*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 266.

Dębiński A., *Codex Theodosianus*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 266.

Dębiński A., *Constitutiones Sirmondianae*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 266.

Dębiński A., *Corpus Iuris Civilis*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 274.

Dębiński A., *Doraźny charakter prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 261-262.

Dębiński A., *Edykty magistratur*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 266.

Dębiński A., *Instytucje Gajusa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 266-267.

Dębiński A., *Ius civile*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 262.

Dębiński A., *Ius gentium*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 262.

Dębiński A., *Ius honorarium*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 262-263.

Dębiński A., *Ius naturale*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 263.

Dębiński A., *Jurisprudencja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 267-270.

Dębiński A., *Kierunek humanistyczny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 274.

Dębiński A., *Konstytucje cesarskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 270.

Dębiński A., *Kościół i prawo rzymskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 274-275.

Dębiński A., *Leges Regiae*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 270.

Dębiński A., *Leges Romanae Barbarorum*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 275.

Dębiński A., *Nauka prawa rzymskiego w Polsce*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 275-276.

Dębiński A., *Novellae Posttheodosianae*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 266.

Dębiński A., *Prace kodyfikacyjne i części kodyfikacji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 272-274.

Dębiński A., *Prawo karne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 263-265.

- Dębiński A., *Prawo publiczne i prywatne. Systematyka prawa prywatnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 265.
- Dębiński A., *Prawo rzymskie – podstawa współczesnego prawa cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 259-260.
- Dębiński A., *Prawo rzymskie – pojęcie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 259.
- Dębiński A., *Prawo rzymskie w Polsce – problem recepcji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 276-277.
- Dębiński A., *Prawo rzymskie w rozwoju historycznym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 260.
- Dębiński A., *Prawo rzymsko-bizantyjskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 277.
- Dębiński A., *Recepcja prawa rzymskiego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 277-278.
- Dębiński A., *Senatus Consulta*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 270.
- Dębiński A., *Szkola glosatorów i komentatorów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 278-279.
- Dębiński A., *Szkola historyczna i pandektystyka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 279.
- Dębiński A., *Ustawa XII Tablic*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 270-271.
- Dębiński A., *Ustawy zgromadzeń ludowych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 271.
- Dębiński A., *Wartości etyczne prawa rzymskiego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 260-261.
- Dębiński A., *Zbiory konstytucji cesarskich – Codices*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 271.
- Dębiński A., *Źródła prawa rzymskiego – pojęcie i podziały*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 271-272.

VII

- Dębiński A. (współautor), *Aneks. Zestawienie chronologiczne kadencji dziekanów*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 235-237.
- Dębiński A., *Вступ*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Римське Право та правова культура Європи*, Lublin 2008, s. 9.
- Dębiński A., *Вступ до дискурсу на тему: роль та значення римського права в історії права Європи*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Римське Право та правова культура Європи*, Lublin 2008, s. 11-14.
- Dębiński A., *Foreword*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Roman Law and European Legal Culture*, Lublin 2008, s. 9-10.
- Dębiński A., *Introduction to the Subject of the Conference: the Role and Significance of Roman Law in the Legal History of Europe*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Roman Law and European Legal Culture*, Lublin 2008, s. 11-14.
- Dębiński A. (współautor), *Od redakcji*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 5-10.

- Dębiński A. (współautor), *Od redakcji*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 7-8.
- Dębiński A. (współautor), *Od redakcji do drugiego wydania*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 5-6.
- Dębiński A. (współautor), *Podsumowanie*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 703-708.
- Dębiński A. (współautor), *Słowo od redaktorów*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 7-9.
- Dębiński A. (współautor), *Summary*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 709-713.
- Dębiński A., *Wprowadzenie do obrad: rola i znaczenie prawa rzymskiego w dziejach prawa Europy*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, Lublin 2008, s. 11-16.
- Dębiński A., *Wstęp*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, Lublin 2008, s. 9-10.

Dobrowolski Marek

II

- Dobrowolski M., *Family rights as a guarantee of the economic development of societies*, [w:] G. Dammacco, B. Sitek, O. Cabaj (red.), *Człowiek pomiędzy prawem a ekonomią w procesie integracji europejskiej*, Olsztyn–Bari 2008, s. 328-335.

III

- Dobrowolski M., *Afera Rywina*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 114.
- Dobrowolski M., *Autonomia parlamentu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 114.
- Dobrowolski M., *Budżet państwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 114.
- Dobrowolski M., *Czytanie projektu ustawy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 114.
- Dobrowolski M., *Deficyt budżetowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 114.
- Dobrowolski M., *Dług publiczny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 115.
- Dobrowolski M., *Dwuizbowy parlament*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 115.
- Dobrowolski M., *Dyskontynuacja prac parlamentu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 115.
- Dobrowolski M., *Głosowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 115.
- Dobrowolski M., *Immunitet parlamentarny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 115-116.

- Dobrowolski M., *Inicjatywa ustawodawcza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 116.
- Dobrowolski M., *Inicjatywa ustawodawcza obywateli (inicjatywa ludowa)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 116.
- Dobrowolski M., *Interpelacja poselska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 116.
- Dobrowolski M., *Kadencja parlamentu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 116-117.
- Dobrowolski M., *Kancelarie izb*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 117.
- Dobrowolski M., *Karta do głosowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 104.
- Dobrowolski M., *Kluby i kola parlamentarne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 117.
- Dobrowolski M., *Komisja etyki poselskiej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 117.
- Dobrowolski M., *Komisja sejmowa do spraw służb specjalnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 117-118.
- Dobrowolski M., *Komisja sejmowa do spraw Unii Europejskiej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 118.
- Dobrowolski M., *Komisja śledcza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 118.
- Dobrowolski M., *Komisje izb*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 118-119.
- Dobrowolski M., *Kontrola parlamentarna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 119.
- Dobrowolski M., *Kontrola wykonywania ustawy budżetowej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 119.
- Dobrowolski M., *Konwent seniorów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 119.
- Dobrowolski M., *Kworum*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 119-120.
- Dobrowolski M., *Lista wyborcza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 105.
- Dobrowolski M., *Lobbing w pracach nad ustawą*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 120.
- Dobrowolski M., *Mandat przedstawicielski (senatorski)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s.120.
- Dobrowolski M., *Marszałek Izby*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 120-121.
- Dobrowolski M., *Marszałek Senior*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121.
- Dobrowolski M., *Metody przeliczania liczby głosów uzyskanych przez poszczególne komitety wyborcze na liczbę uzyskanych mandatów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 105.
- Dobrowolski M., *Niepołączalność mandatu parlamentarnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121.
- Dobrowolski M., *Nietykalność osobista parlamentarzysty*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121.

- Dobrowolski M., *Obrady Izby*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121.
- Dobrowolski M., *Organy wewnętrzne Izby*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121.
- Dobrowolski M., *Parlamentarne prawo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121.
- Dobrowolski M., *Pat legislacyjny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 121-122.
- Dobrowolski M., *Poprawka Senatu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 122.
- Dobrowolski M., *Porządek głosowania nad projektem ustawy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 122.
- Dobrowolski M., *Posel*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 122.
- Dobrowolski M., *Prezydium Izby*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 122-123.
- Dobrowolski M., *Procedura ustawodawcza (legislacyjna)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Projekt ustawy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Prowizorium budżetowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Próg wyborczy (klauzula zaporowa)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 106.
- Dobrowolski M., *Przerwa międzykadencyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Pytanie poselskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Sejm*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Sekretarze Sejmu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Senat*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Senator*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123.
- Dobrowolski M., *Tryb pracy parlamentu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 123-124.
- Dobrowolski M., *Uchwalenie ustawy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 124.
- Dobrowolski M., *Uchwalenie ustawy budżetowej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 124-125.
- Dobrowolski M., *Uchwalenie ustawy w trybie pilnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 125.
- Dobrowolski M., *Uposażenie posła (senatora)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 125.
- Dobrowolski M., *Uprawnienia kontrolne komisji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 125.

- Dobrowolski M., *Uprawnienia kontrolne posłów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 125-126.
- Dobrowolski M., *Uprawnienia kontrolne Sejmu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Uprawnienia kontrolne Senatu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Uprawnienia parlamentu w sprawach europejskich (funkcja europejska parlamentu)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Uprawnienia Prezydenta RP wobec ustawy uchwalonej w parlamencie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Uprawnienia Sejmu i Senatu przy powoływaniu innych organów (funkcja kreacyjna parlamentu)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Ustawa budżetowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Weto zawieszające*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 126.
- Dobrowolski M., *Większość*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127.
- Dobrowolski M., *Władza ustawodawcza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127.
- Dobrowolski M., *Wniosek mniejszości*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127.
- Dobrowolski M., *Wniosek Prezydenta do Trybunału o zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją (uprzednia kontrola konstytucyjności ustaw)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127.
- Dobrowolski M., *Wyborcze prawo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 106.
- Dobrowolski M., *Wybory proporcjonalno – większościowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 111.
- Dobrowolski M., *Wybory uzupełniające*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 111.
- Dobrowolski M., *Zasada bezpośredniości wyborów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 111.
- Dobrowolski M., *Zasada powszechności wyborów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 111-112.
- Dobrowolski M., *Zasada proporcjonalności wyborów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 112.
- Dobrowolski M., *Zasada równości wyborów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 112-113.
- Dobrowolski M., *Zasada tajności głosowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 113.
- Dobrowolski M., *Zasada większości*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 113-114.
- Dobrowolski M., *Zapytanie poselskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127.
- Dobrowolski M., *Zgromadzenie Narodowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127.

Dobrowolski M., *Zmiana Konstytucji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 127-128.

V

Dobrowolski M., *Janusz Okrzesik, Polski Senat. Studium politologiczne*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 6, s. 267-274.

Domagała Michał

II

Domagała M., *Charakter prawny zadań gminy w dziedzinie energetyki*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2008 (t. 18) nr 1, s. 209-224.

Domagała M., *Polityka energetyczna*, [w:] J. Łukasiewicz (red.), *Polityka administracyjna. IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, Rzeszów 2008, s. 199-206.

III

Domagała M., *Administracyjne postępowanie egzekucyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 133-134.

Domagała M., *Biegły skarbowy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 134-135.

Domagała M., *Czynność egzekucyjna*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 135-136.

Domagała M., *Dłużnik zajętej wierzytelności*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 136-137.

Domagała M., *Egzekucja obowiązków o charakterze niepieniężnym*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 137-138.

Domagała M., *Egzekucja obowiązków o charakterze pieniężnym*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 138-139.

Domagała M., *Egzekutor*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 139-141.

Domagała M., *Komornik skarbowy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 141-142.

Domagała M., *Koszty egzekucyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 142-143.

Domagała M., *Organ egzekucyjny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 143-145.

Domagała M., *Organ pomocniczy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 145-146.

Domagała M., *Organ rek wizycyjny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 146.

Domagała M., *Organ wnioskujący/wykonujący*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 147.

Domagała M., *Poborca skarbowy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 148.

Domagała M., *Skarga na czynności egzekucyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 148-149.

Domagała M., *Tytuł wykonawczy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 149-150.

Domagała M., *Wierzyciel*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 150-151.

Domagała M., *Zajęcie egzekucyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 152.

- Domagała M., *Zajęcie zabezpieczające*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 152-153.
- Domagała M., *Zarzut w postępowaniu egzekucyjnym*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 153-154.
- Domagała M., *Zażalenie w postępowaniu egzekucyjnym*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 154-155.
- Domagała M., *Zbieg egzekucji*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 155-156.
- Domagała M., *Zobowiązany*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 156-157.

VII

- Domagała M., *Wykaz literatury wykorzystanej przez autorów przy opracowaniu hasel*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 671-688.

Dubiel Stanisław

II

- Dubiel S., *Czy pracodawca może, a jeżeli tak, to w jakim zakresie, kontrolować swoich pracowników?*, „Wiadomości Diecezjalne. Pismo urzędowe Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie” 2008, nr 1(23), s. 294-299.
- Dubiel S., *Działalność dobroczynna jako jeden z głównych celów dóbr doczesnych Kościoła na przykładzie archidiecezji lubelskiej (kan. 1254, par. 2)*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2008, nr 2, s. 440-453.
- Dubiel S., *Katedra Kościelnego Prawa Majątkowego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 591-592.
- Dubiel S., *Realna pułapka prawna przy dokonywaniu darowizn na rzecz kościelnych osób prawnych*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 2008, nr 1, s. 218-224.
- Dubiel S., *Realna pułapka prawna przy dokonywaniu darowizn na rzecz kościelnych osób prawnych*, „Wiadomości Diecezjalne. Pismo urzędowe Kurii Diecezjalnej w Drohiczynie” 2008, nr 1(23), s. 287-293.
- Dubiel S., *Teodor Bensch (1903-1958)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 17-23.
- Dubiel S., *The legal basis for possessing temporal goods by the Church*, „Review of Comparative Law” 2005-2006, vol. 10-11, Lublin 2008, s. 61-71.

Duda Michalina

I

- Duda M. (współautor), *Prawo podatkowe w kazusach i zadaniach*, Lublin 2008, ss. 301.

II

- Duda M., *Brak prawa do odliczenia podatku należnego w przypadku bezpodstawnego wykazania VAT w fakturze*, [w:] *Aktualny problemy tłumaczenia i zastosowania juridykcyjnych norm [Aktualne problemy interpretacji i stosowania norm prawnych]*, *Zbiornik statiej uczestników międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, poświęconej pamięci profesora P. O. Niedbala [Zbiór referatów z międzynarodowej konferencji teoretyczno-praktycznej poświęconej pamięci prof. P. O. Niedbala]*, Lwów 28-29 marca 2008 r., Lwów 2008, s. 100-102.

- Duda M., *Henryk Reniger (1919-1989)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 429-432.
- Duda M., *Przesłanki ustalenia sankcji VAT w orzecznictwie sądowym*, „Kozminski Academy Law School Papers No.2 – W poszukiwaniu optymalnych rozwiązań prawa podatkowego i finansów publicznych”, Warszawa 2008, s. 31-62.
- Duda M., *Sankcje w podatku dochodowym od osób fizycznych*, [w:] B. Kucia-Guściora, P. Smoleń (red.), *Problemy i kontrowersje związane z opodatkowaniem osób fizycznych*, Lublin 2008, s. 103-123.

Dudek Dariusz

I

- Dudek D. (współredaktor), *Jakiej ordynacji wyborczej potrzebuje Rzeczpospolita*, Lublin 2008.

II

- Dudek D., *Antoni Peretiatkowicz (1884-1956). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1918/1919*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 161-167.
- Dudek D., *Antoni Peretiatkowicz (1884-1956)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 365-372.
- Dudek D., *Jan Ziemiński (1924-1988)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 539-547.
- Dudek D. (współautor), *Katedra Prawa Konstytucyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 293-321.

III

- Dudek D., *Bezrobotni – prawo do zabezpieczania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 798.
- Dudek D., *Charakter, skład i organizacja TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 182-183.
- Dudek D., *Charakter, skład i organizacja TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 188-189.
- Dudek D., *Cudzoziemiec*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 78.
- Dudek D., *Cudzoziemcy – prawa (azyl, status uchodźcy)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 78-80.
- Dudek D., *Dane osobowe – ochrona*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 80.
- Dudek D., *Delikt konstytucyjny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 189.
- Dudek D., *Domniemanie niewinności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 80.
- Dudek D., *Dostęp do służby publicznej – prawo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 80-81.

- Dudek D., *Dziecko – prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 81-82.
- Dudek D., *Ekstradycja, europejski nakaz aresztowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 82.
- Dudek D., *Godność człowieka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 82.
- Dudek D., *Gospodarcza wolność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 82-83.
- Dudek D., *Gwarancja odpowiedzialności karnej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 83.
- Dudek D., *Humanitarne prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 83.
- Dudek D., *Informacja publiczna – prawo do*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 83-84.
- Dudek D., *Intelektualne wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 84.
- Dudek D., *Karta Polaka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 84.
- Dudek D., *Kategorie uprawnień*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 84.
- Dudek D., *Komisja odpowiedzialności konstytucyjnej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 189-190.
- Dudek D., *Kompetencje TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 183-184.
- Dudek D., *Kompetencje TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 190.
- Dudek D., *Komunikowanie się – swoboda*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 84-85.
- Dudek D., *Kontrola konstytucyjności partii politycznych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 184.
- Dudek D., *Kontrola konstytucyjności prawa TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 184.
- Dudek D., *Kontrola prewencyjna TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 184.
- Dudek D., *Kościół i związki wyznaniowe – prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 85.
- Dudek D., *Kryteria kontroli TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 184-185.
- Dudek D., *Lustracja osób publicznych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 8586.
- Dudek D., *Migracja – wolność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 86.
- Dudek D., *Mniejszości narodowe i etniczne – prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 86-87.
- Dudek D., *Nienaruszalność mieszkania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 87.
- Dudek D., *Nietykalność i wolność osobista*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 87-88.

- Dudek D., *Niewolnictwo, praca przymusowa – zakaz*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 88.
- Dudek D., *Obowiązek obrony Ojczyzny i służby wojskowej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 88.
- Dudek D., *Obowiązek wierności i przestrzegania prawa RP*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 88.
- Dudek D., *Obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 88-89.
- Dudek D., *Obowiązki ekologiczne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 89.
- Dudek D., *Obowiązki fiskalne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 89-90.
- Dudek D., *Obrony prawo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 90.
- Dudek D., *Obywatelstwo polskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 90.
- Dudek D., *Odpowiedzialność karna przed TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 190.
- Dudek D., *Odpowiedzialność konstytucyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 190-191.
- Dudek D., *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez organy władzy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 90-92.
- Dudek D., *Ograniczenia wolności i praw*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 92.
- Dudek D., *Opieka państwa za granicą*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 92.
- Dudek D., *Orzeczenia TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 185.
- Dudek D., *Oskarżenia konstytucyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 191-192.
- Dudek D., *Partie polityczne – wolność zrzeszania się*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 92-93.
- Dudek D., *Petycje – prawo do składania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 93.
- Dudek D., *Podmioty odpowiedzialne przed TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 192.
- Dudek D., *Podmioty praw i wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 93.
- Dudek D., *Podział i równowaga władzy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 69-70.
- Dudek D., *Pracownicy – wolności i prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 93-94.
- Dudek D., *Prawa człowieka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 94.
- Dudek D., *Prawa obywatelskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 94.
- Dudek D., *Prawa w procesie karnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 94.

- Dudek D., *Prawo do nauki*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 94-95.
- Dudek D., *Prawo do ochrony zdrowia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 95.
- Dudek D., *Prawo do sądu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 95-96.
- Dudek D., *Prawo do prywatności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 96.
- Dudek D., *Prawo do życia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 96-97.
- Dudek D., *Przebieg postępowania TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 185.
- Dudek D., *Przedawnienie odpowiedzialności karnej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 97-98.
- Dudek D., *Przedmiot kontroli TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 185-186.
- Dudek D., *Pytania prawne do TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 186.
- Dudek D., *Referendum – prawo udziału*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 98.
- Dudek D., *Religia – wolność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 98-99.
- Dudek D., *Repatriacja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 99.
- Dudek D., *Republikańska forma państwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 70.
- Dudek D., *Rodzinne prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 99.
- Dudek D., *Rola ustrojowa TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 186.
- Dudek D., *Równość wobec prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 99.
- Dudek D., *Sankcje orzekane przez TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 192.
- Dudek D., *Skarga konstytucyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 187.
- Dudek D., *Skutki wyroków TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 187-188.
- Dudek D., *Socjalna polityka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 99-100.
- Dudek D., *Spory kompetencyjne przed TK*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 188.
- Dudek D., *Stany nadzwyczajne – ograniczenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 100.
- Dudek D., *Stowarzyszenia – wolność zrzeszania się*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 100-101.
- Dudek D., *Tryb postępowania TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 192-193.

- Dudek D., *Wnioskodawcy postępowania TS*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 193.
- Dudek D., *Wolność sumienia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 101.
- Dudek D., *Własność i prawa majątkowe – ochrona*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 101-102.
- Dudek D., *Wolność jednostki*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 102.
- Dudek D., *Wyborcze prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 102.
- Dudek D., *Wyrażanie poglądów, informacja i prasa – wolność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 103.
- Dudek D., *Zabezpieczenie społeczne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 103.
- Dudek D., *Zakaz dyskryminacji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 103-104.
- Dudek D., *Zgromadzenia – wolność*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 104.
- Dudek D., *Związkowe i zawodowe wolności i prawa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 104.

Dyjakowska Marzena

II

- Dyjakowska M., *Ewolucja poglądów na prawo rzymskie w Polsce do końca XVIII wieku*, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, Lublin 2008, s. 71-99.
- Dyjakowska M. (współautor), *Katedra Historii Państwa i Prawa*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 43-67.

Dzierżanowska Joanna

II

- Dzierżanowska J., *Katedra Kryminalistyki*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 207-209.
- Dzierżanowska J., *Leon Waściszewski (vel Waściszakowski) (1886-1935). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w latach akademickich 1919/1920-1921/1922 oraz 1924/1925*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 207-211.
- Dzierżanowska J., *Ludwik Dworzak (1900-1941)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 119-122.

III

- Dzierżanowska J., *Biegły*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 475.

- Dzierżanowska J., *Dozór policji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 477.
- Dzierżanowska J., *Ekspertyza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 477.
- Dzierżanowska J., *Eksperyment procesowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 477.
- Dzierżanowska J., *Granice procesowe niezawisłości sędziowskiej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 479-480.
- Dzierżanowska J., *Kontrola i utrwalanie rozmów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 481.
- Dzierżanowska J., *Kontrola korespondencji, przesyłek i przekazu informacji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 481.
- Dzierżanowska J., *List żelazny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 482.
- Dzierżanowska J., *Obrońca*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 483.
- Dzierżanowska J., *Odczytanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 483.
- Dzierżanowska J., *Oddalenie wniosku dowodowego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 483-484.
- Dzierżanowska J., *Oględziny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 484.
- Dzierżanowska J., *Okazanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 484.
- Dzierżanowska J., *Oskarżony*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 484-485.
- Dzierżanowska J., *Oskarżyciel posiłkowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 485.
- Dzierżanowska J., *Oskarżyciel prywatny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 485.
- Dzierżanowska J., *Oskarżyciel publiczny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 485-486.
- Dzierżanowska J., *Pełnomocnik*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 486.
- Dzierżanowska J., *Pokrzywdzony*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 486.
- Dzierżanowska J., *Poręczenie majątkowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 487.
- Dzierżanowska J., *Poręczenie niemajątkowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 487.
- Dzierżanowska J., *Powód cywilny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 492.
- Dzierżanowska J., *Przedstawiciel społeczny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 492-493.
- Dzierżanowska J., *Przedstawiciel ustawowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 493.
- Dzierżanowska J., *Przesłuchanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 493.

- Dzierżanowska J., *Przeszukanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 493.
- Dzierżanowska J., *Rzecznik Praw Obywatelskich – uprawnienia w procesie karnym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 494.
- Dzierżanowska J., *Składy orzekające*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 494.
- Dzierżanowska J., *Specjalista*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 494.
- Dzierżanowska J., *Ściganie z oskarżenia prywatnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 495.
- Dzierżanowska J., *Ściganie z oskarżenia publicznego (z urzędu)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 495.
- Dzierżanowska J., *Świadek*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 495-496.
- Dzierżanowska J., *Świadek incognito (anonimowy)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 496.
- Dzierżanowska J., *Świadek koronny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 496.
- Dzierżanowska J., *Tłumacz*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 497.
- Dzierżanowska J., *Tymczasowe aresztowanie – przesłanki stosowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 497.
- Dzierżanowska J., *Tymczasowe aresztowanie – terminy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 497-498.
- Dzierżanowska J., *Tymczasowe aresztowanie – zaskarżalność postanowień*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 498.
- Dzierżanowska J., *Właściwość funkcjonalna sądu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 499.
- Dzierżanowska J., *Właściwość miejscowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 499.
- Dzierżanowska J., *Właściwość rzeczowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 499.
- Dzierżanowska J., *Wniosek dowodowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 499.
- Dzierżanowska J., *Wylączenie sędziego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 500.
- Dzierżanowska J., *Wywiad środowiskowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 500.
- Dzierżanowska J., *Zakazy dowodowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 503.
- Dzierżanowska J., *Zasada domniemania niewinności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 503.
- Dzierżanowska J., *Zasada legalizmu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 503-504.
- Dzierżanowska J., *Zasada obiektywizmu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 504.
- Dzierżanowska J., *Zasada prawa do obrony*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 504.

- Dzierżanowska J., *Zasada prawdy materialnej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 504.
- Dzierżanowska J., *Zasada publiczności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 504.
- Dzierżanowska J., *Zasada swobodnej oceny dowodów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 504.
- Dzierżanowska J., *Zatrzymanie rzeczy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 505-506.
- Dzierżanowska J., *Źródła prawa karnego procesowego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 506-507.

Dzięga Andrzej

II

- Dzięga A., *Normy instrukcji Dignitas connubii w konfrontacji z teorią procesu – zagadnienia wybrane*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia*, Tarnów 2008, s. 31-44.
- Dzięga A., *Postępowanie ustne w sądownictwie kościelnym*, [w:] M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A. N. Schulz (red.), *Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, Toruń 2008, s. 822-831.
- Dzięga A., *Sekcja II. Ustny proces sporny*, [w:] J. Krukowski (red.), *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Księga VII Procesy*, t. V, Pallottinum 2007, s. 315-324.
- Dzięga A., *Specyfika decyzji kolegialnej w trybunale kościelnym*, [w:] T. Płoski, J. Krzywowska (red.), *Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztymilerowi*, Olsztyn 2008, s. 185-193.

III

- Dzięga A., *Opiekun*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 426.
- Dzięga A., *Rodzina*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 429.
- Dzięga A., *Rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 429.
- Dzięga A., *Wyrównanie dorobków*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 434-435.
- Dzięga A., *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 435.

Dziobek-Romański Jacek

II

- Dziobek-Romański J. (współautor), *Informacja o środowisku w kontekście realizacji prawa jednostki do dobrej administracji. Zagadnienia wybrane*, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 3 (35), s. 23-35.
- Dziobek-Romański J., *Polityka administracji względem organizacji pozarządowych. Zagadnienia wybrane*, [w:] J. Łukasiewicz (red.) *Polityka administracyjna. IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, Rzeszów 2008, s. 81-92.

III

- Dziobek-Romański J., *Absolutorium w gminie*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 233-235.

- Dziobek-Romański J., *Absolutorium w powiecie*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 235-237.
- Dziobek-Romański J., *Absolutorium w województwie samorządowym*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 237-239.
- Dziobek-Romański J., *Burmistrz*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 239-242.
- Dziobek-Romański J., *Jednostki pomocnicze gmin*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 242-243.
- Dziobek-Romański J., *Konsultacje społeczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 243-245.
- Dziobek-Romański J., *Marszałek województwa*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 245-247.
- Dziobek-Romański J., *Nadzór nad samorządem terytorialnym*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 247-251.
- Dziobek-Romański J., *Podmiotowość prawna jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 251-252.
- Dziobek-Romański J., *Porozumienia jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 252-253.
- Dziobek-Romański J., *Powiatowa administracja zespolona*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 253-255.
- Dziobek-Romański J., *Prezydent miasta*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 255-257.
- Dziobek-Romański J., *Rada gminy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 258-261.
- Dziobek-Romański J., *Rada powiatu*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 261-265.
- Dziobek-Romański J., *Radni*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 265-267.
- Dziobek-Romański J., *Referendum lokalne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 267-270.
- Dziobek-Romański J., *Sejmik wojewódzki*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 270-273.
- Dziobek-Romański J., *Soltys*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 274.
- Dziobek-Romański J., *Starosta*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 274-277.
- Dziobek-Romański J., *Starostwo powiatowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 277-278.
- Dziobek-Romański J., *Statut jednostki samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 278-279.
- Dziobek-Romański J., *Stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 279.
- Dziobek-Romański J., *Typy gmin*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 280-281.
- Dziobek-Romański J., *Typy powiatów*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 281-282.
- Dziobek-Romański J., *Urząd gminy*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 282-283.

- Dziobek-Romański J., *Urząd marszałkowski*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 283-284.
- Dziobek-Romański J., *Wójt*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 284-286.
- Dziobek-Romański J., *Wybory organów jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 287.
- Dziobek-Romański J., *Zadania jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 288-290.
- Dziobek-Romański J., *Zarząd powiatu*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 290-291.
- Dziobek-Romański J., *Zarząd województwa samorządowego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 292-294.
- Dziobek-Romański J., *Zdolność sądowa jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 294-295.
- Dziobek-Romański J., *Zebranie wiejskie*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 295.
- Dziobek-Romański J., *Związki międzygminne i związki powiatów*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 295-297.

Fajgielski Paweł

I

- Fajgielski P. (red.), *Ochrona danych osobowych w Polsce z perspektywy dziesięciolecia*, Lublin 2008, ss. 204.

II

- Fajgielski P., *Obowiązki związane z zabezpieczeniem danych osobowych*, [w:] P. Fajgielski (red.), *Ochrona danych osobowych w Polsce z perspektywy dziesięciolecia*, Lublin 2008, s. 141-152.
- Fajgielski P., *Ochrona konsumenta w transakcjach internetowych – zagadnienia wybrane*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2008, nr 4 (36), s. 25-34.
- Fajgielski P., *Zasady ogólne przetwarzania i ochrony danych osobowych*, [w:] G. Goździewicz, M. Szablowska (red.), *Prawna ochrona danych osobowych w Polsce na tle europejskich standardów*, Toruń 2008, s. 17-26.

III

- Fajgielski P., *Certyfikaty, usługi certyfikacyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1193-1194.
- Fajgielski P., *Informacja handlowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1196.
- Fajgielski P., *Obowiązki podmiotów świadczących usługi certyfikacyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1194.
- Fajgielski P., *Obowiązki usługodawcy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1196.
- Fajgielski P., *Ochrona danych osobowych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1196-1197.
- Fajgielski P., *Odpowiedzialność za naruszenie przepisów o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1197.
- Fajgielski P., *Odpowiedzialność za naruszenie przepisów ustawy o podpisie elektronicznym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1194.

- Fajgielski P., *Oświadczenie woli w postaci elektronicznej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1194.
- Fajgielski P., *Podanie elektroniczne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1194.
- Fajgielski P., *Podpis elektroniczny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1195.
- Fajgielski P., *Skutki prawne podpisu elektronicznego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1195.
- Fajgielski P., *Środki komunikacji elektronicznej, adres elektroniczny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1197.
- Fajgielski P., *Urządzenia do składania i weryfikacji podpisu elektronicznego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1195-1196.
- Fajgielski P., *Usługa świadczona drogą elektroniczną*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1197-1198.
- Fajgielski P., *Usługodawca i usługobiorca*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1198.
- Fajgielski P., *Wylączenie odpowiedzialności z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1198.
- Fajgielski P., *Wylączenie stosowania przepisów o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1198.

VI

- Fajgielski P., *10 lat ochrony danych osobowych w Polsce (Konferencja Naukowa, Lublin, 5 XI 2007)*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2008, nr 2 (34), s. 141-142.

Fiejdasz Lidia

I

- Fiejdasz L. (współredaktor), *O „Sanctorum Mater”*, Lublin 2008, ss. 120.

II

- Fiejdasz L., *Katedra Prawa Kanonizacyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 523-550.

VI

- Fiejdasz L., *Sanctorum Mater; i co dalej? (VII Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Kanonizacyjnego, Lublin, 19 V 2008)*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2008, nr 3 (35), s. 177-179.

VII

- Fiejdasz L., *Diariusz. Kalendarium ważniejszych wydarzeń naukowych w roku 2007 na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2008, nr 1 (33), s. 185-209.

Flaga Jerzy

II

- Flaga J., *Prawo kościelne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w II RP*, [w:] M. Pyter (red.), *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach II Rzeczypospolitej*, Lublin 2008, s. 194-213.

V

- Flaga J., *Antoni Dębiński, Henryk Kowalski, Marek Kuryłowicz (red.), Salus rei publicae suprema lex. Ochrona interesów państwa w prawie karnym starożytnej Grecji i Rzymu*,

Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, ss. 400, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 1 (33), s. 153-155.

Frydrych Sebastian

II

- Frydrych S., *II Katedra Prawa Cywilnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 159-175.
- Frydrych S., *Konsekwencje prawne wprowadzenia ustawy o niektórych zabezpieczeniach finansowych*, [w:] H. Cioch (red.), *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, Rzeszów 2008, s. 73-82.

III

- Frydrych S., *Darowizna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 328-329.
- Frydrych S., *Granice przestrzenne nieruchomości*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 303-304.
- Frydrych S., *Komis*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 330.
- Frydrych S., *Nabycie własności rzeczy ruchomej od osoby nieuprawnionej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 305.
- Frydrych S., *Najem*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 332-333.
- Frydrych S., *Obrót nieruchomościami*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 305-306.
- Frydrych S., *Pożyczka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 341-342.
- Frydrych S., *Prawo sąsiedzkie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 311.
- Frydrych S., *Przekaz*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 343.
- Frydrych S., *Renta*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 344.
- Frydrych S., *Roszczenia negatoryjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 313-314.
- Frydrych S., *Roszczenia windykacyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 314.
- Frydrych S., *Sprzedaż*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 345-346.
- Frydrych S., *Treść prawa własności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 317.
- Frydrych S., *Umowa o dzieło*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 348.
- Frydrych S., *Umowa rachunku bankowego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 349-350.
- Frydrych S., *Umowa ubezpieczenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 350.
- Frydrych S., *Umowa zlecenia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 350.

- Frydrych S., *Współwłasność łączna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 321.
- Frydrych S., *Współwłasność ulamkowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 321.
- Frydrych S., *Wzniesienie budowli na cudzym gruncie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 321-322.
- Frydrych S., *Zarząd rzeczą wspólną*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 322.
- Frydrych S., *Zasiedzenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 322-323.
- Frydrych S., *Zawłaszczenie rzeczy ruchomej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 325.
- Frydrych S., *Znalezienie rzeczy ruchomej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 325-326.
- Frydrych S., *Zniesienie współwłasności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 326.
- Frydrych S., *Zrzeczenie się własności nieruchomości*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 326.
- Frydrych S., *Zwrot nakładów na cudzą rzecz*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 326-327.

Fundowicz Sławomir

II

- Fundowicz S. (współautor), *Pomoc rodzinom wielodzietnym w prawie polskim*, [w:] M. Bartnik, M. Bielecki, J. Parchomiuk, B. Uliasz (red.), *Ochrona dziecka w prawie publicznym*, Tomaszów Lubelski- Lublin 2008, s. 81-95.
- Fundowicz S., *Tadeusz Hilarowicz (1887-1958)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 177-184.
- Fundowicz S., *Utrwalanie obrazu w przestrzeni publicznej*, [w:] E. Ura, K. Rajchel, M. Pomykała, S. Pieprzny (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne we współczesnym państwie*, Rzeszów 2008, s. 78-88.
- Fundowicz S., *Wpływ administracji na zarządzanie organizacjami gospodarczymi*, [w:] M. Kisała, W. Wytrążek (red.), *Zastosowanie nauk o zarządzaniu w organizacjach gospodarczych i administracji publicznej*, Radom 2008, s. 39-47.
- Fundowicz S., *Zbigniew Pazdro (1873-1939)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 355-364.

Gajewska Aneta

II

- Gajewska A. (współautor), *Katedra Prawa Konstytucyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 293-321.
- Gajewska A., *Kilka uwag o niezawisłości sędziowskiej*, [w:] A. Szmyt (red.), *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce. Materiały Jubileuszowego L. Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, Gdynia, 24-26 kwietnia 2008 roku, Gdańsk 2008, s. 314-320.

III

- Gajewska A., *Absolutorium budżetowe dla Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 138-139.
- Gajewska A., *Apolityczność sędziowska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 151.
- Gajewska A., *Bezstronność sędziowska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 151.
- Gajewska A., *Dwuinstancyjność postępowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 151.
- Gajewska A., *Dymisja Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 139.
- Gajewska A., *Etyka sędziowska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 151-152.
- Gajewska A., *Fachowość sędziowska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 152.
- Gajewska A., *Gwarancja niezawisłości sędziowskiej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 152-153.
- Gajewska A., *Immunitet sędziowski*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 153-154.
- Gajewska A., *Jawność rozpoznania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 154.
- Gajewska A., *Jednolitość sądów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 154.
- Gajewska A., *Kancelaria Prezesa Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 139.
- Gajewska A., *Kolegialność działania Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 139-141.
- Gajewska A., *Kolegialność orzekania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 154-155.
- Gajewska A., *Komisje wspólne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 141.
- Gajewska A., *Komitet Europejski Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 141.
- Gajewska A., *Kontrola instancyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 155-156.
- Gajewska A., *Krajowa Rada Sądownictwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 156-157.
- Gajewska A., *Ławnicy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 157.
- Gajewska A., *Minister*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 141-142.
- Gajewska A., *Ministerstwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 142.
- Gajewska A., *Nadzór administracyjny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 157-158.
- Gajewska A., *Nietykliwość sędziowska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 158.
- Gajewska A., *Niezależność sądu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 159.

- Gajewska A., *Niezawisłość sędziowska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 159.
- Gajewska A., *Odpowiedzialność administracyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 159-160.
- Gajewska A., *Odpowiedzialność dyscyplinarna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 160-162.
- Gajewska A., *Odpowiedzialność karna członków Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 142-143.
- Gajewska A., *Odpowiedzialność konstytucyjna członków Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 143.
- Gajewska A., *Odpowiedzialność parlamentarna (polityczna) członków Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 143.
- Gajewska A., *Odpowiedzialność Rady Ministrów i jej członków*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 143.
- Gajewska A., *Odrębność sądownictwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 162.
- Gajewska A., *Organy sądów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 162-167.
- Gajewska A., *Organy wewnętrzne Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 143.
- Gajewska A., *Pełnomocnik Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 143.
- Gajewska A., *Podległość prawu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 167-168.
- Gajewska A., *Powołanie Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 143-144.
- Gajewska A., *Prezes Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 144.
- Gajewska A., *Pytania prawne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 168.
- Gajewska A., *Pytania wstępne (prejudycjalne, prawne)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 168.
- Gajewska A., *Rada Legislacyjna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 144-145.
- Gajewska A., *Rada Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 145-146.
- Gajewska A., *Rządowe Centrum Legislacji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 146.
- Gajewska A., *Samorząd sędziowski*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 168-170.
- Gajewska A., *Sąd Najwyższy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 170-171.
- Gajewska A., *Sąd wyjątkowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 171.
- Gajewska A., *Sądy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 171.
- Gajewska A., *Sądy administracyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 171-172.

- Gajewska A., *Sądy powszechne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 172-174.
- Gajewska A., *Sądy szczególne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 174.
- Gajewska A., *Sądy wojskowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 174-175.
- Gajewska A., *Sędziowie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 175-177.
- Gajewska A., *Służba cywilna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 146-148.
- Gajewska A., *Stabilizacja urzędu sędziego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 177-178.
- Gajewska A., *Stały Komitet Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 148-149.
- Gajewska A., *Stan spoczynku*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 178.
- Gajewska A., *Status materialny sędziego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 178.
- Gajewska A., *Swobodna ocena dowodów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 179.
- Gajewska A., *Ślubowanie sędziowskie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 179.
- Gajewska A., *Tajność narady i głosowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 179.
- Gajewska A., *Władza sądownicza*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 180.
- Gajewska A., *Właściwość sądów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 180-181.
- Gajewska A., *Wojewoda*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 149-150.
- Gajewska A., *Wotum nieufności członków Rady Ministrów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 149.
- Gajewska A., *Wotum nieufności Rady Ministrów (konstruktywne)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 149.
- Gajewska A., *Wotum zaufania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 149.
- Gajewska A., *Wylączenie sędziego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 181-182.
- Gajewska A., *Wymiar sprawiedliwości*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 182.

VII

- Gajewska A., *Głos w dyskusji po referacie W. Sanetry wygłoszonym w dniu 24 kwietnia 2008 roku na jubileuszowym Zjeździe Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego. Gdynia 24-26 kwietnia 2008 roku*, [w:] A. Szmyt (red.), *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce. Materiały Jubileuszowego L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego, Gdynia, 24-26 kwietnia 2008 roku*, Gdańsk 2008, s. 169-172.

Gałązka Małgorzata

I

Gałązka M. (współautor), *Kodeks karny – część szczególna. Pytania – kazusy – tablice*, Warszawa 2008², ss. 204.

II

Gałązka M., *Stefan Glaser (1885-1984). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1923-1924*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 61-66.

Gałązka M., *Stefan Glaser (1885-1984)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 139-148.

III

Gałązka M., *Ciąg przestępstw*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 439.

Gałązka M., *Czyn ciągły*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 439.

Gałązka M., *Czyn współkarany*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 439.

Gałązka M., *Czynności seksualne z udziałem małoletniego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 439.

Gałązka M., *Dokonanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 440.

Gałązka M., *Egzekucja grzywny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 525.

Gałązka M., *Falszowanie dokumentów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 441.

Gałązka M., *Falszywe zeznania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 441.

Gałązka M., *Formy stadialne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 441-442.

Gałązka M., *Groźba karalna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 443.

Gałązka M., *Kary za wykroczenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 521.

Gałązka M., *Katastrofa w komunikacji*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 445.

Gałązka M., *Kodeks wykroczeń*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 521.

Gałązka M., *Kradzież*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 447.

Gałązka M., *Kradzież*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 521.

Gałązka M., *Łapownictwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 447-448.

Gałązka M., *Niealimentacja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 449.

- Gałązka M., *Niezawiadomienie o przestępstwie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 450-451.
- Gałązka M., *Odroczenie wykonania grzywny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 526.
- Gałązka M., *Oszustwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 453.
- Gałązka M., *Paserstwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 453.
- Gałązka M., *Paserstwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 521-522.
- Gałązka M., *Płatna protekcja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 453.
- Gałązka M., *Praca społecznie użyteczna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 527.
- Gałązka M., *Pranie brudnych pieniędzy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 454.
- Gałązka M., *Prawo wykroczeń*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 522.
- Gałązka M., *Prowadzenie pojazdu bez uprawnień*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 522.
- Gałązka M., *Prowadzenie pojazdu po użyciu alkoholu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 522.
- Gałązka M., *Prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 455-456.
- Gałązka M., *Przygotowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 456-457.
- Gałązka M., *Rozbój*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 457.
- Gałązka M., *Rozłożenie grzywny na raty*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 528.
- Gałązka M., *Rozpowszechnianie pornografii*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 458.
- Gałązka M., *Szalbierstwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 522.
- Gałązka M., *Środki karne za wykroczenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 522-523.
- Gałązka M., *Umorzenie grzywny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 530.
- Gałązka M., *Usiłowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 463.
- Gałązka M., *Wykroczenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 523.
- Gałązka M., *Wypadek komunikacyjny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 468.
- Gałązka M., *Zagrożenie bezpieczeństwa w ruchu drogowym*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 523.
- Gałązka M., *Zastępcza kara pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 531.

- Gałązka M., *Zbieg przepisów*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 471.
- Gałązka M., *Zbieg przestępstw*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 471.
- Gałązka M., *Zgwałcenie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 471-472.
- Gałązka M., *Znecanie się*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 472.
- Gałązka M., *Zniesławienie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 472-473.
- Gałązka M., *Zniewaga*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 473.

IV

- Gałązka M., *Glosa do uchwały z dnia 26 października 2006 r., I KZP 18/06, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 2, s. 98-109.*

Ganczar Małgorzata

I

- Ganczar M. (współredaktor), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, ss. 733.

II

- Ganczar M. (współautor), *Katedra Administracyjnego Prawa Gospodarczego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 597-604.
- Ganczar M. (współautor), *Katedra Nauki Administracji*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 615-632.
- Ganczar M. (współautor), *Katedra Prawa Zarządzania Środowiskiem*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 639-648.
- Ganczar M. (współautor), *Komunikacja elektroniczna w postępowaniu administracyjnym*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 1, s. 59-71.
- Ganczar M., *Umowy elektroniczne a rynki finansowe*, [w:] H. Cioch (red.), *Najnowsze zmiany polskiego prawa prywatnego i publicznego a funkcjonowanie rynków finansowych*, Rzeszów 2008, s. 83-97.
- Ganczar M., *Wpływ informatyzacji na politykę administracyjną*, [w:] J. Łukasiewicz (red.), *Polityka administracyjna*, Rzeszów 2008, s. 207-216.
- Ganczar M., *Zarządzanie informacją – praktyczne aspekty zastosowania*, [w:] M. Kisała, W. Wytrzążek (red.), *Zastosowanie nauk o zarządzaniu w organizacjach gospodarczych i administracji publicznej*, Radom 2008, s. 59-64.
- Ganczar M., *Znaczenie globalizacji gospodarki dla rozwoju regionalnego*, [w:] B. Józwiak, H. Ponikowski (red.), *Międzynarodowe uwarunkowania rozwoju regionalnego*, Lublin 2008, s. 129-138.

III

- Ganczar M., *Baza danych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 607-609.
- Ganczar M., *Bezpieczny podpis elektroniczny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 609-610.
- Ganczar M., *Biuletyn Informacji Publicznej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 610-612.
- Ganczar M., *Deklaracje elektroniczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 612-614.
- Ganczar M., *Dokument elektroniczny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 614-615.
- Ganczar M., *Doręczenia elektroniczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 616-617.
- Ganczar M., *Dostęp do informacji publicznej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 617-618.
- Ganczar M., *E-Governance*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 619.
- Ganczar M., *E-Government*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 619-620.
- Ganczar M., *E-PUAP – Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 620-622.
- Ganczar M., *IDA – Interchange Data between Administrations (Wymiana Danych między Administracjami)*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 622-624.
- Ganczar M., *Informacja publiczna*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 624-626.
- Ganczar M., *Krajowa Ewidencja Systemów Teleinformatycznych i Rejestrów Publicznych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 626-627.
- Ganczar M., *Plan informatyzacji państwa*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 627-628.
- Ganczar M., *Podpis elektroniczny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 629-630.
- Ganczar M., *Rada Informatyzacji*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 630-631.
- Ganczar M., *Rejestry publiczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 631-633.
- Ganczar M., *Spoleczeństwo informacyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 633-634.
- Ganczar M., *Środki komunikacji elektronicznej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 635.
- Ganczar M., *Strategia Lizbońska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 636-637.
- Ganczar M., *System teleinformatyczny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 637-638.
- Ganczar M., *Świadczenie usług drogą elektroniczną*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 638-639.

VII

- Ganczar M. (współautor), *Administracja w strukturach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 595.
- Ganczar M. (współautor), *Podsumowanie*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 703-708.
- Ganczar M. (współautor), *Słowo od redaktorów*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 7-9.
- Ganczar M. (współautor), *Summary*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 709-713.

Garbacka Marta

III

- Garbacka M., *Budżet państwa*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 315-317.
- Garbacka M., *Dług publiczny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 317-318.
- Garbacka M., *Dochody publiczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 318-320.
- Garbacka M., *Dyscyplina finansów publicznych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 320-321.
- Garbacka M., *Finanse publiczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 322-323.
- Garbacka M., *Finanse samorządu terytorialnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 323-325.
- Garbacka M., *Fundusze celowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 325-326.
- Garbacka M., *Jednostki budżetowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 326-327.
- Garbacka M., *Kontrola skarbową*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 328-329.
- Garbacka M., *Prawo bankowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 330-331.
- Garbacka M., *Prawo dewizowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 331-332.
- Garbacka M., *Prawo finansowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 333.
- Garbacka M., *Regionalne Izby Obrachunkowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 334-335.
- Garbacka M., *Sektor finansów publicznych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 335-336.

Garbacka M., *Wydatki publiczne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 336-338.

Garbacka M., *Zakłady budżetowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 338-339.

Garbacka M., *Zasady budżetowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 339-340.

Gapska Edyta

I

Gapska E., *Wady orzeczeń sądowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009.

II

Gapska E., *Odpowiedzialność Skarbu Państwa za bezprawie judykacyjne*. Wybrane zagadnienia procesowe, „Palestra” 2008, nr 1-2, s. 56-70.

Głuchowski Jan

I

Głuchowski J. (współredaktor), *Polish law. A Synthesis*, Frankfurt am Main 2008.

Goździewicz Grzegorz

I

Goździewicz G. (współredaktor), *Prawna ochrona danych osobowych w Polsce na tle europejskich standardów*, Toruń 2008.

Górski Grzegorz

I

Górski G. (współredaktor), *Cuius regio, eius religio? Publikacja po Zjeździe Historyków Państwa i Prawa*, Lublin, wrzesień 2006 r., Lublin 2008, ss. 530.

II

Górski G., *Ignacego Czumy rozważania o potrzebie moralnych podstaw ustroju*. W związku z publikacją wyboru pism prof. Ignacego Czumy, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 2 (34), s. 111-117.

Górski G., *Pełna reprezentacja czy stabilny rząd*, [w:] D. Dudek, D. Kała, P. Potakowski (red.), *Jakiej ordynacji wyborczej potrzebuje Rzeczpospolita*, Lublin 2008, s. 115-121.

Grądzka Ilona

II

Grądzka I. (współautor), *Katedra Prawa Konstytucyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 293-321.

III

Grądzka I., *Arbitraż*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 128-129.

Grądzka I., *Funkcja reprezentacyjna symboliczna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 129.

Grądzka I., *Funkcje ustrojowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 130.

- Grądzka I., *Kompetencje Prezydenta wobec Sejmu oraz Senatu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 130.
- Grądzka I., *Kompetencje Prezydenta w stosunku do rządu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 131-132.
- Grądzka I., *Kompetencje Prezydenta wobec organów władzy sądowniczej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 132-133.
- Grądzka I., *Kompetencje Prezydenta w sprawach zagranicznych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 133.
- Grądzka I., *Kompetencje Prezydenta w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 134.
- Grądzka I., *Mandat prezydencki*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 134.
- Grądzka I., *Odpowiedzialność Prezydenta RP*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 135-137.
- Grądzka I., *Prezydent*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 128.
- Grądzka I., *Suwerenność Narodu*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 73-78.
- Grądzka I., *Wybór na urząd – warunki prawne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 137.
- Grądzka I., *Zasada incompatibilitas*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 138.

Greszata Marta

I

- Greszata M., *Iudicum cum principis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008, ss. 415.

II

- Greszata M., *Jerzy Grzywacz (1923-1995)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 149-157.
- Greszata M., *Katedra Kościelnego Prawa Procesowego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 469-492.
- Greszata M., *Poszlaka w kanonicznych procesach małżeńskich*, [w:] T. Płoski, J. Krzywkowska (red.), *Matrimonium spes mundi. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztymmlerowi*, Olsztyn 2008, s. 194-209.
- Greszata M., *Zasada kolegialności w procesie o nieważność małżeństwa w świetle instrukcji Dignitas connubii*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia*, Tarnów 2008, s. 63-85.

Grześkowiak Alicja

III

- Grześkowiak A., *Amnestia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 437.
- Grześkowiak A., *Dożywotnie pozbawienie wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 440.

- Grzeškowiak A., *Dyrektywy wymiaru kary*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 440.
- Grzeškowiak A., *Funkcja gwarancyjna prawa karnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 442.
- Grzeškowiak A., *Funkcja karząca prawa karnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 442.
- Grzeškowiak A., *Funkcja odszkodowawcza prawa karnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 442.
- Grzeškowiak A., *Funkcja prewencyjna prawa karnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 442-443.
- Grzeškowiak A., *Funkcje prawa karnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 443.
- Grzeškowiak A., *Grzywna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 443.
- Grzeškowiak A., *Immunitety*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 443.
- Grzeškowiak A., *Kara 25 lat pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 443-444.
- Grzeškowiak A., *Kara łączna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 444.
- Grzeškowiak A., *Kara ograniczenia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 444.
- Grzeškowiak A., *Kara – pojęcie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 444.
- Grzeškowiak A., *Kara pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 444-445.
- Grzeškowiak A., *Katalog kar*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 445.
- Grzeškowiak A., *Klauzula niepodlegania karze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 445-446.
- Grzeškowiak A., *Nadzwyczajne obostrzenie kary*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 448-449.
- Grzeškowiak A., *Nadzwyczajne złagodzenie kary*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 449.
- Grzeškowiak A., *Odstąpienie od wymierzania kary*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 452.
- Grzeškowiak A., *Okoliczności wyłączające ukaranie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 452.
- Grzeškowiak A., *Prawo karne materialne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 455.
- Grzeškowiak A., *Przedawnienie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 456.
- Grzeškowiak A., *Recydywa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 457.
- Grzeškowiak A., *Środki karne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 460-462.
- Grzeškowiak A., *Środki zabezpieczające*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 462.

- Grzeškowiak A., *Ulaskawienie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 462-463.
- Grzeškowiak A., *Wymiar kary*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 467-468.
- Grzeškowiak A., *Występek*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 468.
- Grzeškowiak A., *Zasady prawa karnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 469-470.
- Grzeškowiak A., *Zasady wymiaru kary*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 470.
- Grzeškowiak A., *Zatarcie skazania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 470.
- Grzeškowiak A., *Zbrodnia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 471.

Haładyj Anna

II

- Haładyj A., *Ochrona granicy państwowej a ochrona przyrody na przykładzie obszaru Natura 2000 „Dolina Środkowego Bugu” PLB060003*, „Prawo i Środowisko” 2008, nr 3, s. 63-71.
- Haładyj A., *Udział społeczny jako gwarancja zabezpieczenia interesu publicznego w prawie ochrony środowiska. Wybrane uwagi na tle projektu ustawy o uprawnieniach społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko i organach administracji w tym zakresie*, [w:] H. Lisicka (red.), *Prawo ochrony środowiska i prawo karne. Księga pamiątkowa z okazji 40-lecia pracy naukowej Prof. W. Radeckiego*, Wrocław 2008, s. 111-117.

III

- Haładyj A., *Definicja prawa ochrony środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 387-389.
- Haładyj A., *Definicja środowiska i ochrony środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 389-390.
- Haładyj A., *Dostęp do informacji o środowisku*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 935.
- Haładyj A., *Dostęp do informacji o środowisku*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 390-391.
- Haładyj A., *Fundusze związane z finansowaniem ochrony środowiska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 935-936.
- Haładyj A., *Ocena oddziaływania na środowisko*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 938-939.
- Haładyj A., *Ocena oddziaływania na środowisko*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 391-393.
- Haładyj A., *Ochrona kopalni*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 939.
- Haładyj A., *Ochrona powierzchni ziemi*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 939-940.
- Haładyj A., *Ochrona powierzchni ziemi*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 393-394.
- Haładyj A., *Ochrona powietrza i warstwy ozonowej*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 395-396.

- Haładyj A., *Ochrona przed odpadami*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 940.
- Haładyj A., *Ochrona przed hałasem i polami elektromagnetycznymi*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 946.
- Haładyj A., *Ochrona roślin i zwierząt*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 940-941.
- Haładyj A., *Ochrona roślin i zwierząt*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 398-400.
- Haładyj A., *Ochrona środowiska morskiego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 945-946.
- Haładyj A., *Ochrona środowiska przed hałasem i polami elektromagnetycznymi*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 396-398.
- Haładyj A., *Ochrona środowiska w sytuacjach nadzwyczajnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 946-947.
- Haładyj A., *Ochrona wód*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 400-402.
- Haładyj A., *Ochrona zasobów wodnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 948-949.
- Haładyj A., *Odporządźalność prawna w ochronie środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 402-405.
- Haładyj A., *Organy administracji i instytucje ochrony środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 405-406.
- Haładyj A., *Partycypacja społeczna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 954-955.
- Haładyj A., *Partycypacja społeczna*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 407-409.
- Haładyj A., *Planowanie i programowanie ochrony środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 409-410.
- Haładyj A., *Pozwolenia na korzystanie ze środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 410-413.
- Haładyj A., *Prawo atomowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 955-956.
- Haładyj A., *Prawo emisyjne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 956-957.
- Haładyj A., *Środki finansowo-prawne w ochronie środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 413-414.
- Haładyj A., *Zasada zrównoważonego rozwoju w prawie ochrony środowiska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 957.
- Haładyj A., *Zasady ogólne prawa ochrony środowiska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 957.
- Haładyj A., *Zasady ogólne prawa ochrony środowiska*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 415.

Hałas Radosław

I

Hałas R. (współautor), *Kodeks karny – część szczególna. Pytania – kazusy – tablice*, Warszawa 2008², ss. 204.

II

- Hałas R., *Katedra Prawa Karnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 211-229.
- Hałas R., *Zdzisław Papierkowski (1903-1980)*. *Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w latach akademickich 1939/1940-1945/1946*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 151-160.
- Hałas R., *Zdzisław Papierkowski (1903-1980)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 341-349.

III

- Hałas R., *Czyn karalny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 523.
- Hałas R., *Nieletni*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 523-524.
- Hałas R., *Obowiązki skazanego na karę pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 525-526.
- Hałas R., *Odpowiedzialność karna nieletniego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 524.
- Hałas R., *Odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 526.
- Hałas R., *Opieka postpenitencjarna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 526.
- Hałas R., *Organy postępowania wykonawczego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 526.
- Hałas R., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 524.
- Hałas R., *Prawa skazanego na karę pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 527.
- Hałas R., *Prawo karne wykonawcze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 527.
- Hałas R., *Przerwa w wykonaniu kary pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 527-528.
- Hałas R., *Skazany*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 528.
- Hałas R., *Służba więzienna*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 528.
- Hałas R., *System nagród i kar dyscyplinarnych dla skazanych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 528-529.
- Hałas R., *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 529-530.
- Hałas R., *Środki wychowawcze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 524.
- Hałas R., *Środki poprawcze*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 524-525.

- Hałas R., *Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 530.
- Hałas R., *Wykonanie kary ograniczenia wolności*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 530-531.
- Hałas R., *Wykonanie środków karnych zabezpieczających*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 531.
- Hałas R., *Zakłady karne*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 531.
- Hałas R., *Zatrudnianie skazanych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 531-532.

Herbet Andrzej

I

Herbet A., *Spółka cywilna. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2008, ss. 495.

II

- Herbet A., *Jerzy Fiedorowicz (1888-?)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 129-133.
- Herbet A., *Prawo spółek osobowych*, [w:] A. Szajkowski (red.), *System Prawa Prywatnego*, Warszawa 2008, s. 463-747.
- Herbet A., *W sprawie dopuszczalności odwołania członka rady nadzorczej spółki akcyjnej będącej jednostką publicznej radiofonii lub telewizji*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2008, nr 4 (36), s. 35-52.

Hypś Sławomir

I

Hypś S. (współautor), *Kodeks karny – część szczególna. Pytania – kazusy – tablice*, Warszawa 2008², ss. 204.

II

Hypś S., *Rodzina a pomyślność gospodarza państwa*, „*Przegląd Prawno-Ekonomiczny*” 2008, nr 2, s. 85-94.

Izdebski Jan

II

- Izdebski J., *Ludwik Górski (1894-1945). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1928/1929*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 67-71.
- Izdebski J., *Pojęcie i zakres polityki celnej w ujęciu polityki administracyjnej*, [w:] J. Łukasiewicz (red.), *Polityka administracyjna. IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, Rzeszów 2008, s. 267-274.
- Izdebski J., *Zasady ochrony przed dumpingiem*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2008, nr 1 (33) 2008, s. 21-30.

III

- Izdebski J., *Decyzja administracyjna*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 115-116.
- Izdebski J., *Naczelny Sąd Administracyjny*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 116-117.

- Izdebski J., *Ogólne postępowanie administracyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 117.
- Izdebski J., *Podmioty na prawach strony*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 118.
- Izdebski J., *Postępowania administracyjne szczególne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 119.
- Izdebski J., *Postępowanie dowodowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 120.
- Izdebski J., *Postępowanie odwoławcze*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 120-121.
- Izdebski J., *Postępowanie podatkowe*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 121-122.
- Izdebski J., *Postępowanie w sprawach celnych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 122-123.
- Izdebski J., *Postępowanie w sprawach skarg i wniosków*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 123-124.
- Izdebski J., *Postępowanie w sprawach wydawania zaświadczeń*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 124.
- Izdebski J., *Sądownictwo administracyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 125.
- Izdebski J., *Skarga do sądu administracyjnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 125-126.
- Izdebski J., *Skarga kasacyjna*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 126-127.
- Izdebski J., *Strona postępowania administracyjnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 127-128.
- Izdebski J., *Weryfikacja decyzji ostatecznych*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 128.
- Izdebski J., *Właściwość organów administracji*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 129-130.
- Izdebski J., *Wojewódzkie sądy administracyjne*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 130-131.
- Izdebski J., *Wszczęcie postępowania administracyjnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 131-132.
- Izdebski J., *Zasady ogólne postępowania administracyjnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Kompendium wiedzy administratywisty*, Lublin 2008, s. 132.

Jancewicz Zdzisław

II

- Jancewicz Z., *Czesław Falkowski (1887-1969)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 123-128.

III

- Jancewicz Z., *Akty stanu cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 421.
- Jancewicz Z., *Bigamia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 421.
- Jancewicz Z., *Domniemanie pochodzenia dziecka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 422.

- Jancewicz Z., *Duchowny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 422.
- Jancewicz Z., *Kierownik urzędu stanu cywilnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 422-423.
- Jancewicz Z., *Konkubinat*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 423.
- Jancewicz Z., *Małżeństwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 424-425.
- Jancewicz Z., *Okoliczności wyłączające zawarcie małżeństwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 425-426.
- Jancewicz Z., *Pokrewieństwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 426.
- Jancewicz Z., *Powinowactwo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 426-427.
- Jancewicz Z., *Rozkład pożycia*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 429-430.
- Jancewicz Z., *Rozwód*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 430.
- Jancewicz Z., *Rozwód z orzekaniem o winie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 430-431.
- Jancewicz Z., *Sąd opiekuńczy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 431.
- Jancewicz Z., *Sądowe ustalenie ojcostwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 431.
- Jancewicz Z., *Sąd rodzinny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 431-432.
- Jancewicz Z., *Separacja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 432.
- Jancewicz Z., *Stan cywilny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 432.
- Jancewicz Z., *Unieważnienie małżeństwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 432-433.
- Jancewicz Z., *Ustanie małżeństwa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 433.
- Jancewicz Z., *Uznanie dziecka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 433-434.
- Jancewicz Z., *Zaprzeczenie pochodzenia dziecka*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 435.
- Jancewicz Z., *Zaręczyny*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 436.

Jaskuła Lidia

I

Jaskuła L., *Prawo do dobrego imienia a wolność prasy*, Warszawa 2008, ss. 305.

II

Jaskuła L., *I Katedra Prawa Administracyjnego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 251-271.

Jaskuła L., *Prawna ochrona dziecka przed negatywnym wpływem przekazów medialnych*, [w:] M. Bartnik, M. Bielecki, J. Parchomiuk, B. Uliasz (red.), *Ochrona dziecka w prawie publicznym*, Tomaszów Lubelski-Lublin 2008, 139-161.

Jaskuła L., *Prawne standardy działalności Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji*, [w:] K. Miaszkowska-Daszkiewicz, R. Pal (red.), *Standardy wykonywania władzy publicznej*, Lublin-Stalowa Wola 2008, s. 260-273.

III

Jaskuła L., *Audycja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1177.

Jaskuła L., *Autoryzacja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1177-1178.

Jaskuła L., *Czasopismo*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1178.

Jaskuła L., *Dziennik*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1178.

Jaskuła L., *Dziennikarz*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1178.

Jaskuła L., *Koncesja na rozpowszechnianie programów radiowych lub telewizyjnych*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1178-1180.

Jaskuła L., *Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (KRRiT)*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1180-1181.

Jaskuła L., *Linia programowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1181.

Jaskuła L., *Materiał prasowy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1181.

Jaskuła L., *Media/mass-media/środki masowego przekazu/środki społecznego przekazu/środki społecznego komunikowania*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1181-1182.

Jaskuła L., *Nadawca*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1182-1183.

Jaskuła L., *Obowiązki prasy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1183 - 1184.

Jaskuła L., *Odbiorca*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1184.

Jaskuła L., *Odpowiedzialność prasowa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1184.

Jaskuła L., *Odpowiedź*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1184-1185.

Jaskuła L., *Oplaty abonamentowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1185-1186.

Jaskuła L., *Organizacja działalności prasowej*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1186-1187.

Jaskuła L., *Prasa*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1187.

Jaskuła L., *Producent*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1187-1188.

Jaskuła L., *Przestępstwo prasowe*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1188.

- Jaskuła L., *Redakcja*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1188.
- Jaskuła L., *Redaktor*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1188.
- Jaskuła L., *Rejestracja odbiornika radiofonicznego i/lub telewizyjnego*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1188.
- Jaskuła L., *Rozpowszechnianie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1189.
- Jaskuła L., *Sprostowanie*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1189.
- Jaskuła L., *Tajemnica dziennikarska*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1190.
- Jaskuła L., *Uprawnienia prasy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1190.
- Jaskuła L., *Wolność prasy*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1190.
- Jaskuła L., *Wydawca*, [w:] S. Serafin, B. Szmulik, (red.), *Leksykon Obywatela*, Warszawa 2008, s. 1190.

VI

- Jaskuła L., *Standardy wykonywania władzy publicznej - sprawozdanie z konferencji naukowej Stalowa Wola 27 listopada 2007 r.*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2008, nr 2, s. 161-164.

Jędrejek Grzegorz

I

- Jędrejek G., *Kodeks postępowania cywilnego. Kodeks system, edycja pierwsza*, Warszawa 2008, ss. 1663.
- Jędrejek G., *Spółka cicha*, Warszawa 2008, ss. 144.

II

- Jędrejek G., *Aleksander Kunicki (1908-1984)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 261-264.
- Jędrejek G., *Obrona małżonków dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 18, s. 959-967.
- Jędrejek G., *Ograniczenia dotyczące środków zaskarżenia wyroków rozwodowych*, [w:] M. Kosek, J. Słyk (red.), *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008, s. 187-203.
- Jędrejek G., *Nabycie nieruchomości przez licytanta pozostającego w małżeńskim ustroju wspólności majątkowej*, „Roczniki Nauk Prawnych KUL” 2008 (t. 18), nr 1, s. 17-32.
- Jędrejek G., *Nabycie własności nieruchomości przez małżonka będącego cudzoziemcem*, „Nieruchomości” 2008, nr 11, s. 13-17.
- Jędrejek G., *Pełnomocnictwo procesowe pełnomocnika osoby prawnej. Zagadnienia wybrane*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2008, nr 3, s. 17-27.
- Jędrejek G., *Postępowanie dowodowe w sprawie mobbingowej*, „Monitor Prawa Pracy” 2008, nr 12, s. 626-630.
- Jędrejek G., *Postępowanie sądowe w sprawach o zapłatę zadośćuczynienia lub odszkodowania z tytułu stosowania mobbingu*, „Edukacja Prawnicza” 2008, nr 11 (wkładka), s. 1-15.
- Jędrejek G., *Prawo do kwatery stałej przydzielonej żołnierzowi zawodowemu a stosunki majątkowe małżonków*, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 3 (35), s. 37-47.

- Jędrejek G., *Prawo rzymskie we Lwowie w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] M. Pyter (red.), *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach II Rzeczypospolitej*, Lublin 2008, s. 123-130.
- Jędrejek G., *Przynależność praw dotyczących lokali mieszkalnych do majątków małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 4, s. 191-197.
- Jędrejek G., *Regulacja instytucji małżeństwa w prawie kanonicznym i świeckim*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, nr 2, s. 47-63.
- Jędrejek G., *Roman Longchamps de Bériér (1883-1941). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1922/1923*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 123-128.
- Jędrejek G., *Roman Longchamps de Bériér (1883-1941)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 265-271.
- Jędrejek G., *Rozliczenia między małżonkami współnikami spółek osobowych i kapitałowych*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 10, s. 509-516.
- Jędrejek G., *Uczucia religijne a regulacja stosunków między małżonkami oraz między rodzicami i dziećmi*, „Jus Matrimoniale” 2008, nr 13, s. 163-178.
- Jędrejek G., *Wymóg niezbędnej wiedzy i doświadczenia w toku postępowania o udzielenie zamówienia publicznego*, „Prawo Zamówień Publicznych” 2008, nr 3, s. 75-84.
- Jędrejek G., *Wynagrodzenie syndyka a podatek VAT*, „Prawo i Podatki” 2008, nr 4, s. 12-16.

Jońca Maciej

I

- Jońca M., *Parricidium w prawie rzymskim*, Lublin 2008, ss. 351.
- Jońca M. (współredaktor), *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, Lublin 2008, ss. 190.
- Jońca M. (współredaktor), *Roman Law and European Legal Culture*, Lublin 2008, ss. 126.
- Jońca M. (współredaktor), *Римське Право та правова культура Європи*, Lublin 2008, ss. 151.

II

- Jońca M., *Katedra Prawa Rzymskiego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 77-100.

V

- Jońca M., *Exilium voluntarium, czyli luksus dla wybranych. W związku z pracą G.P. Kelly'ego, A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge 2006, ss. 260, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2008, nr 2, s. 363-369.
- Jońca M., *Uwe Wesel, Recht, Unrecht und Gerechtigkeit. Von der Weimarer Republik bis heute*, Beck, München 2003, ss. 301, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 1 (33), s. 166-168.

VI

- Jońca M., *Epigraphik für Juristen (Seminarium, Köln, 4-5 IV 2008)*, „Studia Prawnicze KUL” 2008, nr 3 (35), s. 167-168.
- Jońca M., *Wykład prof. Gerharda Thüra pt. Wards and Guardians in Athenian Law*, Kraków 20 listopada 2007 roku, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2008, nr 8.1, s. 410-413.

Józwiak Stanisław

I

Józwiak S. (współredaktor), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, ss. 733.

II

Józwiak S., *Leszek Winowski (1910-1979)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 499-507.

Józwiak S., *Józef Rybczyk (1912-1983). Dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego w latach akademickich 1962/1963-1973/1974*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 183-189.

Józwiak S., *Józef Rybczyk (1912-1983)*, [w:] A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008², s. 449-455.

VII

Józwiak S., *Prawo kanoniczne w strukturach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 391-392.

Józwiak S. (współautor), *Podsumowanie*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 703-708.

Józwiak S. (współautor), *Słowo od redaktorów*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 7-9.

Józwiak S. (współautor), *Summary*, [w:] A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s. 709-713.

oprac. Jadwiga Potrzeszcz

DIARIUSZ
Kalendarium ważniejszych wydarzeń naukowych
z udziałem pracowników Wydziału Prawa,
Prawa Kanonicznego i Administracji KUL
styczeń-czerwiec 2011 r.

Styczeń

8 stycznia 2011 r. – na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II miała miejsce Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Nadzwyczajne uprawnienia Prymasa Stefana Wyszyńskiego w sytuacji zagrożenia ze strony reżimu komunistycznego*, zorganizowana przez Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa KUL oraz Katedrę Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL, podczas której referat *Nadzwyczajne uprawnienia Prymasa Stefana Wyszyńskiego w sytuacji zagrożenia ze strony reżimu komunistycznego* wygłosił ks. prof. dr hab. **Józef Krukowski**.

Luty

18-19 lutego 2011 r. – na Uniwersytecie Warszawskim miała miejsce międzynarodowa konferencja naukowa *Culpa*, podczas której referat *On Some Legal Meanings of culpa in the Theodosian Code* wygłosił dr **Maciej Jońca**.

25 lutego 2011 r. – w Sądzie Okręgowym w Lublinie odbyła się zorganizowana przez SSP Iustitia, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej KUL oraz Ogólnopolskie Stowarzyszenie Referendarzy Sądowych konferencja naukowa *Sędziowie a media*, podczas której referaty wygłosili: dr **Joanna Misztal-Konecka** – *Regulacje Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące kontaktów z mediami* oraz dr **Piotr Telusiewicz** – *Problematyka pośredniej identyfikacji bohatera publikacji prasowej*.

Marzec

17 marca 2011 r. – w Wyższej Szkole Handlowej w Radomiu odbyła się zorganizowana przez Wydział Nauk Humanistycznych oraz Wydział Nauk Prawnych tej uczelni Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Prawne, administracyjne i etyczne aspekty wychowania w rodzinie*, podczas której referaty wygłosili: abp dr hab. **Andrzej Dzięga**, prof. KUL – *Nowe zagadnienia prawa rodzinnego*, bp dr **Artur Miziński** – *Poradnictwo i obrona*

prawna w procesie o nieważność małżeństwa, ks. dr **Zdzisław Jancewicz** – *Wybrane aspekty zapłodnienia in vitro*, dr hab. **Marta Greszata-Telusiewicz**, prof. KUL – *Kanoniczna pomoc prawna w kryzysie małżeństwa i rodziny*, dr **Piotr Telusiewicz** – *Karcenie wychowawcze dzieci w świetle ostatniej nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*.

- 17-19 marca 2011 r.** – na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbyła się zorganizowana przez Koło Naukowe Kanonistów KUL Ogólnopolska Konferencja Naukowa – III Dni Kanonistów, na temat *Małżeństwo w społeczeństwie zróżnicowanym religijnie*. Podczas pierwszego dnia konferencji, który był zatytułowany *Katolickie prawo o małżeństwach mieszanych wyznaniowo*, referat wygłosił m.in. ks. dr hab. **Leszek Adamowicz**, prof. KUL – *Prawo kanoniczne o małżeństwach osób o różnej przynależności religijnej*. Podczas drugiego dnia konferencji, noszącego tytuł *Małżeństwa mieszane w ujęciu niekatolickich wspólnot religijnych*, referat wygłosił m.in. ks. dr **Grzegorz Wojciechowski** – *Małżeństwo pomiędzy stroną katolicką a muzułmańską*.
- 22 marca 2011 r.** – odbyło się spotkanie naukowe zorganizowane przez Wydział Nauk Prawnych Towarzystwa Naukowego KUL, podczas którego referat *Kanoniczne rozpoznanie i zabezpieczenie doczesnych szczątek Sług Bożych* wygłosiła dr **Lidia Fiejdasz**.
- 23 marca 2011 r.** – na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbył się I Ogólnopolski Konkurs Prawa Kanonicznego, zorganizowany przez Wydział Prawa Kanonicznego, Koło Naukowe Cywilistów oraz Koło Naukowe *Utriusque Iuris* tegoż Uniwersytetu. Drużynowo pierwsze miejsce w konkursie zajęli studenci prawa kanonicznego KUL: Magdalena Lenart, Sylwia Tyl oraz Paweł Zajac. W klasyfikacji indywidualnej pierwsze miejsce zajęła Sylwia Tyl, drugie Magdalena Lenart, czwarte Paweł Zajac. Opiekę naukową nad studentami sprawowała mgr lic. **Anna Słowikowska** z Katedry Prawa Sakramentów i Instytutów Życia Konsekwowanego KUL.
- 24 marca 2011 r.** – w Collegium Iuridicum KUL z inicjatywy Katedry Prawa Unii Europejskiej KUL odbyła się dyskusja panelowa *Migration from Africa to Europe* z udziałem Ministra Pełnomocnego Ambasady Nigerii w Polsce Ennetuka Efiang Usoro. Dyskusja towarzyszyła spotkaniu podsumowującemu projekt *Migrant Rights. Nigerian – Polish Initiative*, promującemu uruchomienie przez Instytut Europeistyki KUL anglojęzycznych studiów European Studies.
- 24-25 marca 2011 r.** – na Uniwersytecie Rzeszowskim odbyła się V Europejska Konferencja z cyklu *Rodzina Polska poza granicami kraju* pt. *Ocalić rodzinę* =

ocalić przyszłość, podczas której referat *Zagrożenia związane z zawarciem małżeństwa mieszanego*, wygłosił ks. dr hab. **Leszek Adamowicz**, prof. KUL.

28-31 marca 2011 r. – na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II miał miejsce XIX cykl konferencji i paneli dyskusyjnych znanych jako Tydzień Prawników. Rozpoczęła go konferencja poświęcona problematyce legalizacji substancji odurzających o działaniu narkotycznym, potocznie zwanych „dopalaczami”. W dyskusji udział wzięli: dr hab. **Dariusz Dudek**, prof. KUL i dr **Radosław Hałas**, a także zaproszeni goście z Wydziału Chemii UMCS, Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Lublinie oraz Komendant Wojewódzki Policji w Lublinie. Dzień drugi Tygodnia Prawników – *Prawo w działaniu* poświęcony był spotkaniom z przedstawicielami zawodów prawniczych, w ramach spotkań wystąpili m.in. aplikanci ogólni **Piotr i Paweł Sławiccy**. Trzeci dzień Tygodnia Prawników *Podnoszenie kwalifikacji studentów*, poświęcony był szkoleniom i warsztatom dotyczącym problematyki funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz sztuki negocjacji.

Kwiecień

1 kwietnia 2011 r. – ks. prof. dr hab. **Antoni Kość** wygłosił wykład otwarty *Relacja prawa, państwa i religii w Japonii*, zorganizowany przez Koło Naukowe Studentów Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego.

4 kwietnia 2011 r. – w Collegium Iuridicum Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego miała miejsce Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Skuteczne prawo do obrony w sprawach karnych*, zorganizowana przez Helsińską Fundację Praw Człowieka, Komisję Praw Człowieka przy Naczelnej Radzie Adwokackiej, Open Society Justice Initiative oraz Zakład Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji UW. Podczas konferencji referat *Skuteczne czy nieskuteczne prawo do obrony w sprawach karnych w Polsce?* wygłosiła dr **Małgorzata Wąsek-Wiaderek**.

4 kwietnia 2011 r. – ks. dr **Grzegorz Wojciechowski** prowadził wykłady *El proceso declarativo del nulidad matrimonial* dla studentów studiów magisterskich na Uniwersytecie de Huelva w Hiszpanii.

5 kwietnia 2011 r. – podczas trwającego panelu dyskusyjnego *Libertad religiosa en el mundo actual* na Uniwersytecie de Sevilla w Hiszpanii referat *La libertad religiosa en el mundo actual y la situacion de cristianos en Oriente Próximo* wygłosił ks. dr **Grzegorz Wojciechowski**.

- 6 kwietnia 2011 r.** – miała miejsce konferencja naukowa *La fe ilumina la cultura* na Uniwersytecie de Huelva w Hiszpanii, podczas której referat *Relaciones Iglesia – Estado: la tutela de la libertad religiosa en Europa* wygłosił ks. dr **Grzegorz Wojciechowski**.
- 7 kwietnia 2011 r.** – ks. dr **Grzegorz Wojciechowski** prowadził wykłady *La libertad religiosa y de conciencia como principios generales* dla studentów studiów magisterskich na Uniwersytecie de Huelva w Hiszpanii.
- 12 kwietnia 2011 r.** – miała miejsce konferencja naukowa *Elektroniczne aspekty wymiaru sprawiedliwości. Prawo a informacja*, zorganizowana przez Katedrę Postępowania Cywilnego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL oraz Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej KUL, podczas której referaty wygłosili m.in. mgr **Anna Wróbel** – *Dostęp stron postępowania do akt sądowych w elektronicznym postępowaniu upominawczym – zagadnienia praktyczne*, dr **Edyta Gapska** – *Orzeczenia sądowe jako przedmiot informacji publicznej*, dr **Joanna Misztal-Konecka** – *Informacje niejawne w postępowaniu sądowym*, dr **Piotr Telusiewicz** – *Dane identyfikacyjne i dane dziedziczne uczniów w świetle projektu ustawy o systemie informacji oświatowej*, dr **Paweł Cioch** – *Postępowania w przedmiocie odmowy dostępu do informacji publicznej*, dr hab. **Paweł Fajgielski**, prof. KUL – *Elektroniczna publikacja aktów normatywnych*, dr hab. **Jacek Widło**, prof. KUL – *Kilka uwag o języku komunikacji z sądem*.
- 13 kwietnia 2011 r.** – w Auli Instytutu Europeistyki KUL miała miejsce konferencja naukowa *Szanse i wyzwania Prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej*, zorganizowana przez Europejski Dom Spotkań – Fundację Nowy Staw. Podczas konferencji referat *Pozycja Prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej* wygłosili: dr hab. **Artur Kuś**, prof. KUL, dr **Anna Szachon-Pszenny**, mgr **Agnieszka Parol**, oraz mgr **Paweł Gilowski**.
- 15 kwietnia 2011 r.** – w siedzibie Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie miała miejsce konferencja naukowa *Mysł społeczno-polityczna Jana Pawła II. Wskazania dla polityków*, zorganizowana przez Komisję Kultury i Środków Przekazu Senatu RP, podczas której referat *Wskazania dla polityków w nauczaniu Jana Pawła II*, wygłosił ks. prof. dr hab. **Józef Krukowski**.
- 15 kwietnia 2011 r.** – w Collegium Iuridicum KUL odbyły się zawody centralne Ogólnopolskiej Olimpiady Wiedzy o Integracji Europejskiej, zorganizowane przez Instytut Europeistyki Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL. Olimpiada odbyła się pod patronatem honorowym Ministra Spraw Zagranicznych RP Radosława Sikorskiego, Marszałka Województwa Lubelskiego Krzysztofa Hetmana oraz

posłów do Parlamentu Europejskiego: prof. dr hab. Leny Kolarskiej – Bobińskiej oraz dr. hab. Mirosława Piotrowskiego, prof. KUL. Przewodniczącym Rady Programowej Olimpiady był dr hab. **Artur Kuś**, prof. KUL, natomiast przewodniczącą Komitetu Głównego – dr **Katarzyna Miaskowska-Daszekiewicz**.

18-19 kwietnia 2011 r. – w Stalowej Woli miała miejsce Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Współczesne problemy wymiaru sprawiedliwości* zorganizowana przez Koło Naukowe Studentów Prawa Viribus Unitis Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce KUL, podczas której referat *Regulacja kontaktów rodziców z dzieckiem w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym* wygłosił ks. dr **Zdzisław Jancewicz**.

Maj

4-5 maja 2011 r. – ks. dr hab. **Mirosław Sitarz**, prof. KUL, wygłosił referat *Problemy translatorskie i interpretacyjne w tekstach prawa kanonicznego* podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Terminy i relacje a problemy przekładu*, zorganizowanej przez Katedrę Języków Romańskich KUL.

11 maja 2011 r. – na Uniwersytecie Warmińsko – Mazurskim w Olsztynie miała miejsce II Ogólnopolska Konferencja Naukowa Prawa Małżeńskiego i Rodzinnego *Małżeństwo na całe życie?*, zorganizowana przez Katedrę Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego uczelni, podczas której referat *Znaczenie przeszkody pokrewieństwa duchowego dla trwałości i nierozzerwalności małżeństwa* wygłosiła mgr **Anna Słowikowska**.

12 maja 2011 r. – dr **Katarzyna Miaskowska-Daszekiewicz** wygłosiła referat *Aspekty prawne antropozoficznych i homeopatycznych produktów leczniczych* podczas konferencji naukowej *Dokąd zmierza prawo medyczne i farmaceutyczne*, zorganizowanej przez Wydział Prawa Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie.

15 maja 2011 r. – ks. dr **Tomasz Barankiewicz** wygłosił referat *W kierunku nowej etyki w administracji publicznej* podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Jakość administracji publicznej. Aspekty prawne i społeczne*, zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Handlową w Radomiu.

18 maja 2011 r. – na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyła się konferencja naukowa *Współczesne przyczyny i procedury wydalania duchownych*, zorganizowana przez Wydział Prawa Kanonicznego, podczas której referat *Przyczyny i procedura wydalania duchownych z instytutu zakonnego* wygłosił ks. dr hab. **Ambroży Skorupa**, prof. KUL. Pierwszej sesji konferencji przewodniczył ks. bp dr **Artur Miziński**.

18-19 maja 2011 r. – w Konstancinie-Jeziornej miało miejsce VIII Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego połączone ze Zjazdem Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego na temat *Finansowanie kościołów i innych związków wyznaniowych*, zorganizowane przez Katedrę Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego Wydziału Prawa i Administracji UKSW oraz Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego, podczas którego referat *Sprawy majątkowe jako element stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi* wygłosił ks. dr hab. **Piotr Stanisz**, prof. KUL. Sesji sympozjum przewodniczył oraz głos w dyskusji zabrał ks. prof. dr hab. **Henryk Misztal**.

19-20 maja 2011 r. – na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II miała miejsce konferencja naukowa *Domena publiczna*, podczas której referaty wygłosili m.in.: dr **Delaine Swenson**, prof. KUL – *Public domain in USA*, mgr **Paweł Potakowski** – *Nowa definicja domeny publicznej w prawie polskim*, dr **Michał Chajda** – *Przejawy działalności twórczej niepodlegające ochronie prawa autorskiego*; mgr **Michał Skwarzyński** – *Charakter prawny dozwolonego użytku*, dr **Piotr Zakrzewski** – *Status prawny spadkobierców majątkowych praw autorskich*, ks. dr hab. **Sławomir Fundowicz**, prof. KUL – *Formy dostępu do danych publicznych*, dr hab. **Paweł Fajgielski**, prof. KUL – *Ponowne wykorzystanie informacji sektora publicznego*, dr hab. **Marcin Trzebiatowski**, prof. KUL – *Komercjalizacja domeny publicznej*.

25 maja 2011 r. – miała miejsce konferencja naukowa *Mój pierwszy biznes*, zorganizowana przez Koło Naukowe Studentów Administracji KUL, podczas której referat *Podstawowe formy prowadzenia działalności gospodarczej* wygłosił mgr **Michał Hałasa**.

26-28 maja 2011 r. – w Audytorium Starej Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego miał miejsce XVIII Zjazd Katedr i Zakładów Prawa Pracy i Ubezpieczeń Społecznych *Współczesne problemy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, podczas którego referat *Czynniki wpływające na naukę prawa pracy*, wygłosił dr hab. **Grzegorz Goździewicz**, prof. KUL.

30 maja 2011 r. – ks. dr **Tomasz Barankiewicz** wygłosił referat *Etos, profesjonalizm i koncepcja zdrowego rozsądku w urzędzie* podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Etos służby publicznej*, zorganizowanej przez Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Gospodarce KUL w Stalowej Woli.

Czerwiec

6 czerwca 2011 r. – w Collegium Joannis Pauli II Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego miała miejsce Międzynarodowa Konferencja Naukowa

Postępowanie administracyjne w Kościele, zorganizowana przez Katedrę Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL, Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, Instytut Prawa Kanonicznego KUL, Wydział Nauk Prawnych TN KUL oraz Polską Akademię Nauk Oddział w Lublinie. Podczas konferencji referaty wygłosili m.in.: ks. dr hab. **Mirosław Sitarz**, prof. KUL – *Zasady procedury administracyjnej ogólnej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, ks. prof. dr hab. **Józef Krukowski** – *Postępowanie pojednawcze w celu zapobieżenia powstania sporu administracyjnego*, ks. bp dr **Artur Miziński** – *Rekurs do Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z tytułu nielegalności aktu administracyjnego*, ks. dr hab. **Leszek Adamowicz**, prof. KUL – *Procedury administracyjne w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich*.

13-14 czerwca 2011 r. – w Gródku nad Dunajcem odbyło się V Ogólnopolskie Forum Sądowe *Zalety oraz wady kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, pod patronatem Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski, podczas którego referat *Querela nullitatis – monolit instytucji a dwoistość formy* wygłosiła dr hab. **Marta Greszata-Telusiewicz**, prof. KUL. Słowo do uczestników Forum skierował abp dr hab. **Andrzej Dzięga**, prof. KUL, przewodniczący Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski.

oprac. Sławomir Graboń, Anna Szarek-Zwijacz

Spis treści

STUDIA I ARTYKUŁY

JACEK BARCIK, Charakter prawny ACTA w prawie międzynarodowym i prawie Unii Europejskiej	7
The Nature of ACTA in International and European law (summary)	20
Характер АСТА в свете международного и европейского прав (резюме)	20
MICHALINA DUDA, Potrzeba ochrony równowagi budżetowej a tryb wprowadzania zmian w prawie podatkowym. Wybrane zagadnienia	23
The Need to Protect the Budgetary Balance and the Procedure of Amending Tax Law. Selected Issues (summary)	38
Необходимость защиты бюджетного равновесия и порядок введения изменений в налоговом праве. Избранные вопросы (резюме)	38
KATARZYNA KACZMARCZYK-KŁAK, Prawo łaski w konstytucjach państw skandynawskich – podobieństwa i różnice	41
The Power to Grant Pardons in Constitutions of the Scandinavian States: Similarities and Differences (summary)	64
Право помилования в конституциях скандинавских стран. Сходства и различия (резюме)	65
JERZY NIKOŁAJEW, Kapelan więzienny jako mediator w postępowaniu karnym wykonawczym	67
Prison Chaplain as a Mediator in Criminal Enforcement Law (summary)	85
Тюремный капеллан как медиатор в уголовном исполнительном судопроизводстве (резюме)	86
RAFAŁ SURA, Działalność Bankowego Funduszu Gwarancyjnego a interes publiczny	87
The Bank Guarantee Fund versus public interest (summary)	96
Деятельность Банковского Гарантийного Фонда и публичный интерес (резюме)	97

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE DO STUDIÓW NAD PRAWEM

Konwencja w sprawie ochrony Morza Czarnego przed zanieczyszczeniem, sporządzona w Bukareszcie w dniu 21 kwietnia 1992 roku (tłum. <i>Irena Kozak</i>)	101
--	-----

RECENZJE

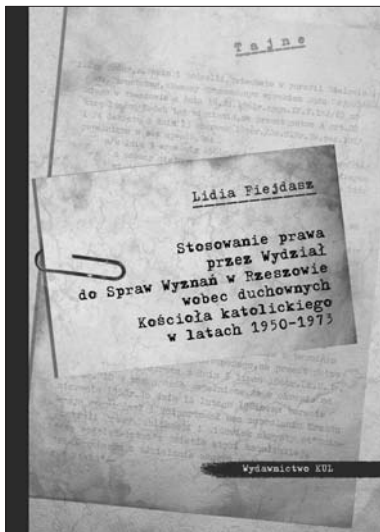
Brian Reynolds Myers, Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej (rec. <i>Lech Buczek</i>)	117
Mirosław Krajewski, Samorząd gospodarczy i zawodowy w Polsce. Studium historyczno-prawne (rec. <i>Karol Dąbrowski</i>)	122

SPRAWOZDANIA

- Zawody centralne Olimpiady Wiedzy o Integracji Europejskiej (Lublin, 13 kwietnia 2012 r.) (*Katarzyna Miaskowska-Daszkiewicz, Agnieszka Parol*) 129
- Fides et bellum*. Pamięci Biskupa, Profesora, Generała Tadeusza Płoskiego (Konferencja naukowa, Olsztyn, 19 kwietnia 2012 r.) (*Martyna Seroka*) 132
- Środki przeciwdziałania terroryzmowi w prawie karnym (Międzynarodowa konferencja naukowa, Lublin, 16 maja 2012 r.) (*Łukasz Czebotar*) 135

Z ŻYCIA WYDZIAŁU

- Bibliografia pracowników naukowych Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za rok 2008. Część I (A-J) (oprac. *Jadwiga Potrzeszcz*) 141
- Diariusz. Kalendarium ważniejszych wydarzeń naukowych z udziałem pracowników Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL styczeń-czerwiec 2011 r. (oprac. *Sławomir Graboń, Anna Szarek-Zwijacz*) 195

Lidia Fiejdasz
*Stosowanie prawa przez
Wydział do Spraw Wyznań
w Rzeszowie wobec
duchownych Kościoła
katolickiego w latach 1950-1973*

ISBN: 978-83-7702-448-5

Stron: 396

Format: B5 (oprawa twarda)

Rok wydania: 2012

Cena: 35 zł

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów

Wstęp

Rozdział I. Struktura i rola Wydziału w administracji wyznaniowej

1. Urząd do Spraw Wyznań

1.1. Kompetencje

1.2. Realizacja zadań

2. Samodzielny Referat do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie (1950-1955)

3. Wydział do Spraw Wyznań przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie (1955-1975)

3.1. Szczegółowe kompetencje

3.2. Struktura organizacyjna

3.3. Styl działania Wydziału

4. Referaty do spraw wyznań prezydiów powiatowych (miejskich) rad narodowych (1950-1957)

4.1. Tworzenie referatów i obsada personalna

4.2. Zadania referatów i ich rzeczywista realizacja

5. Podsumowanie

Rozdział II. Instrumenty podporządkowywania duchownych

1. Uwagi wstępne

1.1. Kontekst powstania ruchu „księży patriotów”

1.2. Rozpracowywanie kapłanów

1.3. Założenia polityki wobec „księży pozytywnych”

1.4. Werbowanie członków

2. Komisja Księży przy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację

3. Komisja Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Wojewódzkim Komitecie Frontu Narodowego

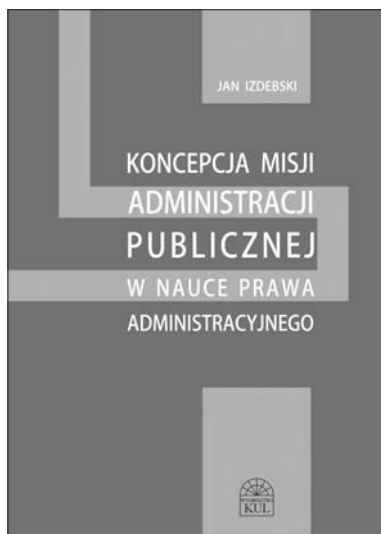
4. Koło Księży „Caritas”

- 4.1. Kontekst powstania
- 4.2. Założenia programowe
- 4.3. Struktura organizacyjna
5. Przywileje
- 5.1. Pomoc materialna z Funduszu Kościelnego
- 5.1.1. Zapomogi stałe
- 5.1.2. Zapomogi emerytalne
- 5.1.3. Zapomogi doraźne
- 5.1.4. Zapomogi bezzwrotne i diety organizacyjne
- 5.2. Pomoc materialna z innych źródeł
- 5.3. Finansowanie szczególnych form wypoczynku
- 5.4. Przyznawanie odznaczeń państwowych
- 5.5. Uprzywilejowane stosowanie prawa
- 5.6. Inne przywileje
6. Stanowisko hierarchów wobec „księży patriotów”
7. Podsumowanie

Rozdział III. Represje

1. Polityka państwa wobec „kleru reakcyjnego i wojującego”
2. Postawa biskupów i wykładowców w ocenie administracji wyznaniowej
3. Formy nacisku na biskupów i współpracowników
- 3.1. Likwidacja Niższego Seminarium Duchownego w Przemyślu
- 3.2. Próby zwizytowania Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu
- 3.3. Restrykcje w zakresie budownictwa sakralnego i kościelnego
- 3.4. Opracowanie długofalowego planu represji
4. Represyjne stosowanie prawa wobec duchownych
- 4.1. Dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w zakresie odbudowy Państwa polskiego
- 4.2. Dekret o gwarancjach wolności sumienia i wyznania
- 4.3. Przepisy o obsadzie duchownych stanowisk kościelnych
- 4.4. Unormowania dotyczące Funduszu Kościelnego i praktyka pracowników administracji
- 4.5. Przepisy o cenzurze
- 4.6. Regulacje w zakresie zbiórek publicznych
- 4.7. Przepisy dotyczące nauczania religii
- 4.8. Inne akty
5. Podsumowanie

Zakończenie

Jan Izdebski
Koncepcja misji administracji publicznej w nauce prawa administracyjnego

ISBN: 978-83-7702-432-4

Stron: 218

Format: B5

Rok wydania: 2012

Cena: 29 zł

SPIS TREŚCI

Wstęp

Rozdział 1. Współzależność nauk administracyjnych w badaniach nad administracją publiczną

- 1.1. Pojęcie i zakres zainteresowań nauk administracyjnych
- 1.2. Nauka prawa administracyjnego
- 1.3. Metody badawcze nauki prawa administracyjnego
- 1.4. Nauka administracji
- 1.5. Metody badawcze nauki administracji
- 1.6. Nauka polityki administracyjnej
- 1.7. Inne dziedziny wiedzy w badaniach nad administracją publiczną
- 1.8. Rozwój instytucji prawa administracyjnego w systemie nauk administracyjnych
- 1.9. Wnioski

Rozdział 2. Pojęcie misji administracji publicznej

- 2.1. Pojęcie organizacji – administracja publiczna w ujęciu organizacyjnym
- 2.2. Formułowanie misji
- 2.3. Treść misji
- 2.4. Misja administracji publicznej - konsekwencje wyróżnienia pojęcia dla nauk administracyjnych i systemu prawa administracyjnego
- 2.5. Wnioski

Rozdział 3. Określenie misji administracji publicznej w systemie prawa administracyjnego

- 3.1. Znaczenie pojęcia misji administracji publicznej dla instytucji części ogólnej prawa administracyjnego
 - 3.1.1. Problematyka definicji administracji publicznej
 - 3.1.2. Aksjologia administracji - określenie misji administracji
- 3.2. Misja administracji publicznej a regulacje materialnego prawa administracyjnego
- 3.3. Zagadnienie misji administracji publicznej w ustrojowym prawie administracyjnym
 - 3.3.1. Misja administracji rządowej
 - 3.3.2. Misja samorządu terytorialnego
 - 3.3.3. Misja innych podmiotów administrujących
 - 3.3.4. Misja administracji publicznej w służbie cywilnej

3.4. Misja administracji publicznej w kontekście przepisów procesowego prawa administracyjnego

3.5. Wnioski

Rozdział 4. Perspektywy wykorzystania koncepcji misji administracji publicznej

4.1. Koncepcje badań nad administracją publiczną

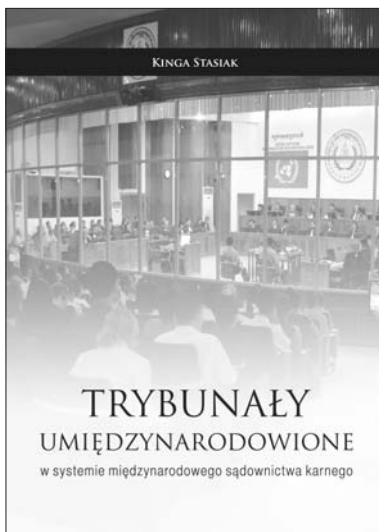
4.2. Rozwój regulacji prawa administracyjnego

4.3. Rozwój systemu nauk administracyjnych

4.4. Misja administracji publicznej jako kategoria polityki administracyjnej

4.5. Wnioski

Zakończenie

Kinga Stasiak
*Trybunały umiędzynarodowione
w systemie międzynarodowego
sądownictwa karnego*

ISBN: 978-83-7702-482-9

Stron: 324

Format: B5

Rok wydania: 2012

Cena: 35 zł

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów

Wstęp

Rozdział I. Geneza trybunałów umiędzynarodowionych

1. Uwagi wstępne
2. Ustanowienie Umiędzynarodowionych Składów Sędziowskich w Kosowie oraz Bośni i Hercegowinie
 - 2.1. Konflikt w Kosowie i jego skutki
 - 2.2. Powołanie międzynarodowych sędziów i prokuratorów w ramach misji UNMIK
 - 2.3. Zbrodnie wojenne na terytorium Bośni i Hercegowiny
 - 2.4. Utworzenie Izby ds. Zbrodni Wojennych w Sarajewie
3. Powstanie Międzynarodowych Paneli Sędziów w Timorze Wschodnim
 - 3.1. Walka o władzę nad terytorium Timoru Wschodniego
 - 3.2. Referendum dotyczące przyszłości Timoru Wschodniego i jego skutki
 - 3.3. Ustanowienie Specjalnych Paneli Sędziów ds. poważnych zbrodni
4. Uwarunkowania historyczne utworzenia Trybunału w Sierra Leone
 - 4.1. Wojna cywilna na terytorium Sierra Leone w latach 1991-1999
 - 4.2. Negocjacje dotyczące utworzenia Trybunału między Sekretarzem Generalnym ONZ a rządem Sierra Leone
5. Geneza Trybunału ds. zbrodni Czerwonych Khmerów
 - 5.1. Reżim Czerwonych Khmerów i jego skutki
 - 5.2. Nieudane próby osądzenia winnych reżimu Czerwonych Khmerów
 - 5.3. Negocjacje Prawa Nadzwyczajnych Izb
6. Inne przyczyny tworzenia trybunału umiędzynarodowionego niż konflikt zbrojny – przykład Trybunału Libańskiego
7. Podsumowanie

Rozdział II. Podstawy prawne, struktura i organizacja trybunałów umiędzynarodowionych

1. Uwagi wstępne
2. Podstawy prawne funkcjonowania trybunałów umiędzynarodowionych
 - 2.1. Podstawy prawne ustanowienia trybunałów umiędzynarodowionych

- 2.2. Pojęcie i status prawny trybunałów umiędzynarodowionych
- 2.3. Prawo stosowane przez trybunały umiędzynarodowione
- 2.4. Reguły procesowe i dowodowe stosowane przez trybunały umiędzynarodowione
3. Skład sędziowski trybunałów umiędzynarodowionych
 - 3.1. Skład sędziowski izb i wybór sędziów
 - 3.2. Kryteria powoływania sędziów
 - 3.3. Przywileje i immunitety sędziów
 - 3.4. Reguły dyscyplinarne dotyczące sędziów
4. Inne organy uczestniczące w procesie przed trybunałami umiędzynarodowionymi
 - 4.1. Urząd Prokuratora
 - 4.2. Wydział do spraw obrony
 - 4.3. Amicus curiae jako uczestnik postępowania przed trybunałami
5. Aspekty administracyjne i finansowe funkcjonowania trybunałów umiędzynarodowionych
 - 5.1. Sekretariat trybunałów
 - 5.2. Wydział do spraw świadków i pokrzywdzonych
 - 5.3. Miejsce obrad trybunałów
 - 5.4. Języki urzędowe
 - 5.5. Finansowanie
6. Podsumowanie

Rozdział III. Jurysdykcja trybunałów umiędzynarodowionych

1. Uwagi wstępne
2. Jurysdykcja *ratione loci*
3. Jurysdykcja *ratione temporis*
4. Jurysdykcja *ratione materiae*
 - 4.1. Zbrodnie międzynarodowe
 - 4.1.1. Zbrodnie ludobójstwa
 - 4.1.2. Zbrodnie przeciwko ludzkości
 - 4.1.3. Zbrodnie wojenne
 - 4.1.4. Inne zbrodnie
 - 4.2. Zbrodnie według prawa wewnętrznego
5. Jurysdykcja *ratione personae*
 - 5.1. Osoby oskarżone według prawa trybunałów umiędzynarodowionych
 - 5.2. Problem nieletnich w postępowaniu przed trybunałami umiędzynarodowionymi
- 5.3. Kwestia *amnestii*
- 5.4. Rodzaje kar
6. Stosunek trybunałów umiędzynarodowionych do sądownictwa krajowego
7. Stosunek trybunałów umiędzynarodowionych do innych organów międzynarodowego prawa karnego
 - 7.1. Stosunek trybunałów umiędzynarodowionych do Komisji Prawdy i Pojednania
 - 7.2. Stosunek trybunałów umiędzynarodowionych do MTK i trybunałów *ad hoc*
 - 7.2.1. Stosunek trybunałów umiędzynarodowionych do MTK
 - 7.2.2. Rola trybunałów umiędzynarodowionych w funkcjonowaniu trybunałów *ad hoc*
8. Podsumowanie

Rozdział IV. Postępowanie przed trybunałami umiędzynarodowionymi

1. Uwagi wstępne
2. Ogólne zasady międzynarodowego prawa karnego
3. Środki dowodowe w postępowaniu przed trybunałami umiędzynarodowionymi
 - 3.1. Rodzaje środków dowodowych
 - 3.1.1. Zeznania świadków
 - 3.1.2. Zeznania świadków wymagających szczególnej ochrony

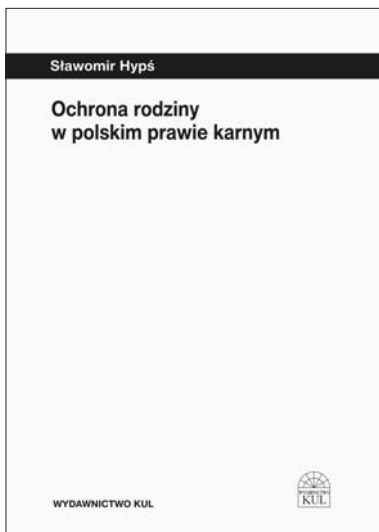
- 3.1.3. Zeznania świadków ekspertów
- 3.1.4. Dowód z dokumentu
- 3.1.5. Wiedza sądu i dowody z innych spraw
- 3.1.6. Przekazywanie dowodów z MTKJ do Bośni i Hercegowiny
- 3.2. Dopuszczalność środków dowodowych w postępowaniu
- 4. Śledztwo i postępowanie przygotowawcze
 - 4.1. Prowadzenie śledztwa
 - 4.2. Prawa podejrzanego podczas śledztwa
 - 4.3. Postępowanie przygotowawcze
 - 4.3.1. Sporządzenie aktu oskarżenia i nakazu aresztowania
 - 4.3.2. Przekazywanie spraw z MTKJ do Bośni i Hercegowiny
 - 4.3.3. Postępowanie wstępne
- 5. Postępowanie przed izbami I instancji
 - 5.1. Przebieg rozprawy
 - 5.2. Udział amicus curiae w postępowaniu
 - 5.3. Prawa oskarżonego podczas postępowania
 - 5.4. Końcowe wystąpienia i wyrokowanie
- 6. Postępowanie odwoławcze i wznowienie postępowania
- 7. Odbywanie, darowanie i złagodzenie kary
- 8. Podsumowanie

Rozdział V. Orzecznictwo trybunałów umiędzynarodowionych dotyczące zbrodni międzynarodowych

- 1. Uwagi wstępne
- 2. Sprawy „przymusowych małżeństw” w orzecznictwie Trybunału dla Sierra Leone
 - 2.1. Sprawa Brimy, Kamary i Kanu (kwestia kwalifikacji „przymusowego małżeństwa” jako zbrodni przeciwko ludzkości)
 - 2.2. Sprawa Sesaya, Kallona i Gbao („przymusowe małżeństwo” a zbrodnie dokonywane na tle seksualnym)
- 3. Sprawy dotyczące ludobójstwa w orzecznictwie Izby w Bośni i Hercegowinie oraz Paneli w Kosowie
 - 3.1. Sprawa Stupar and others (odpowiedzialność niższych rangą funkcjonariuszy za zbrodnie ludobójstwa)
 - 3.2. Sprawa Vučkovicia przed Panelami w Kosowie (niewłaściwa kwalifikacja zbrodni ludobójstwa i kwestia oceny dowodów)
- 4. „Sprawa zabójstw” w prawie międzynarodowym w orzecznictwie Paneli w Timorze Wschodnim i Trybunału dla Sierra Leone
 - 4.1. Sprawa Dos Santosa (niewłaściwa kwalifikacja zabójstwa)
 - 4.2. Sprawa Sesaya, Kallona i Gbao (kwalifikacja zabójstwa jako zbrodni przeciwko ludzkości)
- 5. Sprawy wcielania i werbowania dzieci do sił zbrojnych w orzecznictwie Trybunału dla Sierra Leone
 - 5.1. Sprawa Normana (indywidualna odpowiedzialność sprawcy za wcielanie dzieci do sił zbrojnych)
 - 5.2. Sprawa Fofany i Kondewy (werbowanie i wykorzystywanie dzieci poniżej 15 roku życia w działaniach zbrojnych)
- 6. Podsumowanie

Zakończenie

Wykaz źródeł i literatury

Sławomir Hypś
*Ochrona rodziny w polskim
prawie karnym*

ISBN: 978-83-7702-510-9

Stron: 296

Format: B5

Rok wydania: 2012

Cena: 30 zł

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów

Przedmowa

Wstęp

Rozdział I. Rola prawa karnego w ochronie rodziny

- § 1. Racjonalizacja prawnokarnej ochrony rodziny
- § 2. Granice prawnokarnej ochrony rodziny

Rozdział II. kształtowanie się prawnokarnej ochrony rodziny w Polsce

- § 1. Uwagi wprowadzające
- § 2. Prawnokarna ochrona rodziny w dawnym polskim prawie karnym
- § 3. Ochrona rodziny w prawie karnym państw zaborczych obowiązującym na ziemiach polskich
- § 4. Standard ochrony rodziny w Kodeksie karnym z 1932 r.
- § 5. Prawo karne Polski Ludowej wobec rodziny

Rozdział III. Rodzina jako dobro chronione w polskim prawie karnym

- § 1. Rodzina jako rodzajowe dobro chronione na tle Kodeksu karnego
- § 2. Rodzina jako indywidualne dobro chronione prawem karnym
- § 3. Identyfikacja i klasyfikacja przepisów chroniących rodzinę w polskim prawie karnym

Rozdział IV. Prawnokarna ochrona struktury i funkcji prokreacyjnej rodziny

- § 1. Ochrona struktury rodziny na gruncie Kodeksu karnego
 - 1. Prawnokarna ochrona małżeństwa
 - 2. Ochrona stanu osobowego rodziny na tle Kodeksu karnego
- § 2. Ochrona karna funkcji prokreacyjnej rodziny
 - 1. Ochrona prokreacji na gruncie zakresu kryminalizacji zbrodni ludobójstwa
 - 2. Prawnokarna ochrona życia dziecka poczętego
 - 3. Przestępstwo dzieciobójstwa a ochrona prokreacji w rodzinie

Rozdział V. Prawnokarna ochrona prawidłowego funkcjonowania rodziny

- § 1. Ochrona rodziny przed przemocą

1. Zwalczanie przemocy w relacjach rodzinnych
2. Karcenie wychowawcze małoletnich
- § 2. Prawnokarny zakaz kazirodztwa
- § 3. Ochrona rodziny przed nadużyciami seksualnymi
 1. Zakaz zachowań seksualnych z udziałem dziecka
 2. Ochrona dziecka przed pornografią
 3. Ochrona dziecka przed prostytutką
- § 4. Ochrona dziecka przed używaniem substancji uzależniających
 1. Ochrona dziecka przed rozpijaniem i kontaktem z wyrobami alkoholowymi
 2. Ochrona dziecka przed narkomanią
 3. Ochrona dziecka przed korzystaniem z wyrobów tytoniowych

Rozdział VI. Prawnokarna ochrona funkcji opiekuńczo-wychowawczej w rodzinie

- § 1. Prawnokarna ochrona wykonywania władzy rodzicielskiej
- § 2. Odpowiedzialność karna za niedopełnienie pieczy nad dzieckiem
- § 3. Prawnokarna ochrona dziecka przed zaniedbaniem wychowawczym
- § 4. Prawnokarna ochrona zabezpieczenia materialnych potrzeb rodziny

Zakończenie

**Prenumerata kwartalnika „Studia Prawnicze KUL”
i publikacje Wydawnictwa KUL**

do nabycia:

w siedzibie Wydawnictwa KUL:
ul. Zbożowa 61, 20-827 Lublin

w Księgarni Uniwersyteckiej Fundacji Rozwoju KUL:
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin,

za pośrednictwem Księgarni Internetowej Wydawnictwa KUL:
<http://wydawnictwo.kul.lublin.pl/sklep/>

oraz w formie zamówienia telefonicznego pod nr tel. (81) 740 93 45,
fax. (81) 740 93 51

lub pocztą elektroniczną: wydawnictwo@kul.lublin.pl

**Zgłoszenia prenumeraty „Studiów Prawniczych KUL” można kierować również
na adres:**

Redakcja „Studiów Prawniczych KUL”
Al. Raławickie 14
Collegium Jana Pawła II pok. 531
20-950 Lublin
tel. (81) 445 35 31, sp_red@kul.lublin.pl